

SOCIAL VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Årgång 30 • Nummer 1 • 2023

Mellan rättslig reglering och professionell logik – att hantera orosanmälningar om våld i barnavården

Lina Ponnert 415–434

Att arbeta i "möjlighetsfönstret" – polis och socialtjänst i samverkan vid akuta ärenden av våld i familjer med barn

Mari Brännvall & Veronica Ekström 435–455

Kunskap och expertis i små glesbygdskommuners socialtjänst – synen på utmaningar och lösningar

Jan Hjelte, Elisabet Höög & Annika Nordström 457–476

Har problemen blivit värre? – En analys av hur problem med och hjälpbehov för psykisk hälsa, alkohol- och narkotikaanvändning förändrats över tid för socialtjänstens klienter

Marcus Blom Nilsson 477–498

Nya avhandlingar

499–502

Nya böcker

503–506

Minnesord: En sociolog för folk – till minne av Dorothy E. Smith

507–515

Lyrisk

517–518

Socialvetenskaplig tidskrift utges av FORSA (Förbundet för forskning i socialt arbete) med stöd av Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (FORTE).
Socialvetenskaplig tidskrift utkommer med fyra nummer per år.

Redaktion:

Adress:

Socialvetenskaplig tidskrift, Avdelningen för socialt arbete, IKOS, Linköpings universitet,
601 74 Norrköping Hemsida: <https://liu.se/artikel/socialvetenskaplig-tidskrift>

Redaktionen är sammansatt av forskare som representerar skilda vetenskapliga discipliner och forskningsområden. Avsikten är att redaktionen för Socialvetenskaplig tidskrift skall cirkulera mellan universitets- och högskoleorter med utbildning och forskning inom ämnesområdet socialt arbete.

Redaktör och ansvarig utgivare:

Professor Magnus Dahlstedt, tel. 011-36 32 37, e-post magnus.dahlstedt@liu.se

Korresponderande redaktör:

Professor Karin Osvaldsson Cromdal, tel. 011-36 36 74
e-post socialvetenskapligtidskrift@ikos.liu.se

Redaktionssekreterare:

Doktorand Elise Johansson Jansson, e-post elise.johansson.jansson@liu.se

Redaktionsledamöter:

Susanna Alakoski, Magnus Dahlstedt, Susanne Kelfve, Martin Klinthäll, Anna Lundberg,
Catrin Lundström, Dimitris Michailakis, Karin Osvaldsson Cromdal, Johanna Sköld,
Annika Taghizadeh Larsson, Karsten Åström

Redaktionsråd:

Jan Blomqvist, Stockholm; Thomas Boje, Roskilde; Felipe Estrada, Stockholm; Sven Hort, Växjö;
Margareta Hydén, Linköping; Stig Larsson, Lund; Lisbet Lundahl, Umeå; Cecilia Modig, Stockholm;
Diana Mulinari, Lund; Ingrid Sahlin, Lund; Tapio Salonen, Malmö; Johans Tveit Sandvin, Bodö
Eva-Maria Svensson, Göteborg; Hans Swärd, Lund; Marta Szebehely, Stockholm; Sandra Torres, Uppsala

Prenumeration:

Prenumerationspris per år, SEK	Sverige	Norden	Övriga länder
Enskild	210:-	240:-	250:-
Institution	375:-	410:-	420:-

FORSA tillhandahåller tidskriften åt medlemmarna.

Annonspriser:

Helsida 4.000 kr
Halvsida 2.500 kr

För prenumerationsfrågor:

Nätverkstan Kultur
Box 311 20, 400 32 Göteborg
Tel: 031-743 99 05
maria.felle@natverkstan.net

För frågor om medlemskap i Forsa:

Var god se www.forsa.nu

Språklig bearbetning: Gun Malmros

Språklig bearbetning engelska: AAR Translator

Layout: RPform

Tryck: Norra Skåne Offset, Hässleholm

ISSN: 1104-1420 (tryckt)

ISSN: 2003-5624 (elektronisk)

© Författarna och Socialvetenskaplig Tidskrift

Lina Ponnert

Mellan rättslig reglering och professionell logik

– att hantera orosanmälningar om våld i barnvården.

Between legal regulations and professional logic - dealing with reports of violence in child protection

This article analyses and discusses social workers' perspectives on dealing with referrals concerning suspected violence and abuse in child protection within a legal setting guided by mandatory reports and mandatory child welfare investigations when children have been exposed to, or witnessed, violence in close relationships. The study is based on six group interviews with 15 social workers from six different municipalities of varying sizes. The analysis is based on professional theory and theories on discretion, with a focus on how social workers reason about their discretionary space and what strategies they use to cope with possible ethical and legal dilemmas in practice. Three main themes emerged in the analysis: social workers' strategies within a limited discretionary space, unwarranted referrals, and a low threshold into social services but a high threshold for interventions. The study shows that most social workers consider themselves to have discretion to independently assess information on suspected violence in reports and to assess whether a child welfare investigation ought to be initiated or not. However, they also could feel a need to formally initiate a child investigation, and immediately close it after one meeting, as a strategy to correspond to legal demands. Social workers experienced a risk-oriented approach amongst other professionals, resulting in a mechanical approach to mandatory reporting, where referrals did not necessarily correspond to any actual concern for the child from the reporter. The social worker's own possibilities to provide interventions was often perceived to be blocked if parents did not give their consent. The study shows and discusses how legal regulations urging professional action in vaguely defined situations must also provide necessary discretionary space for professional assessment to avoid, or cope with, ethical dilemmas related to the legal framework.

Keywords: child protection, referrals, violence, discretion, social worker, legal system

Lina Ponnert är docent i socialt arbete vid Socialhögskolan, Lunds universitet.

Kontakt: lina.ponnert@soch.lu.se

Introduktion

I den här artikeln analyseras och diskuteras hanteringen av orosanmälningar angående barn som misstänks fara illa till följd av våld (våldsanmälningar) ur socialsekreterares perspektiv. Socialsekreterare i den sociala barnvården¹ verkar inom ett professionellt fält där våld framhålls som ett särskilt angeläget socialt problem att tidigt motverka och hantera² och där flera rättsliga regleringar införts de senaste åren. Det svenska barnavårdssystemet har också en låg tröskel för både orosanmälan och för att inleda barnavårdsutredning, utifrån en ambition om att tidigt fånga upp barn som kan fara illa. Flera yrkesverksamma har en skyldighet att "genast anmäla" till socialtjänsten om de "i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa" (14 kap. 1 § SoL³), vilket i praktiken kommit att kallas för "orosanmälan". I oktober 2014 infördes en bindande rättslig föreskrift om ett särskilt *utredningskrav* vid misstänkt våld, varmed socialtjänsten "utan dröjsmål" skulle inleda barnavårdsutredning när socialtjänsten: "får kännedom om att ett barn kan ha 1. utsatts för våld eller andra övergrepp av en närstående, eller 2. bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot en närstående" (SOSFS 2014:4, 6 kap. 1 §). Samtidigt är varken "våld" eller "barn som far illa" definierat i de lagar och bindande föreskrifter som styr socialtjänstens arbete, varmed tolkningen av rätten också blir avhängigt professionellas handlingsutrymme och av hur våld förstås och diskuteras i samhället. Idag inrymmer våldsbegreppet såväl fysiskt våld mot barn som försummelse, vilket kan ses som ett uttryck för ökad kunskap om hur olika problem hänger samman.

Sverige var det första landet i världen som förbjöd aga av barn år 1979, och agaförbudet (6 kap. 1 § FB⁴) har idag en bred folklig uppslutning. WHO (2002) har indelat våld i en typologi där våldet beskrivs kunna vara fysiskt, psykologiskt, sexuellt eller handla om försummelse. I Socialstyrelsens handbok om våld nämns även ekonomisk kontroll, materiellt våld och funktionshinderrelaterat våld (2016 s. 17). Forskning har visat att barn som bevittnat våld löper ökad risk att själva utsättas för fysiskt våld och för att utveckla egna beteendeproblem (Holt m.fl. 2008; Janson m.fl. 2011). Barn påverkas även av våld i sin vardag och utvecklar olika strategier för att hantera risken för våld i hemmet, genom att till exempel undvika att sova eller gå till skolan (Överlien 2017). Att som barn bevittna våld betraktas numera också som psykisk misshandel (Jernbro & Janson 2017; Kantor & Little 2003). Det blev också straffbart i Sverige att låta barn bevittna vissa våldsbrott i nära relation år 2021, så kallade

---

1 Den sociala barnvården syftar på socialtjänstens verksamhet och arbete för barn och unga.

2 Inom flera högre utbildningar har det förts in nya examensmål med krav på kunskap om våld i nära relationer, däribland socionomutbildningen (se Högskoleförordning 1993:100).

3 SoL: socialtjänstlag (2001:453)

4 FB: Föräldrabalk (1949:381)

barnfridsbrott (4 kap. 3 § BrB⁵) och i en statlig utredning föreslås psykiskt våld bli en ny brottstyp i brottsbalken (Ds 2022:18).

När en orosanmälan inkommer måste socialtjänsten göra en omedelbar skyddsbedömning och inom ramen för en så kallad *förhandsbedömning* inom 14 dagar besluta om en barnavårdsutredning ska inledas eller inte (11 kap. 1a § SoL; prop. 2012/13:10). En utredning ska inledas "utan dröjsmål" om socialtjänsten får kännedom om något som "kan föranleda någon åtgärd" från socialtjänstens sida (11 kap. 1 § SoL). Det rättsliga utredningskravet vid våld kan sägas stå i viss motsättning till dessa principer, eftersom det anger att en barnavårdsutredning alltid ska inledas vid våld, oaktat om någon åtgärd kan antas bli aktuell. En barnavårdsutredning innebär att socialtjänsten får kontakta utomstående personer, utöver den berörda familjen och den som anmält oro, för att vidare utreda barnets situation (11 kap. 2 § SoL). Barnets bästa ska vara avgörande vid beslut och åtgärder om insatser för barn (1 kap. 2 § SoL). Utredningskravet vid misstänkt våld upphörde i november 2022, men i den nya föreskriften återfinns en påminnelse om socialtjänstens utredningsansvar (HSLF-FS 2022:3, 5 kap. 1 §). Det finns mycket begränsad kunskap om hur utredningskravet vid misstänkt våld påverkat socialtjänstens arbete, men en uppföljning av Socialstyrelsen (2021a) visade bland annat att obefogade orosanmälningar hanterades olika, i vissa kommuner sållades dessa bort, medan andra tolkade utredningskravet som att även felaktiga anmälningar innebar en skyldighet att inleda barnavårdsutredning, en tolkning som också IVO (Inspektionen för vård och omsorg) stod bakom (Socialstyrelsen 2021b s. 8–9).

Detta väcker frågor som rör såväl den socialrättsliga regleringens utformning och hur olikheter i tolkning kan förstås som vilka etiska dilemman som kan uppstå när tröskeln för både orosanmälan och barnavårdsutredning är låg. En fråga är också hur väl rätten eller den "rättsliga logiken"⁶ fungerar som styrmedel för att hantera misstänkt våld i barnavården i praktiken, och om nya problem riskerar att uppstå i dess följd. I den här artikeln undersöks och analyseras hanteringen av orosanmälningar angående barn som misstänks fara illa till följd av våld (våldsanmälningar) ur socialsekreterares perspektiv. Hur påverkas socialsekreterares handlingsutrymme av rättslig reglering av våldsanmälningar? Vilka rättsliga och etiska dilemman kan uppstå i praktiken och vilka strategier använder socialsekreterare för att hantera dem? Artikeln tar sin utgångspunkt i det tidigare utredningskravet (SOSFS 2014:4, 6 kap. 1 §) och anmälningsskyldigheten i socialtjänstlagen (14 kap. 1 § SoL).

---

5 BrB: Brottsbalk (1962:700)

6 Rättslig logik definieras i detta sammanhang som de rättsligt bindande lagar och regleringar socialtjänstens arbete formellt styrs av.

Tidigare forskning

I avsnittet presenteras studier om orosanmälningar i barnvården samt studier som fokuserat socialsekreterares utredningsarbete och handlingsutrymme.

Orosanmälningar

Östberg (2010 s. 17–19) har använt begreppet ”barnavårdstratten” för att illustrera den utsorteringsprocess som sker i flera steg innan orosanmälningar eller biståndsansökningar leder till utredning och insats. Flera svenska studier har fokuserat varför yrkesverksamma inte anmäler i tillräcklig utsträckning, där osäkerhet kring hur situationen ska bedömas, oro för att relationen till familjen ska äventyras och bristande tilltro till socialtjänsten är vanliga skäl (se t.ex. Kvist m.fl. 2014; Markström & Münger 2018; Svärd 2017). Studier har också visat att professionella i skolan finner det svårt att identifiera våld i hemmet (Münger & Markström 2018), och att orosanmälningar i skolan tenderar att hanteras kollektivt på organisatorisk nivå (Dahlberg m.fl. 2022). Socialsekreterare betonar å ena sidan vikten av att professionella anmäler oro för barn direkt och inte gör egna utredningar samtidigt som de å andra sidan efterfrågar mer information från anmälare (Dahlberg m.fl. 2022). I en del norska studier problematiseras en kraftig ökning av orosanmälningar till socialtjänsten ur ett rättssäkerhetsperspektiv och risken för obefogade orosanmälningar diskuteras (Ohnstad m.fl. 2021; se även Ohnstad & Gudheim 2019). Rutinmässiga anmälningar från polis vid enstaka händelser och från hälso- och sjukvård och tandvård vid uteblivande ifrågasätts också eftersom de sällan leder till utredning eller insats (Christiansen m.fl. 2019 s. 242–243). Ohnstad m.fl. (2021) menar att ett system där tröskeln för att anmäla till socialtjänsten blir alltför låg riskerar att underminera tilliten till socialtjänsten och göra att färre vågar söka stöd.

Kritik mot det svenska barnavårdssystemet har bland annat handlat om att det är oklart om systemet med orosanmälningar fångar upp rätt barn (Cocozza 2007; Kalin m.fl. 2022; Wiklund 2006). I en nationell kartläggning från 2018 konstateras att antalet orosanmälningar har ökat över tid i Sverige och motsvarade cirka 8 procent av alla barn i landet, fler professionella tenderar att anmäla och var femte anmälan rörde misstänkt våld (Socialstyrelsen 2019). En studie som jämfört ungas självskattningar och allvarig utsatthet visar också att nästan en femtedel (18,9 %) av 1 884 barn och unga hade anmälts till socialtjänsten vid 18 års ålder av en yrkesverksam med anmälningsskyldighet. Samtidigt visar studien att barnavårdssystemet i sämre utsträckning verkar fånga upp barn som är allvarligt utsatta, eftersom endast 169 av 445 barn (mindre än 40 %) som utifrån självskattningar kunde definieras som allvarligt utsatta senare anmälades till socialtjänsten (Kalin m.fl. 2022).

Handlingsutrymme och socialtjänstens arbete

Innan utredningskravet trädde i kraft visade studier att förhållandevis få orosanmälningar ledde till utredning och ännu färre till insats (Cocozza 2007; Wiklund 2006; Östberg 2010), men att misstanke om våld mot barnet var en faktor som kraftigt ökade benägenheten att inleda utredning (Östberg 2010). Münger och Mattssons (2020) studie av förhandsbedömningar i barnavården (innan utredningskravet trädde i kraft), fann dock att bristande samtycke från föräldrar hade en avgörande betydelse för att inte inleda utredning vid misstanke om våld. Den rättsliga betoningen på vårdnadshavares samtycke till insatser (jfr 1 kap. 1 § SoL och 1 § LVU⁷) i den svenska barnavården har också problematiserats av forskare eftersom det kan försvåra möjligheter till insatser och leda till föräldrafokus (t.ex. Heimer m.fl. 2018; Leviner 2011; Münger & Mattsson 2020; Ponnert 2007).

Rättslig reglering har därmed en styrande inverkan på arbetet, vilket också gäller mjukare regleringsformer som standardiserade förfaranden eller utredningsmetoder (se t.ex. Ponnert & Johansson 2018). Vissa forskare påtalar att den regelstyrning och standardisering av arbetet som följt av krav på evidensbaserad kunskap och marknadsanpassningar kan vara ett hinder för professionsbaserat arbete och medföra minskat handlingsutrymme (se t.ex. Evetts 2009; Webb 2001). Inom barnavården har brittiska forskare kopplat samman ett ökat fokus på standardiserade procedurer och riskhantering med en *blame culture* (se t.ex. Hardy 2017; Munro 2019). Munro (2019) betonar vikten av en balans mellan standardiserade procedurer och professionellt omdöme i barnavården, eftersom det är en praktik präglad av en inneboende osäkerhet. Hon menar också att en förskjutning mot riskhantering *i sig* möjliggör ett skuldbeläggande av praktiker, där fokus i arbetet blir att undvika risk för socialsekreterare och organisation (ibid; se även Vyvey m.fl. 2014). Studier har också visat hur standardiserade utredningsverktyg i barnavården kan medföra försämrade förutsättningar för professionella bedömningar (se t.ex. Broadhurst m.fl. 2010; Gillingham & Humphreys 2010; Sletten 2022). Samtidigt visar studier att socialsekreterare också hittar sätt att förhålla sig till eller avvika från standardiserade barnavårdsutredningar (t.ex. Heggdalsvik m.fl. 2018; Skillmark & Oscarsson 2020; Sletten & Bjørkquist 2021). Evans och Harris (2004) har också påtalat att mer regler kan medföra ett ökat behov av tolkning och leda till ökat snarare än minskat handlingsutrymme. I en studie om bedömningar av personlig assistans inom Försäkringskassan framkom också att handläggarna aktivt både kunde öka och minska sitt handlingsutrymme, genom att till exempel använda vaga handlingsregler som om de vore starka och tvärtom (Järkestig Berggren m.fl. 2019).

---

7 LVU: lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Teoretiska utgångspunkter

Artikeln tar sin utgångspunkt i professionsteori och begrepp relaterade till yrkesutövares *discretion*, eller handlingsutrymme på svenska, för att förstå hur rättslig reglering tillämpas i praktiken. Socialsekreterare utgör en form av frontlinjebyråkrater, eftersom de har direktkontakt med klienter och ska omsätta och tolka regler i praktisk handling (Lipsky 2010). Deras arbete präglas över lag av ett stort handlingsutrymme för att kunna hantera motstridiga krav från till exempel organisation och klient så att ett etiskt rimligt beslut kan nås (Lipsky 2010). I detta arbete blir också frontlinjebyråkraters professionsgrundade kunskap av betydelse för hur och när handlingsutrymmet används.

Dworkin (1977 s. 31) har i en ofta citerad text beskrivit handlingsutrymme som hålet i en flottyrmunk omgärdat av ett bälte av restriktioner. Hupe (2013) påtalar att även om kopplingen till regler är central när handlingsutrymme diskuteras, finns dock flera dimensioner att beakta, varav hans indelning i *discretion as granted* och *discretion as used* är av relevans i den här artikeln. Idealtypiskt kan det också göras en åtskillnad mellan strikt ”regelföljande” och en mer flexibel tolkning av en regel där andra aspekter som etik och professionell kunskap kan vägas in (se t.ex. Calder 2020; Hupe 2013; Oberfield 2010).

Molander (2016) skiljer på ett likartat sätt som Hupe (2013) ut de givna ramarna för beslutet, vilket kan kallas för *discretionary space*, från hur handlingsutrymmet används. Molander kontrasterar den strukturella eller ”givna” dimensionen av handlingsutrymme mot så kallat *discretionary reasoning*, vilket syftar på hur professionella rättfärdigar och motiverar sina beslut. Molander menar att diskretionärt resonande är av särskild vikt när handlingsreglerna som vägleder beslut är vaga. Även om rättsliga regler kan tyckas bestå av förhållandevis starka handlingsregler, finns några situationer där tillgängliga fakta inte enkelt kan underordnas en rättsregel utan där handlingsutrymme krävs för att fylla i luckorna, bland annat när en situation är oprecis och svår att identifiera men konsekvensen/handlingen är exakt och precist formulerad (Molander 2016 s. 29–30). Molander (2016 s. 65–75) nämner också olika *strukturella mekanismer* som kan snäva in professionellas handlingsutrymme (även om de i vissa fall formellt kan ha samma autonomi som tidigare), som exempelvis *straffande mekanismer*, *begränsande mekanismer* och *blockerande mekanismer*. Exempel på straffande mekanismer kan vara olika typer av reprimander i samband med kontroll av hur handlingsutrymmet används, medan begränsande mekanismer kan handla om att regler preciseras tydligare (exempelvis i rättigheter eller skyldigheter). Som blockerande mekanism exemplifieras situationer där det strukturella handlingsutrymmet i praktiken blockeras, till exempel genom regler som förhindrar återval av en person till en viss valbar post (ibid.). Olika mekanismer kan dock också påverka varandra, till exempel kan en i grunden straffande mekanism (som avskedande) i praktiken också fungera som en blockerande mekanism.

Freidson (2001) menar att arbete kan förstås utifrån tre olika idealtypiska logiker som lutar sig mot och styrs av olika värden och kunskaper: professionens logik, byråkrats logik och marknadens logik, varav de två första är av relevans för artikeln. I *professionens logik* styrs arbetet av den kunskap och de värderingar som förenar en viss profession, vilket förutsätter viss makt eller handlingsutrymme att göra självständiga bedömningar baserat på professionens kunskap och teorier, genom bruket av det Molander (2016) kallar diskretionärt resonerande. Freidson (2001) kopplar professionens logik till en *diskretionär specialisering*, där arbetet till följd av sin obestämda natur förutsätter individuella bedömningar baserade på teoretisk och praktisk kunskap. Motsatsen till detta är *mekanisk specialisering* där arbetet utförs rutinmässigt och inte kräver någon professionsspecifik kunskap, vilket kännetecknar en *byråkratisk logik* där organisationen i stor utsträckning styr hur arbetet utförs. Begreppet *juridifiering* eller *förrättsligande* har också använts för att beskriva hur professionsspecifik kunskap underordnas juridisk kunskap, ökad rättslig reglering eller rättslig konflikt-hantering (Blichner & Molander 2008).

Metod och empiriskt material

Det empiriska materialet i artikeln baseras på en delstudie i ett forskningsprojekt om våld och barnavårdsutredningar. I artikeln har jag utgått från gruppintervjuer med 15 socialsekreterare i 6 olika kommuner. Totalt kontaktade jag sektionscheferna i 18 kommuner via e-post, som ombads vidarebefordra skriftlig information och intervjuförfrågan till socialsekreterare som arbetade med förhandsbedömningar och/eller barnavårdsutredningar. Jag eftersökte en variation av kommunstorlek, eftersom det kan ha betydelse för exempelvis organiseringen av arbetet och antal våldsanmälningar, vilket kan synliggöra likheter och återkommande teman i intervjuerna trots olikheter. Eftersom det här är en mindre kvalitativ studie har syftet dock inte varit att analysera skillnader mellan kommunerna baserat på storlek. Eftersom kommuner kan organisera arbetet på olika sätt valde jag att inkludera socialsekreterare från både mottagningsenheter och utredningsenheter, eftersom båda enheterna hanterar våldsanmälningar (mottagningsenheter gällande nya ärenden och utredningsenheter i pågående ärenden). Några (6) kommuner tackade nej till att medverka, bland annat på grund av hög arbetsbelastning, från 3 chefer fick jag inget svar, och i 2 kommuner var det ingen socialsekreterare som anmälde intresse. Socialsekreterare som önskade delta kontaktade mig och en tid för intervju bestämdes med socialsekreterare i 7 kommuner. Artikeln baseras på intervjuer i 6 av kommunerna, då dessa genomfördes som gruppintervjuer med 2–3 deltagande socialsekreterare/kommun. I 4 kommuner deltog socialsekreterare från mottagningsenhet, i en kommun deltog socialsekreterare från utredningsenhet och i en kommun deltog socialsekreterare

från både mottagnings- och utredningsenhet i samma intervju. Jag önskade initialt genomföra cirka 6–8 gruppintervjuer med cirka 12–16 socialsekreterare och bedömde efter 6 gruppintervjuer att en mättnad uppkommit där liknande svar återkom.

Socialsekreterarna arbetar i kommuner av varierande storlek, två mindre eller medelstora kommuner (35 000 invånare eller färre), två av mellanstorlek (ca 45 000 invånare eller fler), och två större kommuner (över 100 000 invånare). Merparten (11 socialsekreterare) arbetade i mottagningsenheter (med förhandsbedömningar) medan 4 arbetade i utredningsenheter. Alla var utbildade socionomer och hade minst fyra års erfarenhet från yrket (mediantid cirka 12 år i yrket), alla utom en var kvinnor. I två intervjuer medverkade också socialsekreterare med viss arbetsledande funktion. Intervjuerna genomfördes under augusti 2020–januari 2021, en intervju genomfördes digitalt medan de övriga skedde på socialsekreterarnas arbetsplats. Intervjuerna varade mellan cirka 60 och 80 minuter.

En semistrukturerad intervjuguide användes med fokus på organisering av arbetet, hur förhandsbedömningar går till vid misstänkt våld, tolkning av centrala begrepp i utredningskravet, möjligheter och risker med barnavårdsutredningar som verktyg, hur utredningskravet påverkat arbetet samt rättsliga späningsförhållanden och etiska dilemman i arbetet med misstänkt våld. I artikeln är de två sista temana i fokus, och exempel på intervjufrågor här var hur utredningskravet påverkat handlingsutrymmet, om de upplevt några rättsliga eller etiska dilemman när våld och övergrepp utreds, i vilka situationer de i sådana fall kan uppstå och hur de hanteras.

Intervjuerna genomfördes som mindre gruppintervjuer med två–tre deltagare för att möjliggöra diskussion och jämförelser, som ett sätt att tydligare synliggöra tolkningsdilemman och späningsförhållanden i arbetet. Gruppintervjuerna kan i detta avseende liknas vid fokusgruppsintervjuer men med få deltagare, vilket kan vara att föredra när deltagarna kan antas ha mycket att säga i intervjuerna (Bryman 2018 s. 610). Samtliga intervjuer spelades in och transkriberades ordagrant. Intervjuerna har därefter analyserats utifrån tematisk analys (Braun & Clarke 2006), där materialet har kodats utifrån innehåll för att utröna mönster och teman som fångar viktiga aspekter i relation till forskningsfrågorna. Den tematiska analysen har varit teoretiskt driven på så sätt att forskningsfrågorna väglett analysen. Morgan (2010) påtalar att även om fokusgrupper kännetecknas av att interaktionen bidrar till att producera data, behöver inte interaktionen mellan deltagarna vara central för analysen, vilket inte heller varit fallet i artikeln. I linje med Braun och Clarkes (2006) beskrivning av analysprocessen var ett första steg att skriva ut och därefter läsa utskriften upprepade gånger. Sedan gjorde jag en kodning utifrån forskningsfrågorna i artikeln (handlingsutrymme och rättsliga och etiska dilemman) för att slutligen identifiera preliminära teman som

därefter granskats och reviderats i relation till övriga teman och de transkriberade utskriftena.

Citaten i artikeln har i viss mån anpassats till skriftspråk, på så sätt att en del upp-
repningar och bindeord (t.ex. ord som ”liksom”) tagits bort. Varje intervjuad soci-
alsekreterare återges med ett nummer (1-15) i citaten, och om personen sagt
något med emfas återges det med kursiverad text i citaten. Studien är godkänd av
Etikprövningsmyndigheten (Dnr 2020-01373).

Resultat

Resultaten presenteras nedan utifrån de tre huvudteman som framkom i analysen,
*socialsekreterares strategier inom ett begränsat handlingsutrymme, obefogade våldsan-
mälningar samt låg tröskel in – hög tröskel för insats.*

Socialsekreterares strategier inom ett begränsat handlingsutrymme

De flesta socialsekreterare såg inte utredningskravet som problematiskt utan upp-
levde att de hade ett visst handlingsutrymme att göra förhandsbedömningar också
vid våldsanmälningar.

7: (...) Man har ju alltid gjort en bedömning, sedan tänker jag att det gör vi faktiskt
fortfarande. Alltså, till viss del så tittar vi ju faktiskt, ja men okej, vad är det som fak-
tiskt kommit in? Så det är klart att vi alltid försöker göra en bedömning. Men visst,
det självklara är att vi ska inleda [barnavårdsutredning]. Sedan finns det ett *fåtal* där
vi får in att det kanske handlar om ett slaget barn där vi inte inleder, men då har vi
alltid underlag till att motivera varför vi i sådana fall inte inleder. Men det är ju väl-
digt få vi *inte* inleder på. (...) Sedan kan det ibland bli korta utredningar. Det spelar
ingen roll, då har vi ändå sett barnet, vi har ändå erbjudit hjälp och stöd. (Intervju 4,
socialsekreterare mottagningsenhet och utredningsenhet)

Flera socialsekreterare menade att de hade möjlighet att själva tolka och bedöma om
innehållet i våldsanmälan kunde definieras som ”våld” och därmed om utredningskra-
vet var aktuellt eller inte.

Samtidigt framkom att socialsekreterarna kunde ställas inför situationer där de
bedömde att en barnavårdsutredning egentligen inte var motiverad, men där de upp-
levde att de ändå måste inleda en barnavårdsutredning för att formellt följa utred-
ningskravet. En återkommande strategi, som då nämndes av flera socialsekreterare,
var att hålla utredningen mycket kortfattad.

2: (---) Och gör vi bedömningen att vi inte ska inleda utredning, då är det ju situationer där vi bedömer att det inte riktigt är den typen av våld som har beskrivits inledningsvis.

2: Eller att vi faktiskt inleder och sen skriver, alltså, det blir ett möte.

1: Ja.

2: Den blir en utredning. Och den är kanske en fuling, men att vi inleder, vi har förhandsbedömningen och det är utredningen.

(Intervju 1, mottagningsenhet)

Strategin skulle kunna ses som en mix av det Freidson (2001) kallar för diskretionär respektive mekanisk specialisering. Å ena sidan görs en professionsgrundad bedömning att ingen barnavårdsutredning egentligen krävs, å andra sidan inleds ändå en barnavårdsutredning utifrån de rättsliga krav som socialsekreterarna anser sig nödgade att följa.

En central utgångspunkt för det strukturella handlingsutrymmet är också kommunens delegationsordning, det vill säga vad socialsekreterarna faktiskt har mandat att besluta om. I intervjuerna framkom att beslut om att *inte* inleda en barnavårdsutredning krävde chefsbeslut i alla sex kommuner. I fem kommuner fick socialsekreterarna själva besluta om att *inleda* utredning, medan socialsekreterarna i en kommun varken hade delegation på att inleda eller inte inleda utredning. Det strukturella handlingsutrymmet kunde också vara begränsat vad gäller att avsluta utredningar. I en intervju med utredare framkom att de endast hade delegation på att avsluta utredningar när en insats föreslogs, men när utredningar avslutades utan någon åtgärd krävdes chefsbeslut. I intervjuerna framhölls detta dock inte som någon problematisk begränsning av handlingsutrymmet av socialsekreterarna själva. Samtidigt kan det ses som ett uttryck för en organisatorisk riskhantering där det framstår som oproblemiskt att inleda en barnavårdsutredning medan det omvända kräver en bedömning i flera steg.

I en kommun upplevde socialsekreterarna att de i praktiken saknade handlingsutrymme att göra någon form av förhandsbedömning alls när misstanke om våld uttrycktes i en orosanmälan. I kommunen var det orden (om våld) i själva orosanmälan som var styrande för att utredning då inleddes, vilket kopplades till tidigare granskning och kritik från IVO (Inspektionen för vård och omsorg). Nedan resonerar de kring etiska dilemman och direkt negativa konsekvenser för familjer som kan uppstå till följd av detta.

Intervjuare: Okej. Men jag tänker hur skulle ni säga att det har påverkat barn och familjer då? Finns det några dilemman som kan uppstå.

14: Det är väl att de hamnar i våra register när vi anser att de inte behöver vara det. Över saker som ... jag vet vi har haft situationer där föräldrarna har agerat för att

skydda barnet att till exempel springa ut i vägen, och då har det uppfattats som en våldssituation. Och då ska vi in och utreda när de egentligen bara har skyddat sitt barn. Det blir jättekonstigt.

12: Och då finns man i socialregister. Så då tänker jag att, så vill föräldrarna bli familjehem om tre år så finns man i ett socialregister rubricerat med våld i hemmet. Intervjuare: Oj.

12: Det är *en* konsekvens.

13: Ja, och sedan den psykologiska biten för föräldrar. Ofta är det adekvata föräldrar som tar det oerhört, dels att det kommer en anmälan på dem, men sedan också att vi faktiskt inleder utredning. Att det uppfattas som ...

12: Det är ett ingripande.

13: Ja, det är kränkande liksom, när det faktiskt inte behövs.

Intervjuare: Men jag tänker det exemplet som du tog, om någon springer ut i gatan och föräldrarna stoppar dem. (---) Kontaktar man då föräldern först och hör, eller barnet? Eller inreder ni utredning direkt där också bara för att det står våld? Eller hur gör man?

12: Alltså vi är ju lite bundna till våldsbegreppet.

13: Vi hade ju IVO här. Innan IVO var här så gjorde vi nog en viss bedömning i om det var våld eller ej liksom. Men vi fick oerhörd kritik från IVO, så vi har slutat tänka.

Intervjuare: Ok.

13: Ja. Vi bara inleder.

(Intervju 6, mottagningsenhet)

Begränsningen av det strukturella handlingsutrymmet kan i kommunen ovan liknas vid det Molander (2016) kallar för resultatet av en *straffande mekanism*, eftersom organisationens tolkning av utredningskravet gjort att det strukturella handlingsutrymmet minimerats till följd av IVO:s granskning.

13: Så vi brukar säga att vi tycker det är konstigt att alla andra bedömningar får vi lov att använda vår erfarenhet och kunskap, men inte när det gäller våld. Då får vi inte lov att göra bedömningar, utan då bara måste vi. Så det händer ju att man inleder [barnavårdsutredning] på väldigt många som man tycker är helt onödigt.

(Intervju 6, mottagningsgrupp)

Det givna strukturella handlingsutrymmet beskrevs som begränsat till att alltid inleda utredning om ord i orosanmälan signalerade våld, och att professionsgrundade bedömningar inte fick göras. Därmed uppfattades handlingsutrymmet som mindre för våldsanmälningar jämfört med orosanmälningar som inte rörde misstänkt våld i

kommunen. Det kan ses som ett uttryck för hur en professionell logik ersatts av det Freidson (2001) kallar för mekanisk specialisering vid våldsanmälningar.

Obefogade orosanmälningar

Vissa socialsekreterare gav uttryck för en ökad anmälningsbenägenhet hos professionella och privatpersoner, vilket huvudsakligen betraktades som något positivt och som uttryck för en ökad kunskap om våld som socialt problem. Samtidigt framkom att obefogade orosanmälningar kunde vara etiskt problematiska att hantera i kombination med utredningskravet.

Mekaniska våldsanmälningar från professionella

Flera socialsekreterare menade att professionella kunde göra oreflekterade orosanmälningar utifrån enstaka händelser eller uttalanden där ordet "våld" ingick, utan att de kände någon reell oro för barnet.

5: Sedan kan det också finnas de här anmälningarna från förskolan kanske eller skolan, där de har väl kunskap, känner familjen väl, men så kanske det här barnet har sagt exempelvis "pappa har slagit mig" eller "mamma har tagit hårt i mig". Också kanske man ringer och pratar och frågar dem liksom, finns det någon annan oro? De kanske säger "det här känns inte adekvat, det känns helt. Men de har sagt detta, därför anmäler vi. Men vi känner ingen oro egentligen".

(Intervju 2, mottagningsenhet)

Socialsekreterarna tog också upp exempel där professionella kunde orosanmäla situationer som svårligen kunde kopplas till oro för våld, exempelvis när små barn sprang ut i gatan och hejdades av en förälder som grep tag i dem, eller när barnkonventionen diskuterades i skolan och barn på skämt uppgav att de blivit slagna hemma.

Intervjuare: Nej, ok. Så det ni säger är att om det är fem barn som räcker upp och säger lite halvt på skämt "pappa slår mig" så anmäler lärarna alla de fem?

13: Ja.

14: Mm.

Intervjuare: Utan att-

14: -Så det är från skola till skola, men vissa tar ju det rakt av och sedan så pratar de inte med barnen eller, och tar allting som sanning. Ingen ifrågasätter, även om barnet sitter och hånflinar samtidigt.

(---)

14: Det har varit mycket, precis som du säger, att man ska ha ryggen fri. Jag tror att det pratas ganska mycket om anmälningar till oss i andra arbetslag, skolor och

förskolor och liknande. Och man är osäker, man vill inte göra fel, för det är bättre att göra en anmälan och så vågar man inte riktigt prata med föräldrarna. Också gör man en anmälan så har man i alla fall *själv* ryggen fri.

(Intervju 6, mottagningsenhet)

Orosanmälningar utan egentlig oro för barnet beskrevs som etiskt problematiska också utifrån att professionella med anmälningsskyldighet inte alltid pratade vidare med barn som uttryckt något om våld, eller deras föräldrar.

Socialsekreterarnas beskrivningar av obefogade våldsanmälningar från professionella framstår därmed som styrda av det Freidson (2001) kallar byråkratisk logik och mekanisk specialisering och ett strikt regelföljande (jfr t.ex. Calder 2020; Hupe 2013; Oberfield 2010), varför de här benämns som *mekaniska våldsanmälningar*. Mekaniska våldsanmälningar skulle kunna tolkas som ett uttryck för att yrkesverkssamma som omfattas av anmälningsskyldigheten styrs av och agerar utifrån en organisatorisk riskhantering, för att undvika risken för skuldbeläggande (jfr Munro 2019; Vyvey m.fl. 2014).

Socialsekreterarna i studien upplevde också att orosanmälningar vars probleminnehåll faller utanför socialtjänstens kompetensområde, som exempelvis psykiatriska problem, ökat. Som yrkesverksam är det också mer riskabelt att *inte* orosanmäla än att orosanmäla på oklara grunder, eftersom det första till skillnad från det senare kan innebära tjänstefel och medföra straffansvar (20 kap. 1 § BrB).

Våldsanmälningar som hämnd från privatpersoner

Ett annat etiskt dilemma handlade om privatpersoner som använde orosanmälan som "hämnd" och där ett återkommande exempel var föräldrar i vårdnadskonflikt. Kännedom om det rättsliga utredningskravet vid misstanke om våld kunde då "driva fram" obefogade anmälningar från personer som visste att socialtjänsten hade en skyldighet att inleda utredning vid misstanke om våld.

2: Familjerätts, alltså de föräldrarna som tvistar med varandra.

1: Ja

2: Och som hatar varandra. Som inleder och anmäler varandra i någon slags blint raseri för de avskyr varandra. Och sen har vi ett litet stackars barn i mitten som bara står i det här kriget år efter år och där det verkligen inte är ... och de föräldrarna vet ju precis vad som krävs för att de, de kan ju gå till skolan och yppa någonting, och då vet de att de [skolan] har anmälningsskyldighet, så kommer det till oss. Eller att de ringer och yppar nånting. Så är det ju. (...) Det är väldigt provocerande med sådana föräldrar. Och så måste vi kanske inleda [barnavårdsutredning]. Och där är det ju verkligen, jag tänker lagen och vad som är barnets bästa. (---) Och vi kan ju,

det finns ett sätt, alltså vi blir ju också lite "sneaky". Vi hittar ju också våra strategier för att kringgå lagen. Liksom hur kan vi göra detta på ett sätt som gör att vi inte gör något fel. Där vi verkligen inte tror att detta är för det här barnets bästa.

(Intervju 1, mottagningsenhet)

Både mekaniska våldsanmälningar från yrkesverksamma och våldsanmälningar som hämnd från privatpersoner uppfattades som problematiska ur såväl ett professionsperspektiv som ur ett klientperspektiv, eftersom det kunde få negativa etiska konsekvenser för berörda familjer när de förenades med ett rättsligt utredningskrav samt ta onödig tid från annat arbete.

Låg tröskel in, men hög tröskel för insats

Till skillnad från vad som framkom i Münger och Mattssons (2020) studie, nämner socialsekreterarna i den här studien inte föräldrars bristande samtycke som hinder för att inleda utredning, vilket kan ses som en logisk följd av utredningskravets införande. I likhet med andra studier (t.ex. Heimer m.fl. 2018; Leviner 2011; Ponnert 2007) framfördes dock beroendet av föräldrars samtycke till insatser som problematiskt eftersom det begränsade möjligheten till insatser, oaktat utredningskravet vid misstänkt våld. Det socialsekreterarna ger uttryck för i den här studien är därmed inte en utsortering som primärt sker i barnavårdstrattens (jfr Östberg 2010) inflöde, utan i dess utflöde.

11: Jag tänker också att många gånger kallar man barnen och de kanske berättar saker, men vi kommer ändå inte längre. Och då får du göra dem besvikna, sen säger man så att dina föräldrar vill inte att du ska ta emot nån hjälp, men de vill inte själv, och vi kommer behöva avsluta. "Men det är viktigt att du fortsätter att berätta vad som händer!" Alltså, det blir väldigt-

10: -Det blir jättekomplicerade situationer-

11: Ja.

10: -och det är.. skitsvårt.

Intervjuare: Är det kopplingen till insatser då eller, det här med att man inte alltid kan ...

11: Jag tänker att i många fall så hamnar vi där, föräldrarna säger "nej, men det förekommer inte våld och vi vill inte ta emot någon hjälp från er, vi vill inte ha med er att göra". Och så finns det ändå, att man känner en oro. Det har varit många utredningar öppnade tidigare, och barnet har varit på Barnhus kanske en gång, men det är väldigt vagt, de har lagt ner polisärendet och vi har inga LVU-grunder. Och då står vi där liksom. (Intervju 5, utredningsenhet)

Socialekreterarna beskriver avsaknaden av samtycke från vårdnadshavare närmast som en blockerande mekanism (Molander 2016) som hindrar dem från att agera, förutsatt att fallet inte är mycket allvarligt. Ett rättsligt och etiskt dilemma kan därmed kopplas till ett rättsligt spänningsförhållande mellan utredningens inledande och avslutande faser, där det å ena sidan finns ett utredningskrav vid misstänkt våld, å andra sidan har barnavårdstrattens senare del inte stärkts upp vad gäller möjligheter till insatser utan samtycke från vårdnadshavare.

Diskussion och slutsatser

I de flesta kommuner ansåg sig socialekreterarna trots utredningskravet ha ett visst handlingsutrymme att hantera obefogade anmälningar genom att antingen inte bedöma dem som våld (ingen barnavårdsutredning), eller genom att formellt inleda barnavårdsutredning men avsluta den i princip direkt, efter ett möte med berörd familj. Samtidigt innebär en sådan strategi att gränserna mellan förhandsbedömning och barnavårdsutredning riskerar att suddas ut och leda till *pseudo-barnavårdsutredningar*, där det som egentligen utgör en förhandsbedömning registreras som en barnavårdsutredning, vilket kan ifrågasättas ur ett integritetsperspektiv. Resultaten visar också att utredningskravet vid misstänkt våld kunde få etiskt problematiska konsekvenser i kombination med obefogade eller mekaniska våldsanmälningar, framför allt i kommuner där det strukturella handlingsutrymmet ytterligare snävats in till följd av extern granskning och kritik. Resultaten visar hur utredningskravet i en kommun enligt socialekreterarna hade medfört mycket begränsat handlingsutrymme och en avsaknad av utrymme för professionsbaserade bedömningar, en risk som forskare påtalat i samband med ökad regelstyrning (Evetts 2009; Webb 2001) och som påvisats i barnavårdens utredningsarbete (se t.ex. Broadhurst m.fl. 2010; Gillingham & Humphreys 2010; Sletten 2022). Studien tyder på att IVO:s granskning och kritik i praktiken kan fungera som det Molander (2016) beskriver som en strukturellt blockerande mekanism, där socialekreterare upplever att inget handlingsutrymme längre finns kvar för professionsgrundade bedömningar. I linje med vad andra studier framhållit (se t.ex. Calder 2020; Gillingham & Humphreys 2010) finns därmed skäl att vidare undersöka organisationens betydelse för hur rättsliga regler tolkas i praktiken. Munro (2019) har också påtalat vikten av en balans mellan styrning och kontroll och professionellt omdöme och menar att en förståelse för reglers och riktlinjers principer ofta är viktigare än strikt regelföljande för en kvalitativ barnavård.

Barnmisshandel och vanvård av barn har beskrivits som "wicked problem" (Devaney & Spratt 2009), det vill säga komplexa problem som är svåra att lösa på policynivå eller planeras bort eftersom olika komplexa problem ofta hänger samman med varandra (Rittel & Webber 1973). Rittel och Webber (1973) menar att sådana

komplexa problem saknar tydlig och avgränsad definition eftersom definitionen också är beroende av hur problemet och dess lösning förstås. Den här studien visar att om våld huvudsakligen förstås som ett rättsligt problem som ska underordnas befintlig lagstiftning (orosanmälan/utredningskrav), samtidigt som en tilltagande riskorientering begränsar professionellas handlingsutrymme, finns risk för en juridifiering (jfr Blichner & Molander 2008) i flera led, där professionsbaserade bedömningar ersätts av förutbestämda rutiner med hänvisning till rätten. Arbetet med våldsanmälningar kan då liknas vid en mekanisk specialisering där en byråkratisk logik blir styrande (Freidson 2001), vilket kan få etiskt problematiska konsekvenser. Både anmälnings-skyldigheten (14 kap. 1 § SoL) och utredningskravet (SOSFS 2014:4) kopplar samman vaga begrepp och svåridentifierade situationer ("barn som far illa" respektive "våld eller andra övergrepp") med direkta krav på handling ("genast anmäla" respektive "ska nämnden utan dröjsmål inleda en utredning"). Därmed krävs också ett visst handlingsutrymme och professionsspecifik kunskap för att bedöma om situationen är sådan att den bör kopplas till handlingskravet (Molander 2016 s. 29–30).

Att tidigt upptäcka och utreda misstankar om alla typer av våld är centralt för att skydda barn från att fara illa, utifrån de allvarliga risker och konsekvenser det medför för barn (se t.ex. Holt m.fl. 2008; Janson m.fl. 2011; Överlien 2017). I den här artikeln har dock fokus varit på att analysera hanteringen av våldsanmälningar ur socialsekreterares perspektiv med fokus på frågor kopplade till rättslig reglering, handlingsutrymme och etiska dilemman. Kritik mot det svenska barnavårdssystemet har ifrågasatt om orosanmälningar fångar upp rätt barn (se t.ex. Cocozza 2007; Kalin m.fl. 2022; Wiklund 2006). Resultatet från denna studie indikerar också, i likhet med en del norska studier (Christiansen m.fl. 2019; Ohnstad m.fl. 2021; Ohnstad & Gudheim 2019), att det kan finnas skäl att diskutera barnavårdens inledande tratt och närmare undersöka och analysera hur anmälningskyldigheten används i praktiken. Fram till år 2013 var anmälningskyldigheten i socialtjänstlagen kopplad till en viss kännedom om att barnet far illa⁸ och till socialtjänstens ansvarsområde, vilket dock ansågs förutsätta vissa kunskaper om socialtjänstens insatser (Prop. 2012/13:10). I förarbetena till nuvarande formulering framhölls att anmälarens oro och iakttagelser tydligare skulle vara utgångspunkten för anmälningar, men att ändringen i sig inte avsåg att bredda målgruppen för anmälningar utöver det som faller inom socialtjänstens ansvarsområde, vilket dock JO framförde som en farhåga (Prop. 2012/13:10 s. 46–47). Den här studien visar att socialsekreterare upplever att vissa yrkesverksamma anmäler utan egentlig oro, eller anmäler problemsituationer som

---

8 I tidigare 14 kap. 1 § 2:a st. SoL angavs att vissa yrkesverksamma är skyldiga att "genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd".

faller utanför socialtjänstens ansvarsområde. Detta skulle kunna tyda på att arbetet med våldsanmälningar i vissa fall styrs av organisatorisk riskhantering (jfr Hardy 2017; Munro 2019; Vyvey m.fl. 2014) bland yrkesverksamma med anmälnings-skyldighet. Liknande tecken på organisatorisk riskhantering kan också sägas finnas inom socialtjänsten, eftersom det i samtliga deltagande kommuner i den här studien krävdes chefsbeslut för att *inte* inleda barnavårdsutredning. Att av försiktighet hellre anmäla eller utreda en gång för mycket än en gång för lite ter sig som en högst rimlig utgångspunkt i de allra flesta fall, men om barnavårdstrattens inflöde skulle bli alltför grovmaskig och bred finns en risk för att mindre resurser och tid finns inom socialtjänsten för allvarligt utsatta barn, samt att personer drar sig för att söka hjälp.

Implikationer för praktiken

Det här är en kvalitativ studie av begränsad omfattning och fler studier behövs för att undersöka hur våldsanmälningar används av yrkesutövare i praktiken, och hur olika strukturella mekanismer samverkar och påverkar socialsekreterares handlingsutrymme och tolkning av rättsregler i barnavården.

Utredningskravet, som utgör ett exempel i artikeln, ersattes av en påminnelse om socialtjänstens övergripande utredningsansvar i november 2022, bland annat på grund av vissa tolkningssvårigheter i praktiken (Socialstyrelsen 2021ab). Våld är dock fortsatt ett arbetsområde präglad av tilltagande rättslig reglering som på olika sätt påverkar socialtjänstens arbete, samtidigt som begreppet våld är mångfacetterat. Utredningskravet kan också ha fortsatt normerande konsekvenser för praktiken. Artikeln bidrar i det sammanhanget till en fördjupad analys av hur rättsliga och etiska dilemman i praktiken kan förstås och kopplas till utformningen av rättsliga regler (vaga begrepp/problemsituationer tillsammans med krav på handling) och till det handlingsutrymme socialsekreterare ges att inom den egna organisationen tolka sådana rättsregler och tillämpa professionsgrundad kunskap. En implikation för praktiken rör också frågan om var gränsen mellan förhandsbedömning och barnavårdsutredning går i praktiken, och vad det kan innebära om utredningsbestämmelsen används för att tillgodose andra rättsliga krav.

Finansiering och författarens tack

Artikeln baseras på en delstudie inom ramen för projektet ”Barnavårds-utredningar vid misstanke om våld. Socialsekreterares tolkningar av våld, bedömningar av barnets bästa och konsekvenser för praktiken” som finansieras av Brottsofferfonden. Jag vill också tacka alla socialsekreterare och kommuner som medverkat i studien.

Referenser

- Blichner, L. & Molander, A. (2008). Mapping juridification. *European Law Journal*, 14(1), 36–54.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Broadhurst, K., Hall, C., Wastell, D. & White, S. & Pithouse, A. (2010). Risk, instrumentalism and the humane project in social work: identifying the informal logics of risk management in children’s statutory services. *The British Journal of Social Work*, 40(4), 1046–1064.
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder* (3 uppl.). Liber.
- Calder, G. (2020). Discretion as ethical practice. I: T. Evans & P. Hupe (red.), *Discretion and the quest for controlled freedom*. Palgrave MacMillan.
- Christiansen, Ø., Skaale Havnen, K. J., Iversen, A. C., Fylkesnes, M. K., Lauritzen, C., Nygård, R. H. & Vis, S. A. (2019). *Barnevernets undersøkelsesarbeid: fra bekymring til beslutning: når barnevernet undersøker*, delrapport 4. RKB Nord.
- Cocozza, M. (2007). *The parenting of society: a study of child protection in Sweden: from report to support*. Institutionen för klinisk och experimentell medicin, Linköpings universitet.
- Dahlberg, H., Khoo, E. & Skoog, V. (2022). Making sense of mandatory reporting: a qualitative study of reporting practices from the perspectives of schools and child welfare services in Sweden. *Social Sciences*, 11(7), 273.
- Devaney, J. & Spratt, T. (2009). Child abuse as a complex and wicked problem: reflecting on policy developments in the United Kingdom in working with children and families with multiple problems. *Children and Youth Services Review*, 31(6), 635–641.
- Ds 2022:18 Straffansvar för psykiskt våld.
- Dworkin, R. (1977). *Taking rights seriously*. Harvard University Press.
- Evans, T. & Harris, J. (2004). Street-level bureaucracy, social work and the (exaggerated) deaths of discretion. *The British Journal of Social Work*, 34(6), 871–889.
- Evetts, J. (2009). New professionalism and new public management: changes continuities and consequences. *Comparative Sociology*, 8, 247–266.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: the third logic*. Polity Press.
- Gillingham, P. & Humphreys, C. (2010). Child protection practitioners and decision-making tools: observations and reflections from the front line. *The British Journal of Social Work*, 40(8), 2598–2616.
- Hardy, M. (2017). In defence of actuarialism: interrogating the logic of risk in social work practice. *Journal of Social Work Practice*, 31(4), 395–410.
- Heggdalsvik, I., Rød, P. & Heggen, K. (2018). Decision making in child welfare services: professional discretion versus standardized templates. *Child & Family Social Work*, 23(3), 522–529.
- Heimer, M., Näsman, E. & Palme, J. (2018). Vulnerable children’s rights to participation, protection, and provision: the process of defining the problem in Swedish child and family welfare. *Child & Family Social Work*, 23(2), 316–323.

- Holt, S., Buckley, H. & Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: a review of the literature. *Child Abuse & Neglect*, 32(8), 797–801.
- HSLF-FS 2022:3. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.
- Hupe, P. (2013). Dimensions of discretion: specifying the object of street-level bureaucracy research. *dms – der moderne staat – Zeitschrift für Public Policy, Recht und Management*, 6(2), 425–440.
- Janson, S., Jernbro, C. & Långberg, B. (2011). *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige: en nationell kartläggning*. Karlstad universitet, Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Jernbro, C. & Jansson, S. (2017). *Våld mot barn 2016: en nationell kartläggning*. Allmänna barnhuset.
- Järkestig Berggren, U., Melin Emilsson, U. & Bergman, A. (2019). Strategies of austerity used in needs assessments for personal assistance: changing Swedish social policy for persons with disabilities. *European Journal of Social Work*, 24(3), 380–392.
- Kalin, T., Persdotter, B., Gerdner, A. & Ahlgren, T. (2022). How do child welfare referrals in Sweden match children’s self-reporting of severe exposure? *Child & Family Social Work*, 27(2), 100–111.
- Kantor, G. & Little, L. (2003). Defining the boundaries of child neglect: when does domestic violence equate with parental failure to protect. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(4), 338–355.
- Kvist, T., Wickström, A., Miglis, I. & Dahllöf, G. (2014). The dilemma of reporting child maltreatment in pediatric dentistry. *European Journal of Oral Sciences*, 122(5), 332–338.
- Leviner, P. (2011). *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*. Jure.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public service*. Russell Sage Foundation.
- Markström, A. & Münger, A. (2018). The decision whether to report on children exposed to domestic violence: perceptions and experiences of teachers and school health staff. *Nordic Social Work Research*, 8(1), 22–35.
- Molander, A. (2016). *Discretion in the welfare state: social rights and professional judgment*. Routledge.
- Morgan, D. L. (2010). Reconsidering the role of interaction in analyzing and reporting focus groups. *Qualitative Health Research*, 20(5), 718–722.
- Munro, E. (2019). Decision making under uncertainty in child protection, creating a just and learning culture. *Child & Family Social Work*, 24(1), 123–130.
- Münger, A. & Markström, A. (2018). Recognition and identification of children in preschool and school who are exposed to domestic violence. *Education Inquiry*, 9(3), 299–315.
- Münger, A. & Mattsson, T. (2020). ”The needs of the child have been met”: preliminary assessments regarding domestic violence in Swedish child protections services. *Nordic Journal of Social Work Research*, 10(2), 100–113.
- Oberfield, Z. W. (2010). Rule following and discretion at government’s frontlines: continuity and change during organization socialization. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 20(4), 735–55.
- Ohnstad, B. & Gudheim, Y. (2019). *Meldeplikt til barnevernet: er det nok å være bekymret?* Ordskifte forlag.
- Ohnstad, B., Sønderskov, M. & Ødegaard, T. (2021). Urettmessige meldinger til barnevernet: en utilstrekkelig påaktet rettsikkerhetsproblematikk. *Fontene forskning*, 14(1), 32–44.
- Ponnert, L. (2007). *Mellan klient och rättssystem: tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Ponnert, L. & Johansson, S. (2018). Juridification and standardisation: two legal dimensions influencing contemporary child protection. *The British Journal of Social Work*, 48(7), 2020–2037.

- Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga.
- Rittel, H. & Webber, M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4, 155–169.
- Skillmark, M. & Oscarsson, L. (2020). Applying standardisation tools in social work practice from the perspectives of social workers, managers, and politicians: a Swedish case study. *European Journal of Social Work*, 23(2), 265–276.
- Sletten, M. (2022). Proceduralisation of decision-making processes: a case study of child welfare practice. *Nordic Social Work Research*, Online publication June 2022, 1–14.
- Sletten, M. & Björkquist, C. (2021). Professionals' tinkering with standardised tools: dynamics involving actors and tools in child welfare practices. *European Journal of Social Work*, 24(5), 749–760.
- SOSFS 2014:4. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.
- Socialstyrelsen (2016). Våld: handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer.
- Socialstyrelsen (2019). Anmälningar om barn som far illa eller misstänks fara illa. Nationell kartläggning 2018.
- Socialstyrelsen (2021a). Fördjupad uppföljning av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS2014:4) om våld i nära relationer: analys av behov av revidering av vissa delar av SOSFS 2014:4.
- Socialstyrelsen (2021b). Konsekvensutredning: förslag till nya föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.
- Svärd, V. (2017). "Why don't they report?" Hospital personnel working with children at risk. *Child Care in Practice*, 23(4), 342–355.
- Vyvey, E., Roose, R., De Wilde, L. & Roets, G. (2014). Dealing with risk in child and family social work: from an anxious to a reflexive professional? *Social Sciences*, 3(4), 758–770.
- Webb, S. A. (2001). Some considerations on the validity of evidence-based practice in social work. *The British Journal of Social Work*, 31(1), 57–79.
- WHO (2002). *World report on violence and health: summary*.
- Wiklund, S. (2006). *Den kommunala barnvården: om anmälningar, organisation och utfall*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Östberg, F. (2010). *Bedömningar och beslut: från anmälan till insats i den sociala barnvården*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Överlien, C. (2017). "Do you want to do some arm wrestling?": children's strategies when experiencing domestic violence and the meaning of age. *Child & Family Social Work*, 22(2), 680–688.

Mari Brännvall & Veronica Ekström

Att arbeta i ”möjlighetsfönstret”

– polis och socialtjänst i samverkan vid akuta ärenden av våld i familjer med barn

Using the window of opportunity - Co-operation between police and social services in cases of domestic violence in families with children.

This article describes and discusses the cooperation between police and social services when working in accordance with the so-called Icelandic model. The aim of this article is to explore what cooperation within the Icelandic model during the “window of opportunity” means for police officers and social workers discretion and their possibility to perform their work in acute cases of domestic violence in families with children. Empirical data consists of interviews with police officers and social workers. Theories of new institutionalism and street level bureaucrats are used in the analysis.

Results show that the Icelandic model has led to increased cooperation between police and social workers at the crime scene. The police and social workers state that they can focus to a greater extent on carrying out what they regard as their own tasks in acute cases of domestic violence when they work according to the model. At the same time, the model has entailed increased control of their work, which has reduced the degree of discretion and possibility for professional assessments and priorities. The perception that there is a “window of opportunity” is shared by the police and the social services and they believe that coordinated efforts in the acute phase are important.

Keywords: domestic violence, cooperation, social services, police, window of opportunity

Mari Brännvall är fil.dr i socialt arbete och utvecklingsledare och forskare vid Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer.

Veronica Ekström är docent i socialt arbete och lektor vid Institutionen för socialvetenskap, Marie Cederschiöld högskola.

Kontakt: mari.brannvall@vgregion.se

Inledning

Effektiva insatser mot våld i hemmet kräver professionellt samarbete mellan socialarbetare, vårdpersonal och polis (Notko m.fl. 2022). Tidigare studier lyfter fram vikten av samarbete (Stylianou & Ebright 2021; Hester & Westmarland 2005), men också svårigheterna att få samarbete att fungera (Stevens m.fl. 2019; Peckover & Golding 2017). I Sverige har en rad olika satsningar gjorts för att utveckla och förbättra samverkan mellan olika aktörer för att åstadkomma ett bättre stöd till personer som utsatts för våld i nära relationer (se t.ex. Ekström 2011; Rejmer m.fl. 2010; Kläfverud 2021). Ytterligare ett försök att utveckla samverkan är Islandsmodellen. Med inspiration från en studieresa till Island har man i Västra Götalandsregionen utvecklat en samarbetsmodell för socialtjänsten, polisen samt hälso- och sjukvården i akuta ärenden om våld i nära relationer i familjer med barn. Islandsmodellen är sedan januari 2022 implementerad i hela Göteborgs stad. Modellen testas sedan 2021 i två stadsdelar i Stockholms stad och ser ut att få ytterligare spridning framöver.

En central tanke i Islandsmodellen är att det vid akuta våldshändelser öppnas ett "möjlighetsfönster" som skapar bättre förutsättningar såväl för en effektiv lagföring av brottet som för att erbjuda brottsoffer stöd och hjälp. Under de första timmarna eller dagarna efter att ett brott har begåtts kan brottsoffer uppleva känslor av sårbarhet och en villighet att överväga förändringar i sitt liv. Under detta "möjlighetsfönster" är det mest sannolikt att ett brottsoffer tar emot stöd för att åstadkomma förändringen (Curnow 1997; Petersen m.fl. 2022).

Den samverkan som Islandsmodellen innebär i form av koordinerade insatser i nära anslutning till brottet är för Sverige unik och empiriska studier om det så kallade "möjlighetsfönstret" är få (Hamilton 2009). Det gör att det är av intresse att undersöka hur samarbete mellan polis och socialtjänst fungerar i det akuta skedet. Såväl poliser som socialarbetare har en hög grad av handlingsutrymme i sitt arbete och därmed också möjlighet att påverka och utforma både arbetsuppgifter och policy (Lipsky 2010; Brodtkin 2011). Kunskap om hur samarbetet fungerar är viktig för att utveckla Islandsmodellen som sådan, men också i ett bredare sammanhang kring samverkan mellan polis och socialtjänst vid akuta insatser mot våld i nära relation, inte minst kopplat till det så kallade "möjlighetsfönstret".

Syftet i den här artikeln är därför att undersöka vad Islandsmodellens samarbete under "möjlighetsfönstret" innebär för polisens respektive socialarbetarens handlingsutrymme och möjlighet att genomföra det de uppfattar som sitt uppdrag, i akuta ärenden om våld i nära relationer där det finns barn.

Beskrivning av Islandsmodellen

Islandsmodellen innebär att polispatrullen ska ringa till socialjouren på väg till brottsplatsen och socialjouren ska åka hem till familjen. Sker händelsen under kontorstid är det socialtjänsten i respektive stadsdel som ska åka hem till familjen. Väl på plats har polisen en checklista som omfattar att hålla förhör, dokumentera skador, informera målsägande, särskilt dokumentera barnen och bedöma om akut vård behövs. Om akut vård inte behövs ska polisen motivera till undersökning och dokumentation av skador hos hälso- och sjukvården. Polisen ska bedöma om den misstänkte bör frihetsberövas. Socialjouren eller socialtjänsten ska anlända till brottsplatsen innan polisen lämnar den och arbeta utifrån en checklista. De ska ge barn ett första stöd- och informationssamtal och öppna en utredning på barnet/barnen enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen (SFS 2001:453). De ska även göra en hot- och riskbedömning på våldsutsatt vuxen och barn samt bedöma om det finns behov av skyddat boende eller omhändertagande av barn. I likhet med polisen ska socialjouren/socialtjänsten bedöma om akut vård behövs, samt motivera till undersökning och skadedokumentation av läkare. Enligt arbetsmodellen är det socialjourens uppgift att ombesörja transport till och från hälso- och sjukvården.

Tidigare forskning

Forskning kring samarbete mellan polis och socialtjänst i ärenden om våld i nära relationer visar att ett sådant myndighets-samarbete sällan sker smärtfritt. Faktorer som kan försvåra samarbetet är att professionerna har olika uppdrag och kommer från olika organisationskulturer (Baker 2011; Cooper m.fl. 2008; Scott 2005). Andra utmaningar är bristande kommunikation mellan myndigheterna, bristande intresse av att samarbeta, sekretess och komplexiteten i våldsärenden (Langenderfer m.fl. 2018; O'Leary m.fl. 2018). Bristande kompetens om våld i nära relationer kan få till följd att våldet förminskas eller att den våldsutsatta skuldbeläggs (Langenderfer m.fl. 2018).

I en studie om socialarbetares och polisers syn på samarbete vid våld i nära relationer framkommer att samarbete mellan polis och socialtjänst ses som angeläget och viktigt (Buchbinder & Eisikovits 2008). När samarbetet beskrevs på en konkret nivå framkom dock teman som hämmade ett sådant samarbete. De båda professionerna tenderade att undvika ansvar genom att förminska den egna myndighetens möjligheter att ingripa och i stället framhålla den andra myndigheten som bärare av lösningen på problemet med våld i nära relationer. Vidare ägnade de sig åt ett arbete med att bevara gränserna för den egna professionen och att alienera sig från den andra organisationen. Samarbetet var personbundet och fungerade bara när rätt personer var på plats (ibid.).

Samsyn kring vikten av såväl straffrättsliga som sociala interventioner har lyfts fram som centralt för effektiv samverkan mellan polis och socialtjänst (Slaght & Hamilton 2005). Om en sådan saknas finns en risk att straffrättsliga principer och interventioner får företräde (ibid.). En annan faktor som lyfts fram är att de olika professionerna får utbildning om varandras arbete, vilket förväntas leda till en ömsesidig institutionell empati (Banks m.fl. 2008). Frustration gentemot varandra antas minska med en ökad förståelse för respektive aktörs mandat och de utmaningar som var och en ställs inför (Langenderfer m.fl. 2018).

Det som är unikt med Islandsmodellen är samarbetet i det akuta skedet direkt efter brottet för att utnyttja det "möjlighetsfönster" som modellen utgår ifrån. Det finns få vetenskapliga studier som beskriver "möjlighetsfönstret" och de har vag empirisk grund. Exempelvis konstaterar Davis m.fl. (2008) att det finns ett öppet fönster efter en brotthändelse utan att redogöra för någon empirisk studie som belägger konstaterandet eller närmare konkretisera innebörden av det öppna fönstret. Detta fönster är enligt Davis m.fl. öppet ett par timmar eller fåtal dagar efter brotthändelsen. I en studie av våldsutsatta kvinnors hjälpsökande myntar Curnow (1997) begreppet det öppna fönstret (*the open window*) i relation till Walkers (1979) teori om en våldscykel. Det öppna fönstret inträffar enligt Curnow mellan våldshändelsen och det som Walker benämner som smekmånadsfasen. McFarlane m.fl. (2002) har senare använt Curnows begrepp i en studie där slutsatsen är att möjlighetsfönstret för våldsutsatta kvinnor tycks vara öppet tre månader efter våldshändelsen, men inte efter sex månader. Det finns kritik mot begreppet för att det anses sakna empirisk grund (Hamilton 2009). Vidare vilar det på Walkers teori om en våldscykel, som i sig har kritiserats för att den anses tona ned våldsutsatta kvinnors aktörskap (Dunn 2005; Dutton 1993; Stark 1994).

Teoretiska utgångspunkter

Poliser och socialarbetare är en form av gatubyråkrater, det vill säga offentligt anställda som utför sitt arbete under särskilda omständigheter (Lipsky 2010). Gatubyråkraters arbete präglas av relativt hög grad av handlingsutrymme och regelbundna möten med medborgare. Handlingsutrymmet är fundamentalt i gatubyråkratier eftersom gatubyråkrater arbetar med människor som är oförutsägbara, olika och har skilda och dynamiska behov (Evans & Harris 2004). Situationerna de möter är för komplexa för att reduceras till förutbestämda svar, oavsett trycket att göra det, eftersom den typen av svar skulle göra det omöjligt för dem att utföra sitt arbete. Tillsammans med handlingsutrymmet är en relativt stor autonomi från organisatorisk styrning de två komponenter som gör gatubyråkrater till policygörare i praktiken (Brodkin 2011). Det är summan av gatubyråkraternas agerande som utgör organisationens beteende.

Inom ramen för Islandsmodellen innebär det att polisernas och socialarbetarnas agerande kommer att utforma hur modellen omsätts i praktiken. Deras acceptans och motstånd har betydelse.

Ett organisatoriskt fält beskriver ett område där flera olika organisationer ägnar sig åt samma eller liknande verksamhet. Inom ett organisatoriskt fält finns institutionella logiker, eller ramar, som ger en standard för vad en viss organisation bör göra eller vad som kan eller inte kan ifrågasättas av andra inom ett visst verksamhetsområde (Grape 2006). Inom organisatoriska fält finns oftast flera verksamhetsdomäner och för vart och ett av dessa har olika organisationer skilda domänanspråk. När flera organisationer gör överlappande domänanspråk på en verksamhetsdomän kan problem uppstå (ibid.). I den här studien handlar det om polisers och socialarbetares domänanspråk på det organisatoriska fält som utgör insatser kopplade till våld i nära relationer. De konflikter som kan uppstå när myndigheter ska samarbeta, vilka beskrivits ovan i avsnittet Tidigare forskning, kan analyseras i termer av skilda domänanspråk och domänkonflikter.

Metod

Artikeln bygger på kvalitativ analys av semistrukturerade intervjuer med åtta poliser och åtta socialarbetare som varit verksamma inom Islandsprojektet. Intervjuerna genomfördes åren 2018–2019 som en del av en utvärdering av Islandsprojektet. Intervjupersonerna rekryterades genom en förfrågan till respektive chef. Cheferna i sin tur informerade sina medarbetare om studien och förmedlade ett skriftligt informationsbrev till dem som ville delta.

Tabell 1. Beskrivning av intervjupersoner och intervjuform.

Fingerat namn	Funktion	Intervjuform	Intervjuare
Per	Polis, yttre tjänst	Gruppintervju 1	MB
Jenny	Polis, yttre tjänst	Gruppintervju 1	MB
Fredrik	Polis, yttre tjänst	Gruppintervju 1	MB
Kjell	Polis, yttre tjänst	Gruppintervju 1	MB
Ida	Polis, brottsutredare	Gruppintervju 2	MB
Sara	Polis, brottsutredare	Gruppintervju 2	MB
Agnes	Polis, brottsutredare	Gruppintervju 2	MB
Johanna	Polis, brottsutredare	Gruppintervju 2	MB
Tomas	Socialjour, socialarbetare	Gruppintervju 3	VE
Klara	Socialjour, socialarbetare	Gruppintervju 3	VE
Sofia	Socialjour, socialarbetare	Gruppintervju 3	VE
Margareta	Socialjour, socialarbetare	Gruppintervju 3	VE
Frida	Socialjour, socialarbetare	Gruppintervju 3	VE
Maria	Socialjour, socialarbetare	Enskild intervju	VE
Thomas	Socialtjänst, barnutredare	Enskild intervju	VE
Klas	Socialtjänst, barnutredare	Enskild intervju	VE

Av praktiska och resursmässiga skäl valde vi att dela upp intervjuerna så att vi intervjuade var sin personalkategori. Utgångspunkten var att göra gruppintervjuer för att kunna få ta del av så många deltagares erfarenheter som möjligt utifrån studiens resursmässiga ramar. Det var dock inte genomförbart på stadsdelarnas barnenheter, eftersom det i den ena stadsdelen i huvudsak var en barnutredare som utredde Islandsärenden och i den andra stadsdelen var det bara en socialsekreterare som ville medverka i en intervju. Att bara två barnutredare har intervjuats är en brist, men huvudfokus i den här artikeln är den akuta fasen där i huvudsak socialjouren är de som samverkar med polisen. Den tredje intervjudeltagaren som intervjuades individuellt var en nyckelperson på socialjouren, som inte kunde delta på gruppintervjun. Intervjuerna varade i 36–93 minuter och gjordes med en semistrukturerad intervjuguide som grund. Exempel på frågor som ställts är vad man anser att Islandsmodellen innebär för förändringar för det egna arbetet, vilka för- och nackdelar man ser och hur man tycker att samverkan med andra myndigheter fungerar.

Intervjuerna spelades in digitalt och transkriberades ordagrant. Intervjuerna har kodats tematiskt i enlighet med Braun och Clarke (2006) av båda författarna. Vid läsningen av intervjuutskriften har författarna var för sig markerat citat, som är relevanta för forskningsfrågorna, och genererat initiala koder. Dessa koder har

sedan gemensamt jämförts, sorterats, analyserats och formerats till tre övergripande teman och ett antal underliggande teman. Processen har varit abduktiv där vi initialt kodat materialet utan förutbestämd teori, men senare applicerat begreppet handlingsutrymme, vilket utmynnade i det övergripande temat *Acceptans och motstånd*. De huvudteman och underteman vi identifierat används som rubriker i resultatredovisningen.

Eftersom studien inte omfattar känsliga personuppgifter och inte görs med metoder som kan skada intervjupersonerna har den inte genomgått etisk prövning, men studien följer Vetenskapsrådets (2011) rekommendationer. Intervjupersonerna har informerats om studiens syfte, att deras deltagande är frivilligt och att de kan avbryta sin medverkan. De har också informerats om att inga uppgifter om vem som deltagit i studien kommer att redovisas, men varit tydliga med att i och med att de har tillfrågats av sina chefer så vet dessa om att de deltar i studien. Skriftligt samtycke har inhämtats.

Resultat

Resultaten presenteras utifrån tre övergripande teman. Under de två första, *Islandsärenden i praktiken* och *Samarbete under möjlighetsfönstret*, beskrivs den ärendehandläggning och det samarbete som utvecklats i praktiken när polis och socialtjänst arbetar efter Islandsmodellen. Under det tredje, *Acceptans och motstånd*, beskrivs hur poliserna och socialarbetarna använder sitt handlingsutrymme i termer av acceptans och motstånd till modellen.

Islandsärenden i praktiken

Definitionen av Islandsärenden

Såväl poliser som socialarbetare ger en beskrivning som kan tolkas i termer av att det spelar roll för arbetet om ett ärende definieras som Islandsärende eller ej. Det gör skillnad för det egna agerandet och man beskriver också att man märker att andra agerar annorlunda. Socialarbetarna på socialjouren säger till exempel att polisen ringer på plats och att de i högre grad stannar tills socialjouren har kommit. Poliserna säger att det blir färre diskussioner med socialjouren om huruvida de ska komma eller ej. Islandsmodellen är tydlig på så sätt att Islandsärenden omfattar samtliga akuta ärenden om våld i nära relation i familjer där det finns barn som inträffar inom dess geografiska område. Det krävs således ingen bedömning av allvarlighetsgrad eller liknande. Ett Islandsärende innebär alltså att ärendet prioriteras av polis och socialtjänst. För socialjourens del innebär det en tydlig förändring:

Ärendena prioriterar upp sig själva i relation till andra våld i nära-ärenden och andra svåra bedömningar vi har att ställas inför. Så att det ska mycket till för att vi ska prioritera ner ett Islandsärende och inte åka ut exempelvis på hembesöket. (Fredrik)

Eftersom Islandsmodellen i sin projektform endast omfattade familjer som bor i två av Göteborgs stadsdelar lyfter en del intervjupersoner skillnaderna i respons som orättvis. Det finns en uppfattning att även om Islandsmodellen är bra för dem som får ta del av den, så är man tveksam till om det är rimligt, givet att det bara är vissa som får detta förstärkta bemötande.

Kontakt med familjen under "möjlighetsfönstret"

I intervjuerna framkommer flera aspekter som på olika sätt kan tolkas i termer av att det är viktigt med kontakt i nära anslutning till händelsen. Det handlar om att myndigheterna tidigt etablerar en kontakt med familjen och att de tidigt etablerar en kontakt med varandra.

Samtliga intervjupersoner pratar om att det är viktigt att komma i tidig kontakt med den brottsutsatta för att erbjuda stöd. De hänvisar till att det är vanligt att den våldsutsatta återvänder till våldsutövaren och ångrar sin medverkan i brottsutredningen i efterhand. Att polisen kan överlämna ärendet direkt till socialjouren på plats medför att det blir en tidig och smidig övergång mellan polisens och socialtjänstens arbete med familjen. Denna tidiga överlämning är, enligt polisen, viktig för att förebygga att den våldsutsatta ångrar sin medverkan. Polisen Jenny uttrycker det så här:

Det är bra, tycker jag, att soc. kommer. För då blir det inte så definitivt när vi lämnar. För då fortsätter liksom deras kontakt. För det är lätt att kvinnan i efterhand inte vill medverka mer eller bagatelliserar det lite grand. Så är soc. med redan där så får de den informationen och det stödet och kanske mer vet... de får med dem på banan. Det blir åtgärder som kanske inte skulle bli om det ligger några veckor innan soc. får en kontakt med kvinnan och barnen. (Jenny)

Även socialarbetarna poängterar att det är viktigt att etablera kontakt med den våldsutsatta tidigt. Maria säger att arbetet på socialjouren egentligen är ganska oförändrat trots Islandsmodellen, men en stor skillnad är att de får chansen att komma in i ett tidigare stadium. Det minimerar risken för att den våldsutsatta ska återvända till våldsutövaren:

Det vi vet är ju att det är ... i första dygnet finns det alltid en jättestor risk för att den vuxne väljer att gå hem igen. Och jag tänker att med rätt stöd och någon att prata med så minimerar man den risken. Att man går hem och utsätter sig igen. (Maria)

Ett tidigt stöd från socialtjänsten antas alltså vara ett sätt att försöka förebygga att den våldsutsatta återvänder till våldsutövaren och avbryter sin medverkan i brottsutredningen.

En annan aspekt av ett tidigt arbete med familjen på plats, som både socialtjänstens barnutredare och polisens brottsutredare lyfter fram, är att det är positivt för det kommande utredningsarbetet. Socialarbetarna från socialtjänsten i de två stadsdelarna uttrycker att den tidiga kontakten är viktig för det fortsatta samarbetet med familjen. Det blir tydligare vad som har hänt och hur det påverkat barnet och en tydligare ingångspunkt som gör att man kan utreda bättre, säger den ena socialarbetaren. Socialarbetaren i den andra stadsdelen har liknande erfarenheter:

Min upplevelse är att den relationen man påbörjar i det akuta, om man får till det, den bär bättre i själva utredningsarbetet sen. Att det är lättare att prata om våldet för att man var där och man hörde vad barnen sa där och då, vad den utsatta föräldern sa där och då. Man vet vad polisen har sagt. Det blir samma historia man pratar om. Om föräldern tar tillbaka saker eller börjar tveka kan man ändå prata. (Thomas)

Polisens brottsutredare uttrycker att den tidiga dokumentationen från brottsplatsen och videoförhör är viktiga för brottsutredningen. De är viktiga om den våldsutsatta väljer att avstå medverkan i efterhand. Berättelserna på plats är mer spontana och mindre genomtänkta än berättelser under förhör som hålls i efterhand:

Nej, men jag tänker att där ute så har hon ... om det har varit en misshandel så har hon blivit slagen, och hon kanske har tydliga skador som man ser, och då ser man det direkt, och hon säger kanske mer det som hon har i huvudet just då. Men vi kanske kallar henne till [förhör] dagen efter, och då har hon lugnat ner sig och tänkt igenom vad som har hänt, och ser på saker och ting kanske annorlunda än vad hon gjorde direkt på plats. Så det är ju mycket bättre för utredningen att höra hennes spontana svar till frågor som kommer. (Johanna)

Vikten av samverkan, såsom den äger rum i Islandsmodellen, kan också vara viktig som en sorts signal till de våldsutsatta lyfter poliserna i intervjun:

Jag tror samverkan mellan olika myndigheter och sjukvård och socialtjänsten ökar tryggheten hos brottsoffret och familjen att inte acceptera våld i hemmet i en nära relation och stå fast vid sin polisanmälan och det skulle generera trygghet till barnen. Att man har ett samhälle som ... när man blir utsatt för brott så kommer de få hjälp. Och det tror jag blir väldigt konkret när det är så många inblandade. (Kjell)

Ökat barnfokus

Det finns rutiner som syftar till att barnen ska uppmärksammas tydligare av både poliser och socialtjänst. En av socialarbetarna vid socialjouren förklarar innebörden av de särskilda rutinerna:

Vi pratar inte alltid med barnen, men det är tanken i Island [Islandsmodellen, vår anm.]. Att vi alltid ska prata med dem. Att vi ska träffa och prata. Alltså, det är vi som gör skyddsbedömningar på barn i andra ärenden, men det kan se lite olika ut. (Klara)

Också poliserna beskriver att de arbetar annorlunda i Islandsärenden och tolkningen är att det även hos dem har inneburit ett ökat barnfokus. Polisen Jenny säger att mycket av deras arbete går till på samma sätt oavsett om det är ett Islandsärende eller ej, men en skillnad är att de ska ”dokumentera kanske ännu mer utifrån barnens syn på det hela”. Barnen är det som hon lägger störst fokus på i dessa ärenden.

Så fort det är läge försöker jag ta barnen åt sidan och samtala med dem och på något sätt avdramatisera det hela lite grand. Att man talar deras språk och förklarar faktiskt varför man är där. (Jenny)

Motivera till sjukvårdsbesök

Rutinerna i Islandsmodellen innebär att både polisen och socialtjänsten ska bedöma om akut vård behövs samt informera och motivera till undersökning och skadedokumentation av läkare. Sofia på socialjouren säger att det som är unikt med Islandsprojektet är att man vill ha skador dokumenterade. Det framstår alltså som någonting som skiljer sig mot hur man agerar i andra ärenden. Maria på socialjouren säger så här:

Det som är annorlunda för oss det är ju att vi försöker motivera till sjukvård. Det har vi nog aldrig tänkt på tidigare att vi ska göra i det första skedet om det inte är så att någon är väldigt allvarligt skadad självklart. Men i de flesta fall så är det ju inte så att man är så allvarligt skadad, utan då har vi nog mest tänkt på skyddet i det akuta läget. Och det här med sjukvård har vi överlåtit till socialtjänsten nästa dag eller så. (Maria)

Maria säger också att även om det skulle gå att vänta ett par dagar med sjukvård så är det viktigt att försöka motivera till det i samband med den akuta händelsen, eftersom det är då man är som mest ”sårbar”, och risken är att den våldsutsatta senare ”backar” och inte tycker att det behövs. Trots att socialjouren i Islandsärendena försöker moti-

vera så beskrivs det som svårt att övertyga den våldsutsatta att besöka sjukvården. Samma svårighet beskrivs av poliserna:

Vi kan fråga kvinnan om hon vill uppsöka läkare. Ofta så vill hon inte det med en gång utan det törs hon göra senare. För just att dokumentera skador och sånt där då av en läkare. Men det är väldigt få som har följt med, med en gång. (Fredrik)

I de fall man lyckas övertyga kvinnan om att besöka hälso- och sjukvården är tanken att det ska finnas en sorts gräddfil in så att kvinnorna inte behöver sitta och vänta. Det beskrivs som en "ganska stor skillnad" gentemot andra ärenden av personalen på socialjouren. Så här berättar en av socialarbetarna på socialjouren:

Vi har jättefina erfarenheter från vårdcentralen. De vet precis när vi ringer att de ska ta emot och de ska släppa in i ett enskilt rum så att de som har varit utsatta slipper sitta i ett väntrum och vänta. De får komma in direkt och det har fungerat hur bra som helst. Det är mer det här när det går över till akutsjukvården. Och där har de väl också det här problemet att det är väldigt, väldigt många anställda så att många ska ha den här informationen. (Maria)

Samarbete under möjlighetsfönstret

Samarbete på plats

I intervjuerna framkommer att det förekommer att polisen glömmer bort att ringa socialjouren, att socialjouren inte åker ut till platsen eller att polisen hunnit åka innan socialjouren anländer. Dessa avvikelser orsakar frustration hos både socialjouren och polisen. När myndigheterna väl lyckas få till ett samarbete på plats tycks det fungera väl. Både poliserna och socialarbetarna lyfter fram flera fördelar som detta samarbete för med sig för deras arbete. En sådan fördel som beskrivits ovan är att myndigheterna tidigt etablerar en kontakt med familjen och erbjuder dem stöd, skydd och hjälp. På det sättet kan polisen lämna över ärendet, och så att säga det sociala ansvaret för familjen, till socialtjänsten.

Poliserna och socialarbetarna ger dock olika bilder av hur ett samarbete på plats ska fungera. Poliserna beskriver att när samarbetet på plats fungerar som det ska så bidrar det till en smidig överlämning mellan myndigheterna. Det handlar om en upplevelse av att alla arbetar "mot samma mål", som Fredrik uttrycker det. Per beskriver att ett gott samarbete på plats handlar om att socialarbetarna inledningsvis är lyhörda och stöttar upp både polis och målsägande och barnen samt allteftersom tar över i takt med att polisen gjort sitt:

Ja, men de kommer in och så mest finns där. Både för ... ja, mest för målsägande och barnen, men även för oss lite grann. Som en slags stöd. Fyller i med vissa grejer och sen så allteftersom vi blir färdiga, så kommer de in mer på deras spår. Om vad de kan hjälpa till med och vad de vill och informera kvinnan om all hjälp som finns att få. Så då liksom blir det en väldigt mjuk övergång där och sen lämnar vi när vi är färdiga. Så det har funkat väldigt smidigt. (Per)

Per tycker med andra ord att socialarbetarna fyller en viktig funktion. Han beskriver samarbetet som ett "drömscenario" när socialarbetarna är följsamma och gör som polisen vill och i den takt polisen anser är lämplig. I Pers beskrivning handlar det om att det ska gå lugnt till på plats och inte stressas, men också att socialarbetarna ska komma snabbt.

Socialarbetaren Petra har en något annorlunda bild av hur samarbetet på plats bör fungera. Hon poängterar snarare att man ska arbeta tillsammans för att undvika upprensningar för den våldsutsatta:

Det bästa är när man får ställa frågorna tillsammans med polisen till föräldern eller föräldrarna. Annars blir det så ... jag hade ett ärende där det blev att mamman ville inte alls prata med mig och kollegan för hon hade redan berättat allt för polisen en gång så hon förstod inte varför vi skulle ställa frågorna en gång till. Så då blir det lite ... det blir svårjobbat. Sedan förstod man mamman i det också, traumatiserad och slutkörd och så. (Petra)

Det finns också en uppfattning hos socialarbetarna att det är bra om polisen och socialjouren samarbetar på plats för att det skapar en trygghet för dem. Klara poängterar att hon, när hon känner sig trygg, kan fokusera på att stödja och hjälpa:

Är det tryggt så kan man fokusera på de personer som man ska hjälpa och stötta och så. Annars går det energi till att tänka ur säkerhetsaspekter för oss. (Klara)

En annan positiv aspekt med samarbetet på plats, som poliserna lyfter fram, är att det bidrar till en ökad förståelse för varandras arbete och för familjens situation. Att både polis och socialtjänst är på plats och ser hur familjen har det, gör att båda myndigheterna får en liknande bild av vad som hänt. Det gör också att socialarbetarna kan ta del av vad polisen gjort på plats.

Renodla arbetsuppgifter

Baserat på intervjuerna handlar Islandsmodellen mycket om att renodla respektive organisations arbetsuppgifter och att visa tillit till att alla gör vad de ska. Ett led i detta

arbete är de checklistor som tagits fram för respektive myndighet och som tydliggör uppdraget. Polisen Jenny pratar till exempel om vinsten av de tydliga rutinerna kring dokumentation som finns inbyggda i Islandsmodellen:

Dokumentationen är klar, vad vi ska göra. Det går inte att missa. Man har ett kort att läsa på också, om man nu vill det. (Jenny)

Ett annat led är att myndigheterna i större utsträckning är i kontakt med varandra. Det sker som framkommit ovan genom att polis kontaktar socialtjänst på plats och att socialtjänst följer med till hälso- och sjukvård. Det sker också genom att brottsutredare och barnavårdsutredare har kontakt under utredningstiden.

Polisen Per beskriver att det i andra ärenden än Islandsärenden kan bli diskussioner med socialjouren om vad som är vems ansvarsområde, men i Islandsärenden "är det inget snack, utan de kör på och gör ... jag anser att de gör det jag anser att de ska göra. De tar sina uppgifter och sitt ansvar." Polisen Fredrik beskriver liknande erfarenheter utanför Islandsprojektet där det blivit dispyter med socialjouren om vem som ska göra vad:

Men sen har vi fått ärenden som inte rör Islandsprojektet där det definitivt är socialjourens bord. Där de bara slår blankt ifrån sig och det bygger upp ett litet hat mot socialjouren faktiskt. (Fredrik)

Det poliserna beskriver kan tolkas i termer av att domänkonflikterna har blivit färre tack vare rutinerna i Islandsmodellen. Det finns dock exempel i intervjuerna på att såväl poliser som socialarbetare gör olika domänanspråk. Från socialjourens håll har man till exempel erfarenheter som handlar om att polisen ibland gör saker som ligger utanför deras ansvarsområde:

Men i många fall så är det också så att poliser försöker reda i ett ärende som om de vore socialarbetare. Alltså de gör det bästa de kan tänker jag. [...] ja, det är alla möjliga ärenden där de är ute på plats där de kanske reder upp det och ordnar så att barnen får komma och bo hos någon faster eller moster, men egentligen är det inte deras roll att göra den bedömningen, om det är okej eller inte. (Maria)

Att flera myndigheter är inkopplade och att var och en gör sitt beskrivs också få positiva konsekvenser i arbetet med den våldsutsatta. Polisens brottsutredare beskriver hur de olika aktörerna bildar ett "skyddsnät" runt den våldsutsatta. En av brottsutredarna beskriver hur den våldsutsatta blir en i gänget:

Nej, men om alla är tydliga och överens att "så här ska vi jobba nu", och så hjälps man åt. Om man har mycket kontakt med varandra så tänker jag att då förstår hon ... eller målsägande förstår att "okej, det är detta som kommer hända nu. Nu jobbar vi för detta." Att hon blir en i gänget typ. (Ida)

Information och sekretess

En viktig fråga vid samverkan inom Islandsmodellen handlar om informationsöverföring både internt inom myndigheterna och externt mellan myndigheterna. När det gäller den interna informationsöverföringen framkommer att Islandsmodellens arbetsätt, där både polis och socialjour befinner sig på plats och har ett särskilt fokus på barnen, bidragit till att utredarna på respektive myndighet får rikare dokumentation som underlättar deras utredningsarbete. Klas säger att det blir bra information att arbeta vidare med när socialjournen har åkt hem till familjen.

Ofta är det så att när vi får ett Islandsärende från socialjournen så får vi ganska mycket information om vad som har hänt, när pratat ... liksom vad som har hänt, deras inställning, vad de ... när de pratat skydd hur barnen är liksom rent emotionellt. Om de är ledsna, om de är ... liksom känslomässigt. Man får en mycket tydligare bild av vad som har hänt i familjen när man åker ut tillsammans med polisen. Annars får vi ett PM eller ett fax från polisen fyra timmar senare där det står någon redogörelse från händelsen. Det ger inte alls samma bild. (Klas)

När det gäller den externa informationsöverföringen mellan myndigheterna ger intervjupersonerna en mer skiftande bild. Poliserna uttrycker en viss frustration över den sekretess som hindrar att socialjournen lämnar information om familjen, till exempel om de är kända sedan tidigare och annan bakomliggande historik.

Vi får ingen information, kanske bakomliggande historik och sådant om inte någon väljer att prata lite så ... med de har sin sekretess. Så jag kan tycka att det är frustrerande med socialtjänsten många gånger. Att vi inte får information som vi kanske bör veta eller som kan vara bra för vårt arbete. (Jenny)

Polisens brottsutredare ger en annan bild. De berättar att det förekommit att misstänkta personer fått information från socialtjänsten som skadat deras brottsutredning. Som exempel ges att en misstänkt fått information om att den är misstänkt och på så sätt kunnat förbereda sig inför förhör med polisen. Det här skapar svårigheter för brottsutredarna vad gäller vilken information de kan delge socialtjänsten. Denna problematik tycks vara mindre inom Islandsprojektet. Brottsutredarna förmedlar att det faktum att båda myndigheterna varit på plats och vet vad som hänt, gör att de i

högre utsträckning kan utbyta information med socialtjänstens barnavårdsutredare.

När det gäller möjligheten att få information från socialtjänsten beskriver brottsutredarna att det är personbundet:

Och det har mycket att göra med också vem man får prata med. Ibland blir det bara pang stopp liksom, så säger de "nej, nej", och så blir det att man nästan får ringa omvägar och till chefer och hålla på för att man ska få den informationen som man vet att man ska få. (Sara)

Ibland får de information direkt och ibland måste de ta omvägar. En av brottsutredarna kopplar det till hur handläggaren tolkar lagstiftningen:

Alltså det finns ju lagstiftning, men det är väl lite hur vi tolkar lagen och hur vi använder oss av den. Sen går det att använda sig av lagen på ett smidigt sätt, men många är så där bara "nej, det är inte aktuellt". Och då kanske man bara använder sig av lagen rent bokstavligt talat. (Agnes)

Acceptans och motstånd

Ett återkommande tema i intervjuerna är uppfattningen att man tycker att man alltid borde arbeta som i Islandsmodellen. Det kan tolkas som ett sätt att uttrycka en acceptans för arbetsmodellen. Polisen Per beskriver samarbetet på plats som ett "drömscenario": "Det var precis som det ska vara." Socialsekreterarna från de två stadsdelarna säger båda två att de tycker att rutinerna borde gälla för alla – oavsett var familjen bor. Så här uttrycker den ena av dem det:

I Islandsärendena gör vi det som vi borde göra alltid. Att det är så man borde tänka. Det känns ganska naturligt att ... ja, men det är inget konstigt att snabbt prata med polisen eller försöka få till samarbetet snabbt och åka hem, få en kontakt. (Thomas)

Även socialarbetarna vid socialjouren uttrycker denna acceptans för arbetsmodellen. I citatet nedan svarar Klara vid socialjouren på en fråga om hon tycker att Islandsmodellen har inneburit ett ökat skydd och bättre bemötande av familjemedlemmarna:

Jo, men det är klart att det gör ... om man tänker att man skulle göra så här på alla i Göteborg. Det är klart att det skulle bli bättre. Att man skulle fånga upp mer också. (Klara)

Det finns dock delar av Islandsmodellen där intervjupersonerna är mer kritiska, vilket kan tolkas som en form av motstånd. I intervjuerna framkommer vad som här tolkas som motstånd mot att inte få göra egna professionella bedömningar och prioriteringar av vilka ärenden som är mest akuta och vilka insatser som ska ges i vilka ärenden. Poliserna är de som kanske tydligast uttrycker motstånd och också agerar utifrån det. Enligt rutinen ska polisen ringa till socialjouren när de är på väg hem till en familj. Detta menar poliserna inte är rimligt och de låter helt enkelt bli att göra det. De beskriver att de behöver förbereda sig när de sitter i bilen och inte hinner ringa till socialtjänsten. Det kan handla om ett par minuter man har på sig. "Att sitta och ringa socialtjänsten under den tiden, det skulle aldrig falla mig in", säger till exempel Fredrik. En av de andra poliserna uttrycker det på liknande sätt:

Jag har heller aldrig ringt på vägen fram för jag tycker att jag prioriterar inte det då. Utan jag vill komma till platsen och se vad som hänt och när man har en bild och ger detta till soc. om man vill ha ut dem. (Jenny)

Motståndet som syns i citatet ovan är ett aktivt motstånd mot att ringa socialjouren på vägen ut. Värt att notera är också att polisen i detta fall säger att hon informerar socialtjänsten "om man vill ha ut dem". Detta kan tolkas som en form av motstånd mot rutinen att alltid ringa socialtjänsten, inte bara när de ska ringa. Socialarbetarna på socialjouren uttrycker också en form av motstånd som handlar om att man vill göra professionella prioriteringar:

Jag kan inte komma på att det har varit så, men vi måste ju alltid prioritera vad vi ska göra och inte göra här. Men där [i Islandsärenden] kan vi inte prioritera. Där måste vi åka även om vi hade tänkt ... kanske inte var så allvarligt, att vi hade faktiskt bara kunnat slå en signal eller så. Att vi kanske övergör i ett sådant ärende till priset av att vi kanske inte kan göra lika mycket för någon annan då som vi ska träffa. (Sofia)

Givet att man på socialjouren är en begränsad arbetsgrupp så behöver man prioritera bland ärenden och är det flera akuta ärenden samtidigt så är det kanske omöjligt att åka till alla. Modellen innebär att socialarbetarnas möjlighet att använda sitt handlingsutrymme för att göra prioriteringar är kraftigt begränsade.

Rutinen att motivera och följa med till sjukvården för skadedokumentation möter också visst motstånd. Tanken enligt modellen är att den våldsutsatta ska till hälso- och sjukvården för skadedokumentation oberoende av om det finns synliga skador. Både patrullen och socialjouren ifrågasätter relevansen av att åka om det inte finns akuta skador som kräver läkarvård. De frågar sig om inte just detta kan vänta till nästa dag. Poliserna beskriver skadedokumentation hos hälso- och sjukvården

som "omständligt" och "ett projekt för den som är brottsdrabbad". På socialjouren är man också tveksam eftersom det ofta tar lång tid att följa med till vårdcentralen eller akutmottagningen.

Det som saknas i talet om att avvakta med skadedokumentation till dagen efter, är tanken om att ta vara på möjlighetsfönstret, som ju är centralt i projektet. Det vill säga att tidigt vidta så mycket åtgärder som möjligt, eftersom det finns risk att den våldsutsatta i ett senare skede återvänder till våldsutövaren och ångrar sin medverkan.

Analys och diskussion

Islandsmodellen har medfört ett ökat samarbete mellan poliser och socialarbetare på brottsplatsen direkt efter en våldshändelse samt en ökad kontakt mellan polis, socialtjänst och hälso- och sjukvården. Samarbetet innebär att myndigheterna får en tidig kontakt med familjen och med varandra. Den tidiga kontakten med familjen medför en möjlighet för poliser och socialarbetare att under "möjlighetsfönstret" informera, motivera till läkarundersökning och skadedokumentation samt erbjuda stöd till våldsutsatta och barn som upplevt våld.

Islandsmodellen har fått betydelse för polisens och socialarbetares handlingsutrymme och möjligheter att genomföra sitt uppdrag. När det gäller handlingsutrymmet och möjligheten att genomföra sitt uppdrag i förhållande till Islandsärenden, så har Islandsmodellen bidragit till att gränserna mellan myndigheternas ansvarsområden tydliggjorts. När myndigheter ska samarbeta kan konflikter uppstå, bland annat på grund av att de har olika uppfattningar om vem som ska göra vad och på vilket sätt. Inom nyinstitutionell teoribildning används begreppen domänanspråk och domänkonflikter (Grape 2006). En del av de domänkonflikter som kan uppstå blir färre i Islandsärenden. Professionerna upplever sig i högre utsträckning kunna fokusera på att genomföra det de ser som sitt uppdrag, när de vet att andra professioner, med andra ansvarsområden, är inkopplade. Till skillnad från andra studier har vi inte kunnat se att samarbetet mellan de olika professionerna försvåras av att de har olika uppdrag i förhållande till våldet (jfr exempelvis Baker 2011; Cooper m.fl. 2008). Snarare ger de professionella en bild av ett samarbete där var och en bidrar med sin del. Samarbetet på brottsplatsen ökar socialarbetarnas trygghet och ger dem möjlighet att fokusera på sitt uppdrag i förhållande till den våldsutsatta, i stället för att förhålla sig till hot mot sin egen säkerhet. En ömsesidig förståelse för varandras arbete beskrivs av Banks m.fl. (2008) som viktig för effektiv myndighetsverkan. I likhet med O'Leary m.fl. (2018) har vi funnit att samarbetet och den ökade kontakten myndigheterna emellan har inneburit ett ökat informationsutbyte, vilket underlättar handläggningen för både polis och socialtjänst. Samtidigt framkommer att myndigheternas olika regler för sekretess utgör en utmaning för samarbetet, vilket även beskrivits i andra studier

(Langenderfer m.fl. 2018; O'Leary m.fl. 2018). Det faktum att Islandsärendena ska prioriteras har inneburit att polisernas och socialarbetarnas handlingsutrymme har minskat. De förväntas göra mer än i andra ärenden. De kan inte välja att prioritera andra ärenden och de har mindre möjlighet att välja vad de ska göra.

Utifrån en förståelse av poliser och socialarbetare som gatubyråkrater med en relativt hög grad av handlingsutrymme (Lipsky 2010) och där det är deras agerande som utgör policy i praktiken (Brodkin 2011), blir det angeläget att analysera i vilken mån poliserna och socialarbetarna accepterar Islandsmodellen som sådan. I intervjuerna med såväl socialarbetarna som poliserna framkommer exempel på hur de använder sitt handlingsutrymme. I vissa fall handlar det om att använda handlingsutrymmet för att överföra rutiner från Islandsmodellen även till andra ärenden och i vissa fall om att göra avsteg från de rutiner som Islandsmodellen innehåller. Det kan tolkas i termer av acceptans och motstånd.

Ovan har det framkommit att acceptansen för Islandsmodellen är hög hos såväl poliser som socialarbetare. Acceptansen uttrycks i uttalanden om att de alltid borde arbeta i våldsärenden så som de gör i Islandsärenden. Samtidigt har vi visat hur poliser och socialarbetare gör motstånd mot delar av modellen. Poliserna ringer inte från bilen, utan när de kommit på plats. Socialarbetarna prioriterar ibland andra ärenden framför Islandsärenden. Både poliser och socialarbetare motiverar i huvudsak till läkarundersökning och skadedokumentation vid akut vårdbehov, men inte vid alla ärenden som de ska göra enligt modellen. Motståndet kan delvis kopplas till brist på tid och personal. De upplever sig inte ha tid och vara tillräckligt många för att kunna prioritera Islandsärenden i enlighet med modellen. Genom sitt motstånd använder poliserna och socialarbetarna sitt handlingsutrymme till att i praktiken omförhandla delar av Islandsmodellen.

En del av problematiken med tillämpningen av modellen som beskrivits i artikeln har sannolikt avhjälpts av att modellen tillämpas inom hela staden. Det är sannolikt att personal inom polis och socialjour möter ett större antal Islandsärenden, vilket torde ge mer rutin och kontinuitet i arbetet och minska risken att rutinen glöms bort. Om så sker är dock en fråga för framtida studier. Det finns utmaningar vad gäller tillämpningen av modellen som kommer att kvarstå, och nya som sannolikt kommer att uppstå, efter en breddimplementering. Personal inom polis och socialjour kommer fortfarande att behöva hålla "särlosningar" för vissa geografiska områden i minnet, eftersom deras upptagningsområden är större än stadsdelarnas.

Den här studien baseras på intervjuer med personer som i varierande grad har kommit i kontakt med Islandsärenden. En del av intervjupersonerna hade arbetat med många ärenden och andra bara med ett fåtal. Det behöver tas i beaktande när man värderar den här studiens giltighet. Intervjuerna är gjorda när verksamheten fortfarande bedrevs i projektform, men en bit in i projekttiden så att modellen hade

hunnit sätta sig. Det menar vi är en styrka, men samtidigt behövs mer forskning, inte minst med tanke på att modellen har implementerats i hela Göteborg.

Även om det återstår utmaningar så kan vi konstatera att Islandsmodellen har potential vad gäller samarbetet mellan polis och socialtjänst vid akuta ärenden om våld i familjer med barn. Enligt våra intervjupersoner har Islandsmodellen inneburit ett ökat samarbete, en renodling av arbetsuppgifterna, en ökad tillit och en ökad trygghet för socialarbetarna samt ett ökat fokus på barn. Utifrån den här studien förefaller koordinerat samarbete under "möjlighetsfönstret" vara värdefullt, men vi kan samtidigt konstatera att "möjlighetsfönstret" som sådant behöver undersökas vidare.

Vi har i studien fokuserat på Islandsmodellens betydelse för samarbetet mellan polis och socialtjänst under "möjlighetsfönstret". Vad vi inte gjort är att undersöka Islandsmodellens betydelse ur ett brukarperspektiv eller modellens betydelse för lagföring. Dessa frågor är viktiga att belysa i framtida studier.

Referenser

- Baker, J. R. (2011). Necessary third parties: multidisciplinary collaboration and inadequate professional privileges in domestic violence practice. *Columbia Journal of Gender and the Law*, 21(1), 283–356. <https://doi.org/10.7916/cjgl.v21i1.2626>
- Banks, D., Dutch, N. & Wang, K. (2008). Collaborative efforts to improve system response to families who are experiencing child maltreatment and domestic violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(7), 876–902. <https://doi.org/10.1177/0886260508314690>
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brodkin, E. (2011). Policy work: street-level organizations under new managerialism. *Journal of Public Administration and Theory*, 21, 253–277. <http://dx.doi.org/10.2307/25836109>
- Buchbinder, E. & Eisikovits, Z. (2008) Collaborative discourse: the case of police and social work relationships in intimate violence intervention in Israel. *Journal of Social Service Research*, 34(4), 1–13. <https://doi.org/10.1080/01488370802162251>
- Cooper, L., Anaf, J. & Bowden, M. (2008). Can social workers and police be partners when dealing with bikie-gang related domestic violence and sexual assault? *European Journal of Social Work*, 11(3), 295–311. <http://dx.doi.org/10.1080/13691450701733317>
- Curnow, S. A. (1997). The open window phase: helpseeking and reality behaviors by battered women. *Applied Nursing Research*, 10(3), 128–135. [https://doi.org/10.1016/s0897-1897\(97\)80215-7](https://doi.org/10.1016/s0897-1897(97)80215-7)
- Davis, R. C., Weisburd, D. & Taylor, B. (2008). Effects of second responder programs on repeat incidents of family abuse. *Campbell Systematic Reviews*, 15.
- Dunn, J. L. (2005). "Victims" and "survivors": emerging vocabularies of motive for "battered women who stay", *Sociological Inquiry*, 75(1), 1–30. <https://doi.org/10.1177/1077801207305932>
- Dutton, M. (1993). Understanding women's responses to domestic violence: a redefinition of battered woman syndrome. *Hofstra Law Review*, 21(4), 1191–1242. <https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/hlr/vol21/iss4/2>
- Ekström, V. (2011). *Stöd till våldsutsatta kvinnor under rättsprocessen: en undersökning av Relationsvåldscentrums betydelse för de samverkande myndigheterna*. Ersta Sköndal högskolas arbetsrapportserie nr 73. Ersta Sköndal högskola.
- Evans, T. & Harris, J. (2004). Street-level bureaucracy, social work and the (exaggerated) death of discretion. *British Journal of Social Work*, 34, 871–895. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch106>
- Grape, O. (2006). Domänkonsensus eller domänkonflikt? Integrerad samverkan mellan myndigheter. I: O. Grape, B. Blom & R. Johansson (red.), *Organisation och omvärld: nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*. Studentlitteratur.
- Hamilton, M. (2009). *Expert testimony on domestic violence*. LFB Scholarly Publishing. <http://dx.doi.org/10.3138/cjwl.23.1.375>
- Hester, M. & Westmarland, N. (2005). Tackling domestic violence: effective interventions and approaches. UK Home Office.
- Kläfverud, M. (2021). *Iscensätta barnperspektiv: före, under och efter Barnahusbesök*. Lunds universitet.
- Langenderfer, M., Alven, L., Wilke, D. & Spinelli, C. (2018). "Getting everyone on the same page": child welfare workers' collaboration challenges on cases involving intimate partner violence. *Journal of Family Violence*, (2019) 34, 21–31. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10896-018-0002-4>
- O'Leary, P., Young, A., Wilde T. & Tsantefski, M. (2018). Interagency working in child protection

- and domestic violence. *Australian Social Work*, 71(2), 175–188. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2017.1422773>
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services*. Russel Sage foundation. <http://dx.doi.org/10.2307/1960475>
- McFarlane, J., Malecha, A., Gist, J., Watson, K., Batten, E., Hall, I. & Smith, S. (2002). An intervention to increase safety behaviors of abused women: results of a randomized clinical trial. *Nursing Research*, 51(6), 47–54. <https://doi.org/10.1097/00006199-200211000-00002>
- Notko, M., Husso, M., Piippo, S., Fagerlund, M. & Houtsonen, J. (2022). Intervening in domestic violence: interprofessional collaboration among social and health care professionals and the police. *Journal of Interprofessional Care*, 36(1), 15–23. <https://doi.org/10.1080/13561820.2021.1876645>
- Peckover, S. & Golding, B. (2017). Domestic abuse and safeguarding children: critical issues for multi-agency work. *Child Abuse Review*, 26, 40–50. <https://doi.org/10.1002/car.2392>
- Petersen, K., Davis, R. C., Weisburd, D. & Taylor, B. (2022). Effects of second responder programs on repeat incidents of family abuse: an updated systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews*, 18, e1217. <https://doi.org/10.1002/cl2.1217>
- Rejmer, A., Sonander, A. & Agevall, C. (2010). *Väldsutsatta kvinnor berättar: en utvärdering av projekt Karin*. Rikspolisstyrelsen.
- Scott, D. (2005). Inter-organisational collaboration in family-centered practice: a framework for analysis and action. *Australian Social Work*, 58, 132–141. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1447-0748.2005.00198.x>
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*
- Slaght, E. & Hamilton, N. (2005). A coordinated response to intimate partner violence. *Journal of Community Practice*, 13(2), 45–59. http://dx.doi.org/10.1300/J125v13n02_04
- Stark, E. (1994). Re-presenting woman battering: from battered woman syndrome to coercive control. *Albany Law Review*, 58, 973–1026.
- Stevens, C., Ayer, L., Labriola, M., Faraji, S-L. & Ebright, E. (2019). Detecting and reducing post-traumatic stress among children exposed to domestic violence: a multi-agency early intervention program. *Children and Youth Services Review*, 101, 261–269. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.03.055>
- Stylianou, A. M. & Ebright, E. (2021). Providing coordinated, immediate, trauma-focused, and interdisciplinary responses to children exposed to severe intimate partner violence: assessing feasibility of a collaborative model. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(5–6), 2773–2799. <https://doi.org/10.1177/0886260518769359>
- Vetenskapsrådet (2011). *God forskningssed*. Vetenskapsrådet.
- Walker, L. E. (1979). *The battered woman*. Harper & Row.

Jan Hjelte, Elisabet Höög & Annika Nordström

Kunskap och expertis i små glesbygdskommuners socialtjänst

– synen på utmaningar och lösningar

Knowledge and expertise of social services in small rural municipalities - the view on challenges and solutions.

Small rural municipalities face major challenges in the area of welfare. One of these challenges is about providing knowledge and expertise within social services. As a result of its small scale, social services in rural areas have an integrated organisation where social workers are supposed to work with a wide range of social problems. At the same time, there are expectations that they should have expertise in defined areas. This article focuses on how representatives of social services in eight rural municipalities view the opportunities to provide knowledge and expertise.

Data collection was carried out within an action research project in connection with conferences and workshops. The results show that it can be challenging to develop knowledge and expertise. Since social services mainly have an integrated organisation, it is difficult to keep up-to-date on the state of knowledge in all areas. Another challenge is that it can be difficult to maintain skills in practice because certain types of cases are encountered relatively rarely.

To deal with the challenges, different collaborative solutions are seen as a way to balance expectations on knowledge and expertise, and to balance the expectations of knowledge and expertise with the conditions that prevail in rural environments. The attitude towards different kinds of digital technology – for example web-based education and supervision – as tools for knowledge development and access to expertise is consistently positive. The results also indicate that digital technology has the potential to change the perspectives on the organisation of knowledge development and expertise within social services in rural municipalities.

An overall interpretation of the results is that social services in rural areas must deal with different challenges in terms of knowledge and expertise than social services in larger and more densely populated areas. Therefore, the possible solutions are also different.

Keywords: rural social services, challenges, knowledge and expertise, collaborative solutions, digital solutions

Jan Hjelte är docent i socialt arbete vid Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.

Elisabet Höög är med.dr vid Institutionen för epidemiologi och global hälsa, Umeå universitet.

Annika Nordström är med.dr vid FoU Socialtjänst, Region Västerbotten.

Kontakt: jan.hjelte@umu.se

Inledning

Befolkningsmässigt små men geografiskt stora glesbygdskommuner står utifrån sin kontext inför många specifika och skiftande utmaningar inom välfärdsområdet. En av dem handlar om att tillhandahålla specialistkompetens och expertis inom socialtjänstens individ- och familjeomsorgs (IFO) breda uppdragsområde. Små kommuners IFO har samtidigt ofta begränsade resurser i termer av begränsad ekonomi och få anställda. De har dessutom en relativt sett låg bemanning i förhållande till befolkningsstorleken (Kindle 2016; Lee 2017; Myndigheten för vård- och omsorgsanalys 2019). En liten personalgrupp av handläggare inom IFO medför i sin tur att de små kommunerna huvudsakligen har en integrerad organisationsstruktur, där socialarbetaren förväntas ha en generalistkompetens och kunna arbeta med ett brett spektrum av sociala problem (Green 2003; Grell m.fl. 2013; Rice 2017; SOU 2020:8). I en svensk studie visade Lundgren m.fl. (2009) att nästan alla glesbygdskommuner som omfattades hade en integrerad organisation (37 av 39 kommuner) till skillnad från en specialiserad organisering.

Med sitt holistiska fokus anses generalistansatsen mer kulturellt förenlig med vardagen i glesbygd (Green 2003) och utgör en integrerad del av samhället (Daley 2010; Lee 2017) vilket är positivt. Samtidigt har den också sina baksidor eftersom det gör att socialarbetare ofta saknar de specialistkompetenser som anses viktiga för att säkerställa positiva resultat av socialarbetares insatser (Rice 2017). Organisationsstrukturens för- och nackdelar för klientarbetet har också varit föremål för studier (Grell m.fl. 2021).

Socialarbetares kunskaper och färdigheter utgör, tillsammans med värderingar, essentiella delar av socialarbetares kompetens (Ioakimidis & Sookraj 2021). I likhet med de flesta utvecklade länder har Sverige som mål att skapa en evidensbaserad praktik inom socialtjänsten (Jacobsson & Meeuwisse 2020; Rice 2017) och behovet av socialarbetares specialistkompetens och expertis har kommit att betonas alltmer och ses som en grundläggande del av yrkesutövningen (SOU 2008:18; Ds 2014:9; Socialstyrelsen & SKL 2011). För generalister utgör detta i sig en utmaning.

Trots att förutsättningarna för socialtjänsten i glesbygdskommuner många gånger skiljer sig kraftigt från socialtjänster i stora och mer tätbefolkade kommuner är förväntningarna från invånare, nationella myndigheter och utifrån lagstiftning desamma. För att leva upp till förväntningar och krav behöver offentlig förvaltning hitta nya arbetssätt och innovativa lösningar för att bibehålla en välfungerande socialtjänst i glesbygd (Rice 2017). Kunskapen tycks emellertid vara begränsad men är synnerligen viktig både för förståelsen av villkoren för socialtjänsten, och för att kunna anpassa modeller, metoder och utbildning i socialt arbete utifrån de specifika förutsättningar som råder. I dagsläget utgår modeller och professionell utbildning i socialt arbete i hög utsträckning från villkoren i urbana miljöer (Daley 2010; Riebschleger, Norris m.fl. 2015; SOU 2008:18).

För att förstärka kunskapen inom området har författarna i ett praktisknära forsknings- och utvecklingsprojekt följt socialtjänstens individ- och familjeomsorg (IFO) i åtta glesbygdskommuner i Västerbottens län. Projektet, som finansierades av Vinnova, syftade till att identifiera särskilda utmaningar för glesbygdens socialtjänst, men också till att skapa former för en innovativ problemlösning för att utveckla och ta till vara lokal utvecklingsförmåga.

I den här artikeln är syftet att redovisa och problematisera hur socialtjänstens IFO i dessa glesbygdskommuner ser på möjligheterna att hantera utmaningar i att tillhandahålla en socialtjänst som baseras på kunskap och expertis.

Organisationers anpassningsstrategier – ett sätt att hantera konfliktfyllda förväntningar

Socialtjänsten är ett exempel på vad som brukar betecknas som "människobehandlande organisationer", vilket omfattar de typer av offentliga organisationer som återfinns inom välfärdssektorn (Hasenfeld 1992). Ett kännetecken för dem är att de är beroende av omgivningen för sin existens och därför försöker de knyta an till normativa system i sin omgivning. Till följd av beroendet till omgivningen kännetecknas framgångskriterierna i hög utsträckning av anpassning till rådande normer för att erhålla legitimitet (Hasenfeld 1992). Ståndpunkten att organisationers handlande i hög grad är beroende av omgivningen är också i linje med den nyinstitutionella organisationsteorin, vilken menar att organisationer kan betraktas som sociala konstruktioner (Lindqvist 2000) som påverkas av mer allmänt utbredda och accepterade föreställningar om socialt handlande som finns i omgivningen. För att erhålla legitimitet från omgivningen försöker organisationer att införliva föreställningarna i den formella strukturen. Föreställningarna kan ta sig uttryck i mer specifika regler om hur aktiviteter bör utföras inom en viss organisatorisk struktur och de kan ha sitt ursprung i den allmänna opinionen eller i lagstiftning (Meyer & Rowan 1991).

När det gäller ambitionen om en socialtjänst som kännetecknas av specialistkunskap och expertis så relateras den i stor utsträckning till en specialiserad organisering (Grell m.fl. 2013), vilket har bidragit till att synen på hur IFO bör organiseras har förändrats över tid. Den typ av integrerad organisering som är kännetecknande för IFO i många glesbygdskommuner var det dominerande idealet inom socialtjänsten i alla kommuner fram till slutet av 1980-talet. Där förväntas socialarbetare vara generalister som kan arbeta med olika typer av sociala problem (t.ex. missbruk, ekonomiskt bistånd, våld i nära relationer eller social barnavård) och utföra en mångfald av olika arbetsuppgifter (utredande, stödjande och även behandlande insatser). Som en konsekvens av att den integrerade organiseringen inte ansågs tillgodose behovet av socialarbetare med specialistkunskaper har det emellertid kommit att ske en ökad specialisering av IFO, vilket i dag kan ses som det dominerande idealet (jfr Lundgren

m.fl. 2009; Morén m.fl. 2010). Specialisering innebär som namnet antyder olika grader av arbetsdelning och avgränsning av arbetsuppgifterna. En sådan arbetsdelning kan ske utifrån ett flertal olika principer, exempelvis likartade målsättningar, likartade processer, likartade målgrupper eller utifrån geografiskt avgränsade områden (Scott 2003). De kanske vanligaste formerna inom IFO är att dela upp arbetet utifrån *sociala problem* (ekonomiskt bistånd, social barnavård, våld eller missbruk) eller en *funktionsspecialisering* där utredande och beslutsfattande funktioner åtskiljs från stöd och behandlingsinsatser (Bergmark & Lundström 2005). Genom en specialisering är tanken att klienter ska få möta socialarbetare med större kompetens och expertis inom sitt avgränsade arbetsområde (Bergmark & Lundström 2005).

Ibland kan behovet av att anpassa sig till föreställningar i omgivningen vara problematiskt och innebära att människobehandlande organisationer, som socialtjänsten, ställs inför konfliktfyllda förhållanden. Då kan det handla om att det finns ett flertal legitima föreställningar som står i konflikt med varandra, men också att föreställningarna står i konflikt med mer tekniska krav som är knutna till vissa arbetsuppgifter (Meyer & Rowan 1991). I förhållande till IFO i glesbygd kan ett exempel på det sistnämnda vara att den integrerade organiseringen framstår som den mest lämpade organiseringsformen, men samtidigt förväntas de anpassa organiseringen utifrån vad som antas bidra till specialistkunskaper och expertis. Den här typen av konfliktfyllda förhållanden ställer organisationerna inför två motstridiga krav. Dels att utföra arbetet i enlighet med vad som betraktas som lämpligt, dels att upprätthålla legitimiteten "utåt" och därmed erhålla fortsatt stöd från omgivningen (Meyer & Rowan 1991). Därför behöver organisationen hantera situationen genom att göra någon form av strategiskt val för hur den ska agera (Pache & Santos 2010).

Kraatz och Block (2008) föreslår fyra möjliga strategier som organisationer kan använda sig av när det uppstår konfliktfyllda förhållanden. En strategi kan vara att organisationen gör en *uppdelning* genom att skapa separata enheter som visar på organisationens engagemang i de värden och förväntningar som avses. Sådana initiativ kan ofta vara ett sätt att mer eller mindre "koppla loss" de separata enheterna från organisationens kärnverksamhet och de får då främst en symbolisk betydelse. En annan strategi är enligt Kraatz och Block (2008) att försöka *balansera* krav och förväntningar, vilket kan innebära att organisationen strävar efter att hitta djupare samarbetslösningar för att hantera spänningarna. Dessa ambitioner kan vara resultatet av mer strategiska ledningsåtgärder, men de kan också uppstå mer naturligt utifrån samspelet mellan de aktörer som berörs.

Övriga strategier syftar i större utsträckning på att organisationen hanterar det konfliktfyllda förhållandet genom att på olika sätt motsätta sig förväntningar som riktas mot den. *Eliminering* innebär att företrädare för organisationen helt enkelt förnekar värdet av någon eller några av de förväntningar som riktas mot organisationen för att

därmed eliminera motstridigheten. Därutöver kan organisationen enligt Kraatz och Block (2008) även försöka *skapa en ny institutionell ordning*. Det innebär att organisationen själv kan legitimera sina handlingar inom vissa gränser och därmed blir den inte enbart en produkt av legitima föreställningar utan producerar dem också. Den strategin anses dock vara förbehållen organisationer som uppnått en viss status (Kraatz & Block 2008).

I den här studien har det nyinstitutionella perspektivet använts för att analysera vilka strategier som framträder i respondenternas syn på hur de kan hantera utmaningen att tillhandahålla en socialtjänst som baseras på kunskap och expertis i glesbygdskommuners IFO.

Glesbygdskontexten

Studien omfattar perioden hösten 2017 till hösten 2019 då ett projekt om gränsöverskridande samverkan mellan glesbygdsens IFO bedrevs i åtta kommuner i Västerbotten. Den största av de åtta kommunerna hade i mars 2020 ett invånarantal på cirka 12 000, medan resterande hade ett invånarantal mellan 2 400 och 6 700 invånare. Sammantaget omfattade befolkningen sammanlagt 39 628 invånare i de åtta kommunerna (SCB 2021). För att få en uppfattning om den låga befolkningstätheten så kan det sägas att kommunerna tillsammans täcker en yta på 41 955 km², vilket innebär en befolkningstäthet i hela området på knappt 1 invånare per km². För att göra en illustrerande jämförelse betyder det att det geografiska område som de åtta kommunerna omfattar, och där knappt 40 000 invånare bor, är cirka 700 km² större än Schweiz med sina knappt 6 miljoner invånare.

Även i förhållande till andra glesbygdskontexter i Sverige kan de studerade kommunerna sägas vara relativt gles befolkade. Jordbruksverket delar in Sveriges kommuner i sex olika kategorier, varav de två mest glesbefolkade kategorierna är "Glesa landsbygdskommuner" respektive "Mycket glesa landsbygdskommuner". "Glesa landsbygdskommuner" avser kommuner med minst 50 procent av befolkningen i gles befolkade områden och där mer än 50 procent av befolkningen har mer än 45 minuters resväg med bil till en ort med minst 50 000 invånare. Vad gäller "Mycket glesa landsbygdskommuner" åsyftas kommuner där hela befolkningen lever i gles befolkade områden och att de har minst 90 minuters genomsnittlig resväg till en ort med minst 50 000 invånare (Jordbruksverket 2021). En av kommunerna i den aktuella studien kategoriserar Jordbruksverket som "Gles landsbygdskommun" medan övriga sju kommuner kategoriseras som "Mycket glesa landsbygdskommuner". Utifrån den kategoriseringen tycks de kommuner och den region som deltog i den här studien vara ett av de mer glesbefolkade områdena i Sverige.

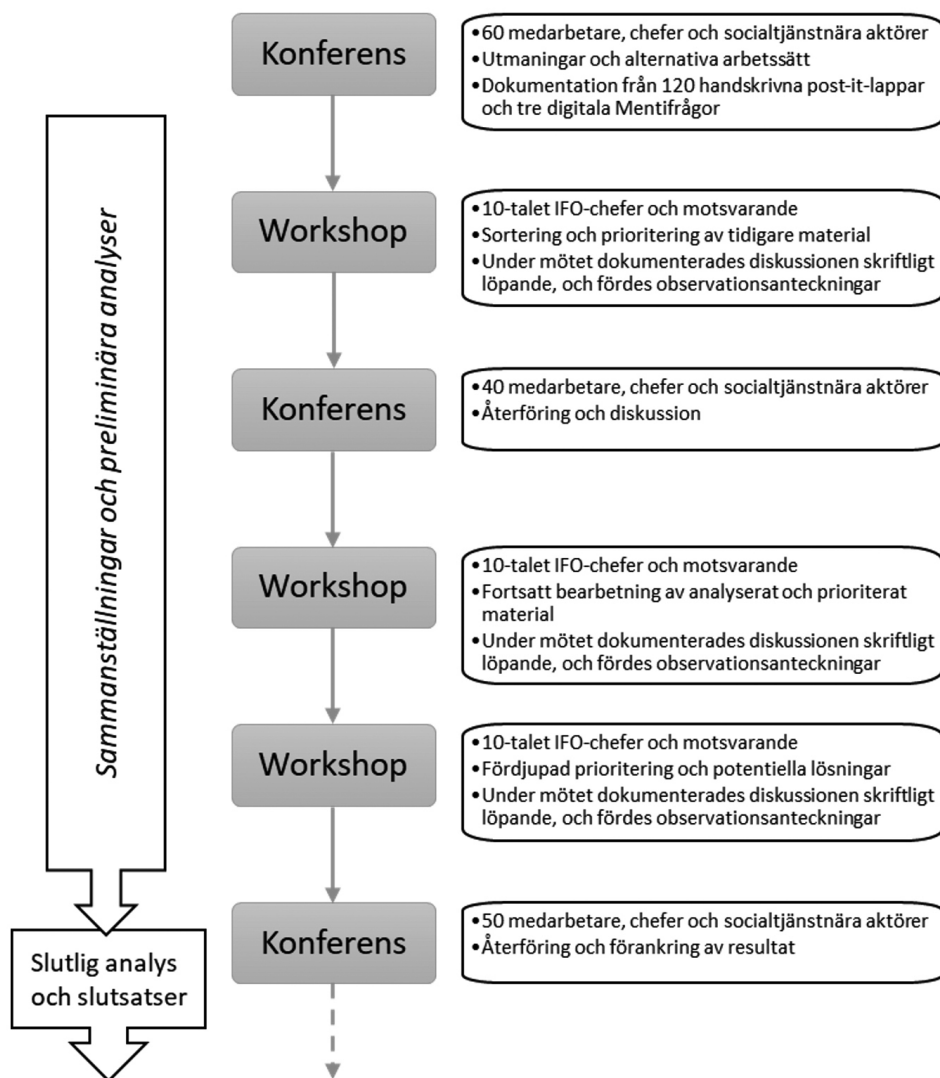
Metod

Projektet – en samverkan mellan akademi, FoU och praktik

För att åstadkomma en starkare socialtjänst i glesbygd visar forskning att det är centralt med samverkan mellan forskning, utbildning och socialtjänst (Riebschleger m.fl. 2015). En sådan samverkan var också något som eftersträvades i det aktuella projektet och genomfördes därför med en aktionsforskningsansats. Projektledningen utgjordes av representanter från två av de deltagande kommunernas socialtjänst, från två institutioner vid Umeå universitet (Socialt arbete respektive Epidemiologi och global hälsa), från Glesbygdsmedicinskt centrum (GMC) samt från FoU Socialtjänst, Region Västerbotten, som även är en regional samverkans- och stödfunktion (RSS) för en kunskapsbaserad socialtjänst. Forskningsledare från FoU Socialtjänst ledde projektet med ambitionen att det skulle vara praktiktäna och genomföras i samverkan med de berörda kommunernas IFO-verksamheter. Genom att förankra arbetet på verksamhetsnivå stärktes också förutsättningarna för hållbara resultat även efter projektets avslut. I projektet gavs tid för dialog och en stabil förankring i samtliga åtta kommuners IFO. Arbetet inriktades på de frågor som upplevdes som särskilt angelägna för chefer och medarbetare vid de åtta kommunernas individ- och familjeomsorg (IFO). På det sättet utvecklades projektet med den lokala nivån som medskapande aktör. Ett skäl att bedriva ett projekt med en aktionsforskningsansats är antagandet att forskningen kan bidra till verksamheters problemlösning i en interaktiv process, i synnerhet i mindre organisatoriska sammanhang och där forskare känner praktiken väl (Denscombe 2014). Konkret innebär det att samtidigt som ett utvecklingsarbete pågår så sker en datainsamling, där preliminära analyser och återkoppling in i interventionen görs för att följa och bidra in i både process och resultat (Hansson m.fl. 2017). Forskare i projektet följde och återkopplade därför fortlöpande resultat och preliminära analyser till berörda chefer och medarbetare i kommunerna.

Aktiviteter, datainsamling och analys

Projektet som helhet beskrivs i en särskild rapport (Nordström m.fl. 2020). Den kedja av interventioner, datainsamling, analys och återkoppling som skedde inom projektet och som bildar underlag för studiens resultat presenteras i figur 1. Genomgående har insamlade data sammanställts och analyserats med konventionell innehållsanalys, vilket innebär att koder och kategorier har tagit sin utgångspunkt i det empiriska materialet (Hsieh & Shannon 2005). Stegvis har preliminära sammanställningar och analyser återförts och deltagande aktörer och respondenter har arbetat med prioriteringar och fördjupande arbete i det växelspel som utgör aktionsforskning.

Figur 1. Återgivning av interventioner, datainsamling, analys och återkoppling i projektet.

Nedan följer en sammanfattning av innehåll, form och löpande resultat för den kedja som visas i figur 1. Utöver konferenser och workshoppar har delar av forskarlaget fortlöpande deltagit i IFO-chefernas dialogmöten som ägt rum 2–3 gånger per termin.

I projektets inledande fas genomfördes, under rubriken *Socialtjänst i glesbygd*, en första

konferensdag för medarbetare, chefer och andra socialtjänstnära aktörer kring frågor om socialtjänstens utmaningar, behov och lösningar i den egna glesbygdskontexten. Där gavs en bakgrund, syfte och tankar framåt rörande projektet. Vid konferensen medverkade även regeringens särskilda utredare och utredningssekreterare från "Framtidens socialtjänst" som fick med sig inspel om de särskilda förhållanden som råder för glesbygdens socialtjänst. Under dagen fick deltagarna nedteckna idéer och förslag till identifierade utmaningar och alternativa arbetssätt, vilka sedan sammanställdes av forskargruppen. Vid konferensen ställdes också ett antal frågor via ett digitalt verktyg.

Den samlade dokumentationen tematiserades och analyserades av forskargruppen och återkopplades därefter skriftligt till kommunerna via IFO-cheferna för egna analyser och diskussion. De utmaningar och lösningar som framträdde i materialet kan sammanfattas i tre huvudsakliga områden:

- i) Utmaningen i att vara tillräckligt bemannad och att kompetens kunde säkras.
- ii) Behovet av samverkan inom och mellan socialtjänster i regionen, men också med externa aktörer – detta inte bara för att säkra kompetens och bemanning utan också för att på ett effektivt sätt kunna driva utveckling och utgöra ett stöd för varandra genom att bidra till möjligheter till erfarenhetsutbyte och rådgivning.
- iii) En stor förhoppning och tilltro till att digitala verktyg anpassade efter de egna behoven skulle kunna bidra till och underlätta för socialtjänsten att kunna fullfölja sitt uppdrag trots särskilda utmaningar i den egna kontexten.

På basis av resultaten från den skriftliga dokumentationen av konferensdagen genomfördes en workshop tillsammans med ansvariga verksamhetschefer inom IFO. Vid workshoppen återkopplades och diskuterades inledningsvis forskargruppens analys av dokumentationen från konferensdagen. Därefter diskuterades, på basis av de behov och utmaningar som framträtt, vad man ansåg skulle prioriteras inom ramen för projektet. Vidare gjordes ett försök att ringa in vad som kunde betraktas som enskilda kommuners angelägenheter och vilka utmaningar som de, inom ramen för projektet, ville prioritera för att arbeta med tillsammans över kommungränser. Material från workshoppen med verksamhetscheferna utgjorde efter analys och bearbetning grundmaterial för nästa konferens.

Nästa konferens, som också den var förlagd i en av glesbygdskommunerna med samma målgrupp, fick rubriken *Hur kan IFO inom regionen utvecklas?* Vid konferensen gjordes en lägesbeskrivning av projektet, det vill säga en rekapitulation av vilka utmaningar och lösningar som framkommit i föregående aktiviteter, men också vilka behov och utmaningar som prioriterades i projektet. Med utgångspunkt i de utmaningar som deltagarna betonat i föregående aktiviteter belystes dessutom två områden med stöd

av externa föreläsare. Det handlade dels om organisationens betydelse för klientarbetet och de utmaningar som finns i att vara specialist alternativt generalist i sin yrkesutövning, dels om betydelsen av digitalisering och automatisering i socialtjänsten.

Påföljande workshop gav verksamhetscheferna vid IFO möjlighet att tillsammans fördjupa diskussionen och precisera vad de upplevde som mest problematiskt inom de prioriterade områdena. Efter ännu en analys och utkristallisering av preliminära resultat från forskargruppen, och som baserades på vad som framkom i diskussionerna, samlades verksamhetscheferna till ytterligare en workshop där detta presenterades. Fokus låg då på potentiella lösningar som deltagarna såg på de prioriterade utmaningarna. Vid workshoppen dokumenterades såväl deltagarnas respons på återkopplingen som deras syn på potentiella lösningar, och materialet analyserades inför den tredje och avslutande konferensen för medarbetare, chefer och andra intresserade. Den genomfördes under titeln *Små kommuner i framkant mot framtiden*. Där sammanfattades projektet och preliminära resultat presenterades. Utöver det fick deltagarna ta del av presentationer från externa föreläsare om begreppet "välfärd" samt kunskapsstyrning i socialtjänsten.

I linje med projektets intentioner om samarbete mellan akademi och praktik har de återkommande återrapporteringarna syftat till att förstärka de medverkande kommunernas delaktighet: dels har resultaten återförts till deltagarna för egen lokal användning, dels har resultaten följts upp för gemensam analys och idégenerering. Utöver datainsamlingen vid den första konferensen så har konferenserna, som återkommande genomförts under samma tid och på samma plats varje år, fyllt ett syfte i att ge en aktuell lägesbild och driva utvecklingsprocessen i projektet framåt.

Sammantagen analys av det empiriska materialet

En sammantagen innehållsanalys (Hsieh & Shannon 2005) genomfördes efter att alla data samlats in. Kodningen i den slutliga analysen skedde utifrån studiens syfte, det vill säga att synliggöra hur socialtjänstens IFO i de berörda glesbygdskommunerna ser på möjligheterna att hantera utmaningar att fullfölja sitt välfärdsuppdrag att erbjuda en socialtjänst som baseras på kunskap och expertis. Analysen i det här skedet följde också de övergripande frågor som varit centrala i projektets olika delar och som på det sättet även varit ledsagande för den preliminära analysen, det vill säga vilka utmaningar som små glesbygdskommuners IFO står inför och hur de ser på möjligheterna att hantera dem. Inledningsvis lästes allt empiriskt material igenom. Därefter omkodade och förfinade forskargruppen den preliminära kodning som skett under projektets gång (se tabell 1). Avslutningsvis genomfördes, utifrån studiens teoretiska referensram, en analys och tolkning av de utmaningar och lösningar som små glesbygdskommuners IFO ser när det gäller att erbjuda en socialtjänst som baseras på kunskap och expertis.

Tabell 1. Slutlig kodning och kategorisering av det empiriska materialet

1. Huvudsakliga utmaningar
  - 1.1 Uppdaterad kunskap
  - 1.2 Specialistkunskap
  - 1.3 Färdigheter
2. Huvudsakliga lösningar
  - 2.1 Fortbildning
  - 2.2 Samarbetslösningar
    - 2.2.1 Samordnade insatser
    - 2.2.2 Kollegial handledning
    - 2.2.3 Extern expertis
  - 2.3 Digitala forum
3. Kontext
  - 3.1 Organisation
  - 3.2 Resurser
  - 3.3 Avstånd

Kunskap och expertis inom IFO i glesbygd

Huvudsakliga utmaningar

Av diskussionerna i workshoppar med IFO-chefer – vilka sedermera återkopplats och förankrats vid konferenser och dialogmöten där även politiker och socialarbetare deltagit – har det tydligt framkommit att behoven av kunskap och expertis är flerfaldiga. Det ansågs viktigt att hålla sig *uppdaterad om aktuellt kunskapsläge* inom de många områden som omfattas av arbetet inom en socialtjänst med en integrerad organisation, för att åstadkomma en kunskapsbaserad socialtjänst. Detta försvåras enligt IFO-cheferna emellertid av att det i många fall endast är några få socialarbetare som arbetar inom var och en av de små kommunerna och att de därför kunde förväntas ha kunskaper om alltifrån lagstiftning, olika typer av sociala problem, som ekonomiskt bistånd och missbruk, till olika arbetsuppgifter som adoptionsärenden, utredning,

våldsprevention och andra insatser som är viktiga i klientarbetet. Till följd av att socialarbetarna har flera olika ansvarsområden menade IFO-cheferna att deras möjligheter att hålla sig uppdaterade om kunskapsläget inom alla områden var begränsade. En utmaning för glesbygdskommunerna ansågs därför vara socialarbetarnas möjligheter att bygga upp en *specialistkunskap*.

Ytterligare en utmaning som poängterades av deltagarna var socialarbetarnas möjligheter att *utveckla färdigheter i praktiken*. Inom vissa delar av socialtjänstens ansvarsområde aktualiserades ärenden i enskilda kommuner relativt sällan. Exempel på arbetsuppgifter som nämndes av deltagarna var adoptionsutredningar och krissamtal med barn som upplevt våld i sin familj. Dessa delar, vilka deltagarna betecknade som "sällan-ärenden", blev endast aktuella för enskilda socialarbetare någon enstaka gång per år och ibland ännu mer sällan. Det fick enligt IFO-cheferna till följd att även om socialarbetare hade tillgodogjort sig teorier, forskning och lagstiftning inom ett visst kunskapsområde så fanns det ibland begränsade möjligheter att utveckla praktiska färdigheter. Därför ansåg deltagarna att det var svårt att bli skicklig på att utföra arbetet inom dessa områden även om de hade uppdaterad sakkunskap.

Huvudsakliga lösningar

Ett tema som uttrycktes av deltagarna var att kontinuerlig *fortbildning* inom olika områden var ett sätt att erhålla uppdaterad kunskap. Det benämndes bland annat som spetsutbildningar för personal inom olika kompetensområden, varav spelmissbruk var ett område. Med tanke på de stora geografiska avstånden ansåg deltagarna att sådan fortbildning företrädesvis kunde ske via webbaserade universitetskurser eller genom webbaserade fortbildningar som anordnades av nationella aktörer som Socialstyrelsen eller Sveriges Kommuner och Regioner (SKR). Detta skulle enligt deltagarna kunna reducera den tid som socialarbetare var frånvarande från sitt arbete, men också minska resekostnader. Det sågs också som positivt av cheferna att tillsammans mellan kommunernas IFO identifiera gemensamma behov av fortbildning för att eventuellt skapa/köpa in en riktad gemensam utbildning och i det sammanhanget också gemensamt kunna planera för att kunskapen tas till vara och förvaltas.

Den mest framträdande lösningen var emellertid att skapa olika typer av samarbetslösningar såväl inom regionen som med externa aktörer. En av lösningarna var enligt IFO-cheferna att få tillgång till *handledning* i sin yrkesutövning och vardagliga arbete. Förutom formell handledning efterfrågades även *kollegialt stöd*. Genom att få stöd och input av andra professionella menade deltagarna att det kunde skapas möjligheter till ökad trygghet i handläggningen av svåra ärenden. Dels menade de att det kunde ske genom handledning av erfarna kollegor som var verksamma i andra kommuner i regionen, exempelvis vid arbetsuppgifter som komplicerade barnavårdsutredningar, dels påtalade de behovet av någon form av extern expertis med

spetskompetens i specifika sakfrågor. Exempel på sådan extern expertis kunde enligt cheferna vara specialister från större kommuner men även från FoU Socialtjänst eller nationella myndigheter. Som ett konkret område nämnde deltagarna behov av expertkunskap i juridiska frågor i olika arbetsuppgifter som exempelvis adoptionsutredningar. I likhet med fortbildningsbehoven menade IFO-chefer att handledningen och det kollegiala stödet med fördel kunde ske via olika typer av webbaserade lösningar med tanke på de stora avstånden. Exempelvis sågs plattformar eller olika typer av chattforum som exempel på digitala lösningar som kunde främja kommunikationen med externa experter.

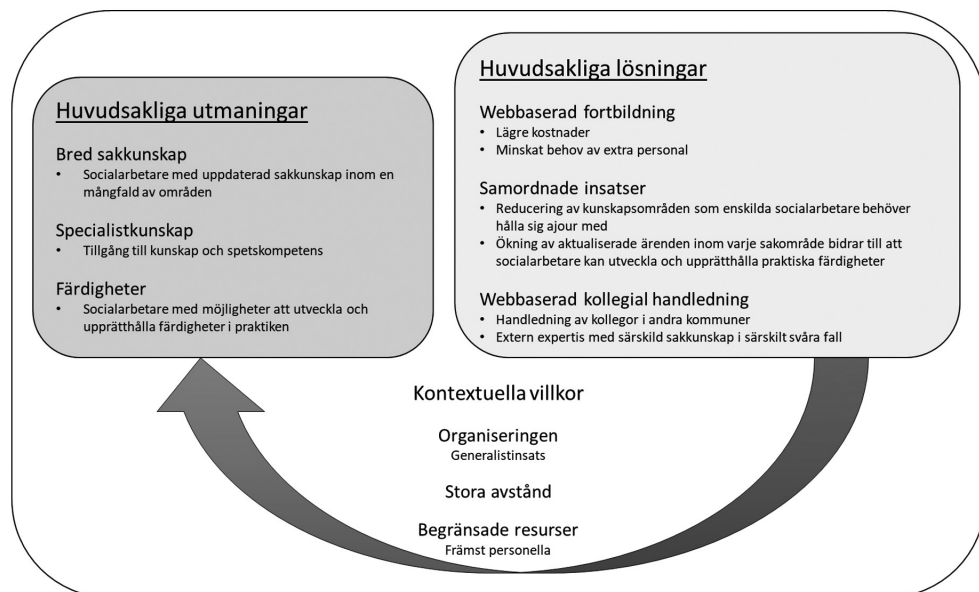
Som nämndes ovan ansåg IFO-cheferna att det, förutom sakkunskap, även var svårt att utveckla praktiska färdigheter inom de delar av socialtjänstens ansvarsområde som sällan aktualiseras i små glesbygdskommuner (s.k. sällanärenden). Även här menade deltagarna att samarbete kunde vara en tänkbar lösning, vilket de menade kunde ske i form av att dela upp huvudansvaret och samutnyttja insatser mellan kommunerna i regionen. Ett exempel var att deltagarna såg möjligheter att samutnyttja vissa funktioner, som exempelvis öppenvårdsbehandling, för personer med missbruks- eller beroendeproblematik. Att dela upp "sällan-frågorna" mellan kommunerna skulle enligt cheferna inte enbart innebära att respektive kommun kunde prioritera att uppdatera sakkunskaper inom ett färre antal områden. Det ansågs även kunna medföra att det praktiska kunnandet ökade eftersom en enskild kommun, alternativt några kommuner, fick ansvaret för de ärenden som aktualiserades inom hela regionen med dess åtta kommuner. Därmed antog deltagarna att det sammantagna antalet ärenden inom ansvarsområdet sannolikt skulle öka och socialsekreterare skulle få ökade möjligheter att utveckla praktiska färdigheter.

Resultatsammanfattning

Sammantaget visar resultaten att de huvudsakliga utmaningarna enligt IFO-cheferna vad gäller att tillhandahålla en socialtjänst som baseras på kunskap och expertis var socialarbetarnas möjligheter att utveckla en specialistkunskap, men också att utveckla färdigheter i praktiken. Potentiella lösningar på dessa utmaningar utgjordes enligt deltagarna av fortbildning för att tillgodogöra sig teorier, empirisk forskning och juridiska kunskaper, men framför allt olika typer av samarbetslösningar.

Av resultaten kan man också se att både utmaningar och potentiella lösningar tycks villkoras av glesbygdskontexten. Här förefaller det främst vara småskaligheten i glesbygdskommuner som anses bidra till utmaningarna. Dels genom att begränsade personella resurser, vilka tillsammans med en integrerad organisering (generalistkompetens hos socialarbetarna) försvårar möjligheterna att utveckla specialistkunskaper inom avgränsade områden, dels genom att det inom vissa områden är få klienter,

Figur 2. Schematisk bild över de sammantagna resultaten.

Diskussion

Syftet med den här artikeln har varit att redovisa och problematisera hur socialtjänstens IFO i små glesbygdskommuner ser på möjligheterna att hantera utmaningar i att erbjuda en socialtjänst som tillhandahåller kunskap och expertis. De utmaningar som framträder i resultaten tyder på att det finns ett spänningsfyllt förhållande mellan de förutsättningar som råder för IFO i glesbygd och förväntningarna från lagstiftning och nationella myndigheter om en socialtjänst baserad på kunskap och expertis (jfr Meyer & Rowan 1991). För det första tycks småskaligheten bidra till att IFO i glesbygd är organiserad utifrån en generalistansats (integrerad organisering) där socialarbetare förväntas arbeta med ett bredare fält av sociala problem och arbetsuppgifter (Grell m.fl. 2013; Rice 2017; SOU 2020:8). Denna generalistansats anses visserligen mer kompatibel med förutsättningarna för IFO i glesbygd eftersom det finns begränsade resurser och socialarbetares interventioner förväntas utgöra en integrerad del av samhället (Daley 2010; Green 2003; Kindle 2016; Lee 2017). Samtidigt riskerar emellertid spetskompetensen att bli lidande eftersom socialarbetare behöver ha kunskaper inom en mångfald av områden (Green 2003; Lundgren m.fl. 2009). För det andra tyder resultaten också på att det kan vara svårt att utveckla praktisk expertis till följd av att vissa delar av det sociala arbetet aktualiseras relativt sällan och att det därför kan finnas begränsade möjligheter att omsätta sakkunskapen i praktiken.

Sammantaget indikerar resultaten därför att den organisering som anses kompatibel med förutsättningarna för IFO i glesbygd samtidigt begränsar möjligheterna att utveckla yrkesverksammans expertis inom avgränsade områden i enlighet med förväntningar från lagstiftning och nationella aktörer (SOU 2008:18; Ds 2014:9; Socialstyrelsen & SKL 2011). Det kan därför finnas behov av alternativa arbetssätt och lösningar.

Samarbetslösningar – ett sätt att balansera motstridiga idéer

Utifrån resultaten tycks de potentiella lösningarna till stor del handla om att försöka balansera motstridiga idéer om IFO:s organisering genom olika typer av samarbetslösningar. Till följd av den integrerade organiseringens begränsningar i att utveckla expertis inom avgränsade områden sågs samarbetslösningar som ett sätt att tillgodose behovet av specialistkompetens och expertis utan att i grunden förändra kommunernas integrerade organisering (jfr Grell m.fl. 2013). Detta kom exempelvis till uttryck i antagandet att en samordning av "sällanärenden" kunde innebära en form av funktionsspecialisering (jfr Bergmark & Lundström 2005) där enskilda kommuners IFO utvecklade en form av "regional expertis" inom de delar av socialtjänstens arbete som sällan aktualiserades. Denna expertis skulle sedan kunna nyttjas av andra kommuner i regionen. På motsvarande sätt antogs externa aktörer, som experter inom avgränsade områden, kunna anta en "konsultativ" roll och bidra med tips, råd och stöd till socialarbetare i regionen.

De här idéerna om samarbetslösningar som ett komplement till den integrerade organiseringen av IFO i kommunerna förefaller vara en form av kompromisslösning i syfte att balansera delvis motstridiga idéer om hur IFO i glesbygd bör organiseras (jfr Kraatz & Block 2008; Pache & Santos 2010). Behovet av sådana lösningar uppstår när det finns motstridigheter mellan olika krav och förväntningar. I det här fallet kan motstridigheten närmast beskrivas i termer av ett spänningsfyllt förhållande mellan den integrerade organisationsstruktur som är följden av förutsättningarna för IFO i glesbygd och de förväntningar om specialistkompetens och expertis som uttrycks i lagtext och av nationella aktörer, vilket snarare associeras med en mer specialiserad organisationsstruktur (Grell m.fl. 2013). Samarbetslösningen blir sedan ett försök att uppnå åtminstone en partiell konformitet med olika krav och förväntningar genom att kombinera dem (jfr Oliver 1991). Genom att i grunden bibehålla en integrerad organisationsstruktur och samtidigt skapa olika samarbetslösningar, skulle det vara möjligt att både tillhandahålla ett IFO som kännetecknas av generalistkompetens i enlighet med förutsättningarna i glesbygd och samtidigt, åtminstone delvis, kunna möta förväntningar om en socialtjänst som tillhandahåller expertis inom avgränsade områden.

Att samverkan ses som en lösning på organisatoriska utmaningar är inte något unikt för socialtjänsten i glesbygd. Samverkan har blivit en självklar arbetsform för soci-

altjänsten och andra människobehandlande organisationer (Danermark & Kullberg 1999) och det finns de som menar att samverkan har blivit till något som ses som självklart gott och önskvärt (Bergmark 1998). I så måtto kan samverkan betraktas som en legitim föreställning om hur socialt arbete kan och bör organiseras. Vad den här studien emellertid tyder på är att idén om samverkan visserligen är en tillgänglig och legitim idé med en positiv laddning, men att den samtidigt behöver översättas till organisatoriska utmaningar i den lokala kontexten för att framstå som en meningsfull lösning. I förlängningen innebär det också att samverkan ges en delvis olikartad betydelse beroende på sammanhanget (jfr Blomqvist 1996; Hjelte 2005). Många gånger framställs såväl intern som extern samverkan som en möjlighet för socialtjänsten att motverka negativa konsekvenser av en ökad specialisering och därigenom åstadkomma insatser utifrån ett holistiskt perspektiv där människors livssituation ses i ett sammanhang (Axelsson & Bihari Axelsson 2007; Grell m.fl. 2013). Resultaten i den här studien tyder emellertid på att idén om samverkan som lösning på organisatoriska utmaningar för socialtjänsten inte avgränsar sig till att hantera avigsidor med en specialiserad organisering. I stället ses samverkan här som en möjlighet att tillhandahålla en socialtjänst som kännetecknas av kunskap och expertis genom att hantera upplevda avigsidor med en integrerad organisation i en glesbygdskontext, det vill säga närmast det ”omvända” förhållandet. I så måtto framstår samverkan som en tillgänglig legitim lösning där lokala aktörer har möjligheter att använda sitt utrymme till strategiskt handlande för att anpassa idén till organisatoriska utmaningar i den lokala kontexten och därigenom göra den meningsfull.

Digitalisering – förändrade perspektiv på organiseringen av kunskapsutveckling

Av resultaten i den här studien framstod digitala verktyg som ett sätt att åstadkomma olika typer av samarbetslösningar som annars kanske inte varit möjliga. Digital teknik är inte något nytt inom socialtjänsten, men utvecklingen och användningen har tagit ytterligare fart under de senaste åren, inte minst vad gäller automatisering och AI (Svensson 2019; SKR 2018). Vad den här studien tyder på är att digital teknik kan innebära en transformation av organiseringen av kunskapsutveckling och expertis inom IFO i glesbygd. Digital teknologi är inte några passiva verktyg utan deras idéer har djupgående effekter på den organisatoriska kontexten (Steiner 2021). Därför behöver digital teknologi förstås i sitt sociala sammanhang och som något som kan bidra till att människor och organisationer ser nya sätt att lösa utmaningar på (Wihlborg 2022). För socialt arbete innebär det att digitalisering kan ha en transformativ effekt där den i form av exempelvis digital kommunikation och plattformar omformar såväl professionellt handlande som organisatoriska strukturer (Steiner 2021). I den här studien har vi sett exempel på hur digital teknik tycks omforma

förståelsen av hur kunskapsutveckling för IFO i glesbygd kan organiseras. Genom att åstadkomma en slags virtuell närhet i en kontext där stora avstånd försvårar möjligheterna att mötas ansikte mot ansikte ses det som möjligt att ta hjälp av kollegor i andra kommuner i regionen, men också av extern expertis. Digital teknik tycks också ses som en möjlighet till att lösa fortbildningsbehov utan att personal för den skull är tvungen att resa. Det sistnämnda är inte minst viktigt eftersom det kan vara svårt för små glesbygdskommuner att få tag på personal som upprätthåller det vardagliga arbetet om ordinarie personal är frånvarande (Pugh & Cheers 2010). Genom att överbrygga geografiska avstånd förefaller därför digital teknik ha potentialen att inte enbart betraktas som ett verktyg för att administrera kunskapsutveckling. Snarare tycks den ha potentialen att förändra perspektiven på, och utgöra en integrerad del av, organiseringen av kunskapsutveckling och expertis inom IFO i glesbygdskommuner.

Implikationer för praktik och utbildning

Resultaten indikerar att expertis inom avgränsade områden betraktas som något eftersträvansvärt i socialtjänstens ambitioner att tillhandahålla en kvalitetsmässigt god service. Dessa omständigheter förefaller inte vara unika för glesbygdskommuner utan kännetecknar IFO i allmänhet. Vad som däremot tycks särskilja IFO i glesbygd är att kontexten medför att den närmar sig de här frågorna utifrån en delvis annan position än specialiserade socialtjänstorganisationer i mer urbana områden. Till följd av en kontext som ofta kännetecknas av småskalighet, en generalistansats och stora avstånd finns det behov av innovativa lösningar för att kunna infria förväntningar om specialistkunskap och expertis.

Sådana skillnader ger också implikationer för utbildning och fortbildning av socialarbetare som är verksamma i glesbygd. Modeller, utbildningar och metoder i socialt arbete tycks i stor utsträckning utgå från socialt arbete i urbana miljöer (Daley 2010; Riebschleger m.fl. 2015), och det förefaller finnas en avsaknad av innehåll som relaterar till en glesbygdsp praktik. Det medför att socialarbetare i glesbygd många gånger lämnas att själva komma fram till vad de bör veta, kunna och ta hänsyn till för att vara redo att arbeta vid socialtjänsten (jfr Daley 2010). Vad resultaten i den här studien visar, och som är relevant för utbildning i socialt arbete, är att socialt arbete i glesbygd inte enbart handlar om den expertis som behövs i förhållande till mötet med klienter. I enlighet med Riebschleger m.fl. (2015) visar den här studien att det även kan finnas behov av kunskaper om de specifika kontextuella villkor som råder i glesbygd och vad de erfordrar i termer av förutsättningar för innovation och specifika lösningar för att tillgodose kunskapsbehoven. Det är inte tillräckligt med kunskap och expertis på individnivå och inte heller på lokal nivå utan det kan också handla om att kunna initiera, implementera och utvärdera samarbetslösningar med externa aktörer. Kunskaper som kan vara relevanta att integrera i professionell utbildning för

socialarbetare för att förbereda dem för ett arbete inom socialtjänsten i glesbygd som ”glesbygdssocionom”.

Slutsatser, fortsatt arbete och forskningsbehov

En slutsats som man kan dra av den här studien är att det finns en stor medvetenhet hos deltagarna om vad som är de huvudsakliga utmaningarna vad gäller att tillhandahålla en socialtjänst som baseras på kunskap och expertis i den glesbygdskontext vi studerat. Inte heller tycks det finnas någon brist på innovativa idéer om potentiella lösningar. En annan slutsats som man kan dra är att möjligheterna att tillhandahålla en socialtjänst som kännetecknas av kunskap och expertis i glesbygd tycks påverkas av en mångfald faktorer som även skiljer sig från mer urbana, tätbefolkade områden. Dels förefaller faktorer som avstånd, organisering, storlek bidra till att utmaningar och potentiella lösningar kan se annorlunda ut än i mer tätbefolkade områden. Dels förefaller tillgången på resurser som ligger bortom själva glesbygdskontexten att ha betydelse, exempelvis tillgång till en kontextanpassad professionell utbildning och fortbildning, dels tillgång till externt (expert-) stöd på regional eller nationell nivå.

De utmaningar och potentiella lösningar som kommit till uttryck i den här studien synliggör emellertid också nya forskningsbehov. Inte minst indikerar resultaten ett behov av fortsatt forskning och utveckling för att finna alternativa arbetsätt, strukturer och strategier som stöder en differentierad socialtjänst och som är anpassad till kontextspecifika villkor. Ett exempel på en sådan forskningsfråga är på vilket sätt och i vilken utsträckning strukturerade samarbetslösningar och digitala kommunikativa forum kan bidra till kunskapsutveckling och expertis i en glesbygdskontext. Med tanke på att socialtjänstens IFO i de åtta glesbygdskommunerna har fortsatt sitt utvecklingsarbete kring samverkan med digitalt stöd tillsammans med den berörda forskargruppen i nya projekt kommer förhoppningsvis den sistnämnda frågan att komma lite närmare ett svar i framtiden.

Den här studien har avgränsat sig till små glesbygdskommuner i norra Sverige. Därför får resultaten tolkas med viss försiktighet, både i ett nationellt och internationellt perspektiv. En fråga som till exempel inte får sitt svar är på vilket sätt och i vilken utsträckning resultaten även är giltiga i befolkningsmässigt små kommuners IFO med likartad organisering, men med korta geografiska avstånd. Vad betyder sådana likheter och skillnader för möjligheterna till att utveckla kunskap och expertis inom IFO i små kommuner? Den frågan är enligt vårt förmenande viktig om ambitionen är att åstadkomma förutsättningar för en IFO som kännetecknas av kunskap och expertis i samtliga Sveriges kommuner.

Referenser

- Axelsson, R. & Bihari Axelsson, S. (2007). *Folkhälsa i samverkan: mellan professioner, organisationer och samhällssektorer*. Studentlitteratur.
- Blomquist, C. (1996). *I marknadens namn: mångtydiga reformer i svenska kommuner*. Avhandling för doktorexamen. Nerenius & Santérus förlag.
- Bergmark, Å. (1998). *Nyckelbegrepp i socialt arbete*. Studentlitteratur.
- Bergmark, Å. & Lundström, T. (2005). En sak i taget? Om specialisering inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 12(2–3), 125–148. doi:10.3384/SVT.2005.12.2-3.2618
- Daley, M. R. (2010). A conceptual model for rural social work. *Contemporary Rural Social Work Journal*, 2(1), 1–7. Hämtad 1 november 2021 från:
[<https://digitalcommons.murraystate.edu/crsw/vol2/iss1/2>]
- Danermark, B. & Kullberg, C. (1999). *Samverkan: välfärdsstatens nya arbetsform*. Studentlitteratur.
- Denscombe, M. (2014). *The good research guide: for small-scale social research projects*. Open University Press.
- Ds 2014:9. *En samlad kunskapsstyrning för hälso- och sjukvård och socialtjänst*. Fritzes.
- Green, R. (2003). Social work in rural areas: a personal and professional challenge. *Australian Social Work*, 56(3), 209–219. doi:10.1046/j.0312-407x.2003.00082.x
- Grell, P., Ahmadi, N. & Blom, B. (2013). Hur inverkar organisationsstrukturen på socialtjänstens klientarbete? En sammanfattning av kunskapsläget. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 20(3–4), 222–240. doi:10.3384/svt.2013.20.3-4.2431
- Grell, P., Blom, B. & Ahmadi, N. (2021). Perspectives on organizational structure and social services' work with clients: a narrative review of 25 years research on social services. *European Journal of Social Work*, 25(2), 289–302. doi:10.1080/13691457.2021.1954891
- Hansson, J., Höög, E. & Nyström, M. E. (2017). Action research for multi-level facilitation of improvement in health and social care: development of a change facilitation approach for a local R&D unit. *Action Research*, 15(4), 339–356. doi:10.1177/1476750316650928
- Hasenfeld, Y. (1992). The nature of human service Organizations. I: Y. Hasenfeld (red.), *Human services as complex organizations* (s. 3–23). Sage.
- Hjelte, J. (2005). *Samarbete i gränsland: om relation och kommunikation i samarbete mellan skola och barnomsorg*. Avhandling för doktorexamen. Umeå universitet.
- Hsieh, H. F. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. doi:10.1177/1049732305276687
- Ioakimidis, V. & Sookraj, D. (2021). Global standards for social work education and training. *International Social Work*, 64(2), 161–174. doi:10.1177/0020872821989799
- Jacobsson, K. & Meeuwisse, A. (2020). "State governing of knowledge": constraining social work research and practice. *European Journal of Social Work*, 23(2), 277–289. doi:10.1080/13691457.2018.1530642
- Jordbruksverket (2021). *Vår definition av landsbygd*. Hämtad 2 november 2021 från:
<https://jordbruksverket.se/stod/programmen-som-finansierar-stoden/var-definition-av-landsbygd#h-Beskrivningavkategorierna>
- Kindle, P. A. (2016). Book review: Rural social work: an International perspective. *Contemporary Rural Social Work Journal*, 8(1), 97–99. Hämtad 2 november 2021 från:
<https://digitalcommons.murraystate.edu/crsw/vol8/iss1/10>

- Kraatz, M. & Block, E. (2008). Organizational implications of institutional pluralism. I: R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby & K. Sahlin (red.). *The SAGE handbook of organizational institutionalism*. (s. 243–275). Sage.
- Lee, M. (2017). Social workers' evidence-based practice use and challenges in rural environments: a systematic review. *Contemporary Rural Social Work Journal*, 9(1), 1–13. Hämtad 2 november 2021 från:
<https://digitalcommons.murraystate.edu/crsw/vol9/iss1/14>
- Lindqvist, R. (2000). *Att sätta gränser*. Boréa.
- Lundgren, M., Blom, B., Morén, S. & Perlinski, M. (2009). Från integrering till specialisering: om organisering av socialtjänstens individ- och familjeomsorg 1988–2008. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 16(2), 162–183. doi:10.3384/svt.2009.16.2.2503
- Meyer, J. & Rowan, B. (1991). Institutionalized organizations: formal structure as myth and ceremony. I: W. Powell & P. DiMaggio (red.), *The new institutionalism in organizational analysis*. (s. 41–62). The University of Chicago Press.
- Morén, S., Blom, B., Lundgren, M. & Perlinski, M. (2010). Specialisering eller integration? En studie av socialarbetares syn på arbetsvillkor och insatser i tre organisationsformer. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 17(2), 189–209. doi:10.3384/SVT.2010.17.2.2484
- Myndigheten för vård- och omsorgsanalys (2019). *Social kompetens: om kompetensförsörjning av handläggare i socialtjänsten. Rapport 2019:7*. Myndigheten för vårdanalys. Hämtad 2 november 2021 från:
<https://www.vardanalys.se/rapporter/social-kompetens/>
- Nordström, A., Höög, E. & Hjelte, J. (2020). *Innovationskraft i små glesbygdskommuner: för en kunskapsbaserad socialtjänst*. FoU Välfärd, Region Västerbotten. Hämtad 2 november 2021 från:
<http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1436787/FULLTEXT01.pdf>
- Oliver, C. (1991). Strategic responses to institutional processes. *Academy of Management Review*, 16(1), 145–179. doi:10.2307/258610
- Pache, A.-C. & Santos, F. (2010). When worlds collide: the internal dynamics of organizational responses to conflicting institutional demands. *Academy of Management Review*, 35(3), 455–476.
- Pugh, R. & Cheers, B. (2010). *Rural social work: an international perspective*. The Policy Press. Hämtad 2 november 2021 från:
https://researchonline.jcu.edu.au/14856/2/14856_Pugh_%26_Cheers_2010_front_pages.pdf
- Rice, K. (2017). Use of evidence-based practice to enhance decision-making in rural child welfare practice. *Contemporary Rural Social Work Journal*, 9(1), 1–12. Hämtad 2 november 2021 från:
<https://digitalcommons.murraystate.edu/crsw/vol9/iss1/15>
- Riebschleger, J., Norris, D., Pierce, B., Pond, D. L. & Cummings, C. (2015). Preparing social work students for rural child welfare practice: emerging curriculum competencies. *Journal of Social Work Education*, 51(Suppl. 2), 209–224. doi:10.1080/10437797.2015.1072422
- SCB (2021). *Statistikdatabasen*. Hämtad 2 november 2021 från:
<https://www.statistikdatabasen.scb.se>
- Scott, W. (2003). *Organizations: rational, natural, and open systems* (5 uppl.). Prentice Hall.
- SKR 2018. *Automatisering av arbete. Möjlighet och utmaningar för kommuner, landsting och regioner*. Stockholm: Sveriges kommuner och regioner. [<https://webbutik.skr.se/bilder/artiklar/pdf/5408.pdf?issuusl=ignore> Hämtat: 2021-11-02].
- Steiner, O. (2021). Social work in the digital era: theoretical, ethical and practical considerations, *The British Journal of Social Work*, 51(8),

3358–3374. doi:10.1093/bjsw/bcaa160

Socialstyrelsen & SKL (2011). *På väg mot en evidensbaserad praktik inom socialtjänsten: kartläggning, analys och förslag för att förbättra kunskapsstyrningen*. Socialstyrelsen.

SOU 2008:18. *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten: till nytta för brukaren*. Fritzes.

SOU 2020:8. *Starkare kommuner: med kapacitet att klara välfärdsuppdraget*. Kommunutredningens slutbetänkande.

Svensson, L. (2019). Automatisering – till nytta eller fördärv? *Socialvetenskaplig tidskrift*, 26(3–4), 341–362. doi:10.3384/svt.2019.26.3-4.3094

Wihlborg, E. (2022). Det kommunala självstyret i en digital tid. I: Sveriges Kommuner och Regioner (red.), *Självstyrelse – värd att värna?* (s. 100–117). Sveriges Kommuner och Regioner.

Marcus Blom Nilsson

Har problemen blivit värre?

– En analys av hur problem med och hjälpbehov för psykisk hälsa, alkohol- och narkotikaanvändning förändrats över tid för socialtjänstens klienter

Have the problems gotten worse?- An analysis of how problems and need for help in the area of mental health, alcohol and drug use have changed over time for social service clients

Changing patterns of addiction and increased psychiatric comorbidity pose new challenges for social services. As part of systematizing the work of assessing and investigating the need for help for people with alcohol or drug problems, use of the Addiction Severity Index is recommended. This descriptive quantitative study examines and compares how social workers and clients estimate the extent of a client's problems in three areas: mental health, alcohol and drugs. Based on interviewer and client estimates, the study also examines whether the problems are estimated differently over time, from 2003 to 2017. The study includes ASI material for 15,005 people whose need for help for alcohol or drug problems has been investigated and assessed by the social services in 65 Swedish municipalities. The study shows that both clients and social workers estimate an increased problem level for the ASI domains of mental health and drugs. For alcohol, the trend is the opposite or is unchanged. Overall, interviewer as well as client estimates indicate an increased need for help and support for problems related to mental health and drug use, while the need for help and support for problems related to alcohol is unchanged or decreases over time among social service clients.

Keywords: Social work, Addiction Severity Index, Mental Health, Substance use disorders, Co-occurring disorders

Marcus Blom Nilsson är lektor vid Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.

Kontakt: marcus.blom.nilsson@umu.se

Introduktion

I Sverige är ansvaret för utredning och insatser vid missbruk och beroende delat mellan kommuner och regioner. Organiseringen innebär att kommunerna är ansvariga för socialtjänst och regionerna för hälso- och sjukvård. (Kommunerna har således inget sjukvårdsansvar utan ansvarar endast för insatser som ligger inom ramen för socialtjänsten.) Det är socialtjänstens uppgift att utreda och besluta om kommunala insatser för personer med missbruk och beroende (SBU 2019).

En utredning innebär att socialtjänsten gör en kartläggning av den enskilde och dennes livssituation. Utredningen kan beskrivas som en process där relevant information samlas in för att sedan värderas och fattas beslut utifrån (Åström 2016). Till grund för utredningsarbetet ligger den professionelles kompetens, riktlinjer – kommunala såväl som nationella, till exempel Socialstyrelsens riktlinjer (Socialstyrelsen 2019; Östberg 2010), handböcker (Socialstyrelsen 2009) samt olika former av metod- och handläggningsstöd (socialstyrelsen.se). En utredning resulterar i förslag på insats eller i att inga vårdbehov finns (Åström 2016). Utredningsarbetet är förenat med en rad utmaningar och svårigheter av skiftande karaktär för den yrkesverksamme. Även om forskning visar att det finns likheter i hur socialsekreterare och klient uppfattar den senares situation (Blom & Morén 2006), finns det studier som visar på det motsatta, det vill säga att det finns elementära skillnader i uppfattning av vad som konstituerar problemet, dess omfattning och hur det bör hanteras (Blom & Morén 2006; Evertsson m.fl. 2017).

Som ett led i att ge människor möjlighet till god vård och omsorg ger Socialstyrelsen ut rekommendationer i form av riktlinjer. För missbruks- och beroendevården heter de *Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende* och omfattar såväl socialtjänsten som hälso- och sjukvården. Riktlinjerna innehåller rekommendationer om insatser vid missbruk och beroende (Socialstyrelsen 2019). Syftet med riktlinjerna är att stödja verksamheter i att använda vetenskapligt utvärderade och effektiva åtgärder, för att säkerställa att resurser fördelas på ett sådant sätt att de med störst behov prioriteras (Socialstyrelsen 2019).

Utifrån ovan nämnda riktlinjer (Socialstyrelsen 2019) framgår att "Hälso- och sjukvården och socialtjänsten bör använda Addiction Severity Index (ASI) för personer med alkohol- eller narkotikaproblem" (Socialstyrelsen 2019 s. 27). Det är en rekommendation som Socialstyrelsen ger högsta prioritet, det vill säga prioritet 1. Genom att använda ASI-intervjun blir det också möjligt för både intervjuare och klient att skatta den senares behov av hjälp (Socialstyrelsen 2017a).

Användningen av ASI-intervjun är omfattande i Sverige och intervjun används i sin nuvarande form i 83 procent av landets kommuner (Socialstyrelsen 2022). Intervjun har även – under de dryga 40 år som den varit i bruk – spridits med framgång och anpassats till en rad olika språkliga och kulturella sammanhang (Lundgren & Krull

2018). Utöver detta har intervjuens psykometriska egenskaper testats och utvärderats i en rad studier, däribland i Sverige (Nyström m.fl. 2010), USA (McLellan m.fl. 1985) och Tyskland (Scheurich m.fl. 2000) med överlag tillfredsställande resultat. ASI-intervjun är i ett internationellt perspektiv ett av de mest använda bedömningsinstrumenten i arbetet med att utreda och bedöma hjälpbehov för personer med alkohol- eller narkotikaproblem (McLellan m.fl. 2006; Sundell m.fl. 2008; Lundgren & Krull 2018).

Mot bakgrund av ovanstående är ambitionen med den här artikeln att utifrån användandet av ASI-data studera hur *oro och besvär* och behovet av *hjälp och stöd* för personer med alkohol- eller narkotikaproblem bedöms av klient och socialarbetare samt om dessa behov har förändrats över en 14-årsperiod, från 2003 till 2017.

Syfte

Den här artikeln har två relaterade syften. Dels är ambitionen med artikeln att undersöka och jämföra hur intervjuare¹ respektive klienter skattar omfattningen av klientens problem inom tre ASI-domäner: psykisk hälsa, alkohol- och narkotikaanvändning, dels att utifrån intervjuar- respektive klientsskattningar redogöra för om problemen skattas annorlunda över tid, från 2003 till 2017.

Bakgrund

Alkohol- och narkotikamissbruk i Sverige

I Sverige beräknas mellan 10 och 30 procent av den vuxna befolkningen konsumera alkohol på ett sådant sätt att det utgör en betydande risk för fysiska, psykologiska eller sociala konsekvenser för den enskilde. Omkring 780 000 individer uppskattas missbruka eller vara beroende av alkohol (CAN 2014; Socialstyrelsen 2019). Även om den totala alkoholkonsumtionen, inklusive risk- och intensivkonsumtionen, minskat något sedan toppåret 2004 är alkoholtillgängligheten fortsatt hög i Sverige (CAN 2014; CAN 2017; Folkhälsomyndigheten 2021b). De senaste 25 åren har exempelvis antalet inrättningar som serverar alkohol nästintill fördubblats. Från 8 044 stycken år 1995 till 14 356 år 2020 (Folkhälsomyndigheten 2021b). Parallellt med detta är narkotikatillgången fortsatt hög i såväl Sverige som hela EU-området (EMCDDA 2021; CAN 2019a). Det är en utveckling som kopplas samman med ökad tillgång, lägre priser och en förändrad syn på narkotika (CAN 2019a; CAN 2019b). Den höga

---

¹ Med intervjuare avses den yrkesverksamme. Vanligen är det utredande socialsekreterare som genomför ASI-intervjun.

tillgången på narkotika förklaras dels utifrån att så kallade *nya psykoaktiva substanser* (NPS) – internetdroger – blivit allt vanligare, dels genom globalisering, det vill säga ökad handel och rörelse mellan länder i kombination med minskade gränskontroller (CAN 2012; Soussan m.fl. 2018).

Informationen om antalet individer som missbrukar eller är substansberoende i Sverige är bristfällig och faller inte sällan på hur informationen redovisas eller definieras. Trots detta finns indikationer på att användningen av narkotika har ökat (CAN 2019b). Utifrån CAN:s undersökning, *Vanor & konsekvenser* (2018) framgår att omkring 140 000 personer mellan 17 och 84 år har någon form av substansbrukssyndrom enligt DSM-5, orsakat av konsumtion av narkotikaklassade preparat och/eller läkemedel (can.se).

Addiction Severity Index (ASI) i praktiken

ASI-intervjun introducerades i Sverige² i slutet av 1990-talet för att användas i utredningsarbetet för att bedöma vård och behandling av personer med alkohol- och/eller missbruk/substansberoende (Engström 2005). Det finns två varianter av intervjun: en grundintervju med 180 frågor och en uppföljningsintervju som omfattar 150 frågor. Grundintervjun (ASI G) görs oftast tidigt i kontakten, i kartläggande syfte, och ASI Uppföljning (ASI U) senare i kontakten. Utöver bakgrundsfrågor innehåller grundintervjun frågor inom sju domäner: fysisk hälsa, arbete/försörjning, alkohol- och narkotikaanvändning, rättsliga problem, familj och umgänge samt psykisk hälsa. Bakgrundsfrågorna avser frågor av demografisk karaktär, exempelvis: kön, ålder, bostadsort, boende. ASI G är kartläggande. Det innebär att den förutom frågor som fokuserar på klienten och dennes situation innehåller frågor kopplade till arv, om och i vilken omfattning missbruk och psykiska problem förekommer i familjen/släkten (Skogens 2012). Beträffande användning och tidsåtgång beräknas ASI G ta omkring 60–90 minuter att genomföra och uppföljningsintervjun 30–40 minuter. För att använda ASI-intervjun krävs att intervjuaren är ASI-utbildad. Utbildningen omfattar fyra dagar, övningar och hemuppgifter och ges i regi av Socialstyrelsen (Socialstyrelsen 2017a; Socialstyrelsen 2022).

ASI-intervjuns användningsområden

Vid sidan av det enskilda klientarbetet kan information som samlas in med hjälp av ASI-intervjun med en given systematik ge information om (beskrivningar av) en viss klientgrupp, men även utgöra underlag för uppföljning och utvärdering av verksamheter, det vill säga systematisk uppföljning på individ- och verksamhetsnivå

---

2 1998 anpassades den svenska versionen av ASI efter den europeiska versionen, EuropeASI (Socialstyrelsen 2022).

(Nyström m.fl. 2005; Socialstyrelsen 2017a; Socialstyrelsen 2022; SOU 2020:47) samt utgöra underlag för vetenskapliga studier (se Blom Nilsson m.fl. 2020; Grahn 2021; Lundgren m.fl. 2021; Lundgren m.fl. 2019). I slutbetänkandet av *Utredningen Framtidens socialtjänst* betonas även användningen av standardiserade strukturerade metoder som en viktig del i en evidensbaserad socialtjänst där ASI-intervjun lyfts fram som ett exempel (SOU 2020:47).

ASI-intervjuar- och klientskattningsskalor

I anslutning till de olika livsområdena finns även frågor där både klient och intervjuare skattar klientens problem eller behov av hjälp på en tio- respektive femgradig skala. Klienten skattar både nivån av *oro och besvär* samt *behovet av hjälp*. Intervjuarskattningarna avser endast *behovet av hjälp*. Klientskattningarna görs på en femgradig skala från 0 till 4 och intervjuarskattningarna på en tiogradig skala mellan 0 och 9. Såväl intervjuar- som klientskattningar görs för ASI-intervjuns samtliga sju domäner. Intervjuarskattningen avser den yrkesverksammes, det vill säga intervjuarens, samlade bedömning av klientens problem och behov av hjälp. Intervjuarskattningen görs vanligtvis efter intervjutillfället (Socialstyrelsen 2017a).

Intervjuar- och klientskattningarnas validitet och reliabilitet har testats vid flertalet tillfällen i såväl svenska som internationella studier med över lag tillfredsställande resultat (Leonhard m.fl. 2000; McLellan m.fl. 1980; McLellan m.fl. 1985; Nyström m.fl. 2010; Scheurich m.fl. 2000) medan andra studier har varit mer kritiska (Mäkelä 2004). För intervjuarskattningarna rör kritiken specifikt risken att intervjuaren influeras av klientens subjektiva uppfattning om problemets allvarlighetsgrad och hur detta påverkar reliabiliteten (Mäkelä 2004). Forskning har dock visat att risken för bristande reliabilitet kan hanteras genom återkommande utbildning, vägledning och träning av personalen som utför intervjuerna. I den aktuella studien tränades personalen återkommande tre dagar i veckan varannan månad över en tvåårsperiod med tillfredsställande resultat (Stöffelmayer m.fl. 1994, refererad i Mäkelä 2004). Om en sådan ansträngning kan anses hållbar ur ett ekonomiskt eller verksamhetsmässigt perspektiv är däremot tveksamt (Mäkelä 2004). I kontrast till de resultat som Mäkelä (2004) presenterar visar en svensk studie att intervjuarskattningar såväl som klientskattningar i sin helhet har hög reliabilitet (Nyström m.fl. 2010). För klientskattningarna saknas jämförbara data eftersom de inte har testats internationellt på samma sätt som intervjuarskattningarna (Nyström m.fl. 2010).

Den samlade bilden är att ASI-intervjuns psykometriska egenskaper varierar. Trots vissa oklarheter är det viktigt att påtala att instrumentets positiva egenskaper överväger (McLellan m.fl. 1992) och att de brister som identifierats för reliabilitet kan hanteras.

I tabellerna nedan presenteras skalorna för intervjuarskattningarna och klient-skattningarna, återgivna så som de framträder i ASI-intervjun och ASI-manualen (Socialstyrelsen 2017a).

Skala för intervjuarskattning

- 0–1 Inget problem, hjälp krävs inte
  - 2–3 Litet problem, hjälp krävs troligtvis inte
  - 4–5 Måttligt problem, viss hjälp krävs
  - 6–7 Påtagligt problem, hjälp krävs
  - 8–9 Mycket stort problem, hjälp krävs absolut
-

ASI-manualen (Socialstyrelsen 2017a)

Skala för klient-skattning

<i>Oro och besvär</i>	<i>Behov av hjälp</i>
0 Inget problem	0 Inget behov av hjälp
1 Litet problem	1 Litet behov av hjälp
2 Måttligt problem	2 Måttligt behov av hjälp
3 Påtagligt problem	3 Påtagligt behov av hjälp.
4 Mycket stort problem	4 Mycket stort behov av hjälp

ASI-manualen (Socialstyrelsen 2017a)

Metod

Population

Den här studien utgår från Addiction Severity Index (ASI) (McLellan m.fl. 1992) utredningsdata för en period om 14 år och omfattar 15 061 personer. Studien begränsas till $n = 15\,005$ vuxna personer (mellan 18 och 83 år) med en medelålder på 38,9 år $\pm$ 13,7 år. Av dessa 15 005 är 71 procent män och 29 procent kvinnor. De har fullständiga demografiska uppgifter och deras hjälpbehov för alkohol- eller narkotikaproblem har utretts och bedömts av socialtjänsten i 65 svenska kommuner mellan åren 2003 och 2017. Materialet är i sin helhet representativt för den svenska befolkningen, med reservationen att storstadskommuner och kommuner med större folkmängd är aningen överrepresenterade. Hur individerna i undersökningen fick kontakt med socialtjänsten varierar. Kontakten initierades antingen av klienten själv eller annan: primärvården, familj, polis, slutenvården, domstolar etc.

Variabler/mått

I analysen utgår studien från data från frågan Datum för intervju [ÅÅMMDD] i ASI-intervjun. I 1998 års version av ASI-intervjun är det fråga D och i 2007 års version fråga A8. I analysen ingick sju variabler. För att kunna göra en uppskattning av klientens behov av hjälp utgår studien från intervjuarens skattningsskala (ISR) för områdena alkohol/narkotika och psykisk hälsa. Intervjuarskattningarna för att belysa klientens hjälpbehov vid alkohol- och/eller narkotikaanvändning avser frågorna E41a och E41b i 2007 års version av ASI-intervjun och frågorna 26, a och b inom området alkohol- och narkotikaanvändning i 1998 års version. Fråga I16 och fråga 20 – intervjuarens skattningar för området psykisk hälsa – användes i 2007 respektive 1998 års version av intervjun i syfte att kartlägga klientens psykiska hjälpbehov.

För klientens skattningar inom området psykisk hälsa tar studien sin utgångspunkt i frågorna I14 *oro och besvär* samt I15 *behov av hjälp* i 2007 års version och frågorna 12 och 13 inom området psykisk hälsa i 1998 års version av ASI-intervjun. För *oro och besvär* kopplat till alkohol- och narkotikaanvändning används frågorna E39 a och b i 2007 års version och fråga 24 a och b (inom området alkohol- och narkotikaanvändning) i 1998 års version av ASI intervjun. Avslutningsvis, frågorna E40 a och b samt 25 a och b (inom området alkohol- och narkotikaanvändning) användes för att belysa klientens skattningar av *behov av hjälp* i 2007 respektive 1998 års versioner av ASI-intervjun.

Analys

De mått som används i studien är samtliga hämtade från ASI G, grundintervjun, och avser både klient- och intervjuarskattningar. De skattningar som studien fokuserar på är klientens skattningar av *oro och besvär* samt *behovet av hjälp* och intervjuarens skattningar av *behovet av hjälp*, se ovan. Samtliga skattningar avser ASI-domänerna psykisk hälsa, alkohol- och narkotikaanvändning. Analysen av materialet redovisas i mittpunkter och genomsnittliga förändringar över tid. STATA version 15.1 har använts i allt analysarbete (StataCorp, College Station, TX).

Etiska aspekter

Inom ramen för forskningsprogrammet STANCE har skriftligt medgivande inhämtats från 65 kommuner om att få använda deras anonymiserade ASI-data för forskning. Underlaget för den här studien är alltså samtliga individer som i berörda kommuner/enheter har bedömts för missbruk med hjälp av ASI. Samtliga resultat och data redovisas på aggregerad nivå. Inga risker bedöms finnas med att delta i studien som är granskad och godkänd av den dåvarande lokala etikprövningsmyndigheten i Umeå (DNR: 2016/504–31).

Resultat

Intervjuarskattningar

I diagrammen nedan presenteras den genomsnittliga förändringen årligen, mellan 2003 och 2017, i intervjuarskattningar för ASI-domänerna: *psykisk hälsa*, *alkohol*- och *narkotikaanvändning*.

ASI intervjuarskattningar mellan 2003 och 2017
inom området psykisk hälsa

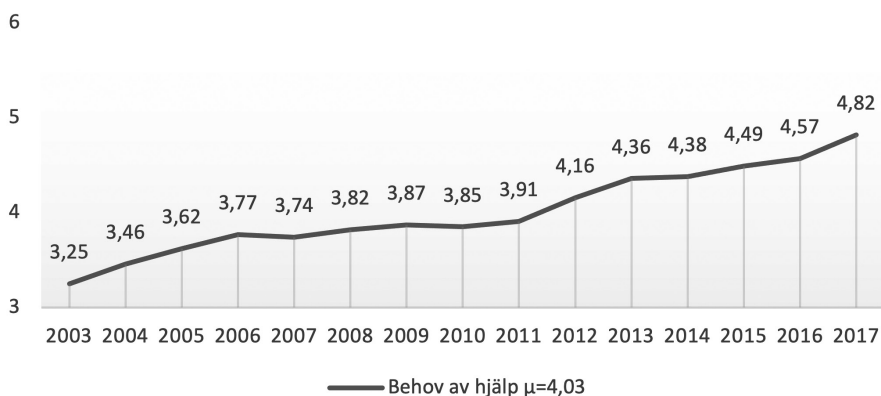

Diagram 1

Diagram 1 ovan visar intervjuarskattningar för problemområdet psykisk hälsa i ASI-intervjun. Skalan går mellan 0 och 9, där 0 likställs med inga hjälpbehov och 9 med stora hjälpbehov. Resultatet visar på en tydlig trend, en ökning över tid beträffande hur behovet av hjälp genomsnittligen skattas av intervjuarna för området psykisk hälsa. Den genomsnittliga skattningen, 2003–2017 för hjälp med problem relaterade till psykisk hälsa är $\mu = 4,03$.

ASI intervjuarskattningar mellan 2003 och 2017 inom området alkohol

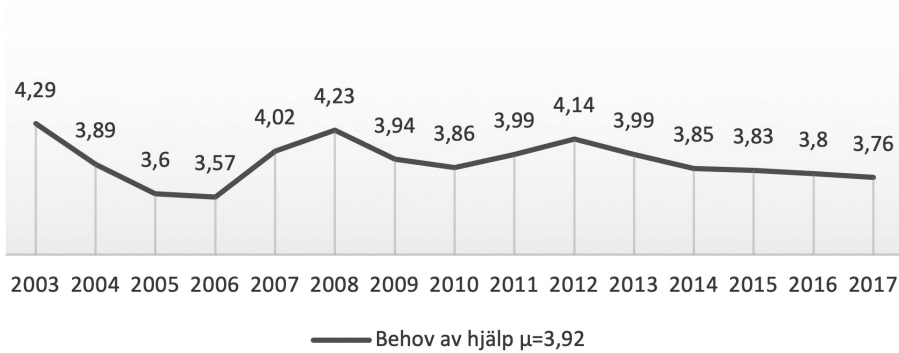

Diagram 2

I diagram 2 ovan visas hur de genomsnittliga intervjuarskattningarna förändrats under den angivna tidsperioden, 2003 till 2017. Resultatet visar inte på någon tydlig trend i hur hjälpbehovet skattas för undersökningsperioden vid sidan av den mer ihållande nedgång som påbörjas 2012. Medelvärdet för hur intervjuarna skattar klienternas problem med alkohol under undersökningsperioden är $\mu = 3,92$.

ASI intervjuarskattningar mellan 2003 och 2017 inom området narkotika

Diagram 3

I diagram 3 ovan visas hur de genomsnittliga intervjuarskattningarna förändrats under undersökningsperioden, 2003 till 2017, för problemområdet narkotikaanvändning. Diagrammet visar ett tydligt trendbrott från 2010 och framåt i hur behovet av hjälp för narkotikaproblem genomsnittligen skattas. En trend som även håller i sig under hela undersökningsperioden. Det genomsnittliga värdet för hur intervjuarna skattar klienternas problem med narkotikaanvändning under undersökningsperioden är $\mu = 3,32$.

Klientskattningar

I diagrammen nedan presenteras hur de genomsnittliga klientskattningarna för *oro och besvär* samt *behov av hjälp* förändrats inom ASI-domänerna: *psykisk hälsa*, *alkohol-* och *narkotikaanvändning* mellan 2003 och 2017.

ASI klientskattningar mellan 2003 och 2017 inom området psykisk hälsa

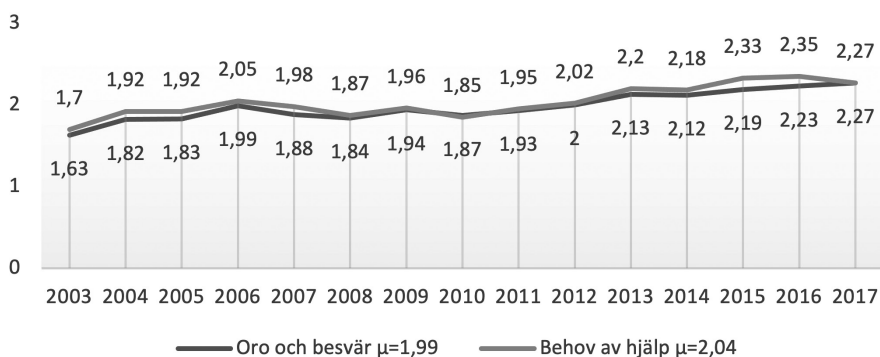

Diagram 4

Diagram 4 ovan visar klienternas genomsnittliga årliga skattningar för problemområdet psykisk hälsa i ASI-intervjun. Skalan går mellan 0 och 4, där 0 likställs med inga hjälpbehov och 4 med stora hjälpbehov. Skattningarna avser både klientens skattningar för *oro och besvär* samt *behov av hjälp*. Skattningarna för båda visar en tydlig men svag ökning över tid i hur klienten skattar upplevelsen *oro och besvär* såväl som *behovet av hjälp* för problem relaterade till psykisk hälsa. Därtill blir det tydligt att båda skalorna visar en överensstämmande trend i att skattningarna för *oro och besvär* samt *behov av hjälp* har samma riktning. Den genomsnittliga skattningen för hela undersökningsperioden, 2003–2017, avseende problem relaterade till psykisk hälsa är $\mu = 1,99$ för *oro och besvär* samt $\mu = 2,04$ för *behov av hjälp*.

ASI klientskattningar mellan 2003 och 2017 inom området alkohol

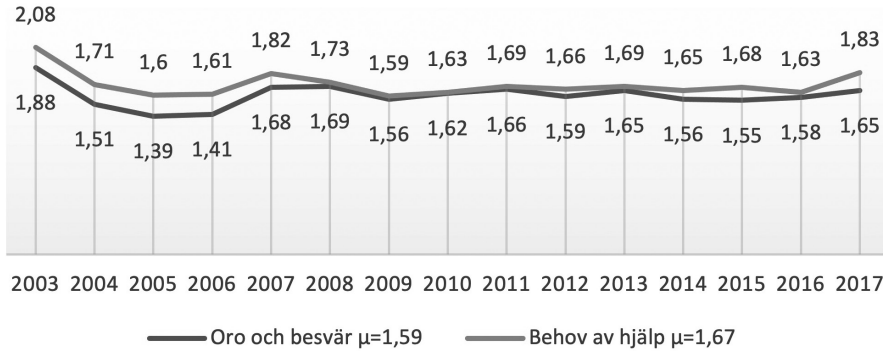

Diagram 5

Diagram 5 ovan illustrerar klientens skattningar för problemområdet alkoholanvändning. I likhet med klientens skattningar för problem med psykisk hälsa avser klienternas skattningar för problem med alkoholanvändning också skattningsskalorna *oro och besvär* samt *behov av hjälp*. Resultatet visar att klientens skattningar avseende *oro och besvär* samt *behovet av hjälp* för problem kopplade till alkoholanvändning är stabila över tid, framför allt från 2009 och framåt. I likhet med ASI-domänen psykisk hälsa blir det tydligt att skattningarna för *oro och besvär* samt *behov av hjälp* är förhållandevis likvärdiga. Detta med undantag för perioden 2003 till 2008 samt 2017 där tydligare skillnader mellan de båda skattningsskalorna framträder. Medelvärdet för klienternas skattning av problem med alkoholanvändning för undersökningsperioden är $\mu = 1,59$ för *oro och besvär* samt $\mu = 1,67$ för *behov av hjälp*.

ASI klientskattningar mellan 2003 och 2017 inom området narkotika

3

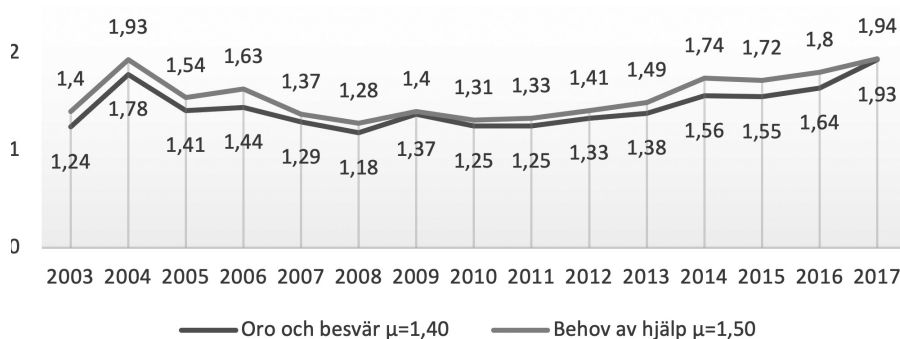

Diagram 6

Diagram 6 ovan visar klientens skattningar för problemområdet narkotikaanvändning. Diagrammet avser klientens skattningar för *oro och besvär* samt *behov av hjälp*. Resultatet visar att klientskattningarna avseende *oro och besvär* samt *behovet av hjälp* för problem med narkotikaanvändning fluktuerade en aning under perioden 2003 och 2009 för att sedan öka svagt från 2010 och framåt. Även inom ASI-domänen narkotikaanvändning följer skalorna *oro och besvär* samt *behov av hjälp* samma riktning över tid. Medelvärden för hur problem med narkotikaanvändning skattas för undersökningsperioden är $\mu = 1,40$ för *oro och besvär* samt $\mu = 1,50$ för *behov av hjälp*.

Resultat – presenterat i relation till intervjuar- och klientskattningsskalorna

I intervjuarskattningarna – där 0 likställs med inga hjälpbehov och 9 med stora hjälpbehov – framgår att klientens problem skattas högre över tid för domänerna psykisk hälsa och narkotikaanvändning. Klientens behov av hjälp går från att skattas som *Litet problem, hjälp krävs troligtvis inte* till *Måttligt problem, viss hjälp krävs*. För domänen alkoholanvändning är utvecklingen den motsatta, det vill säga skattningarna går från att skattas som *Måttligt problem, viss hjälp krävs* till *Litet problem, hjälp krävs troligtvis inte*. Analysen visar vidare att problem med den psykiska hälsan samt problem med narkotikaanvändning skattas högre över tid. För problemområdet narkotikaanvändning framträder trenden från 2010 och framåt. Skattningarna för problem med alkoholanvändning fluktuerar mer och en mer ihållande nedåtgående trend för hur problem med alkoholanvändning skattats kan påvisas först från 2012 och framåt. Beträffande problem med narkotika framgår (av diagram 3) att problem med nar-

kotika skattades högt i början av undersökningsperioden för att senare fluktuera och från 2010 och framåt öka över tid.

Ett liknande mönster som ovan framträder även för klientskattningarna. Till skillnad från intervjuarskattningarna går skalan för klientskattningarna mellan 0 och 4, där 0 likställs med inget hjälpbehov och 4 med stort hjälpbehov. För domänen psykisk hälsa går skattningarna av *oro och besvär* samt *behov av hjälp* från att skattas som ett *Litet problem* och *Litet behov av hjälp* till ett *Måttligt problem* och *Måttligt behov av hjälp*. För domänen alkoholanvändning är utvecklingen över tid annorlunda. Skattningen för *behov av hjälp* går från ett *Måttligt behov av hjälp* för undersökningsperiodens första år till ett *Litet behov av hjälp* de följande åren. Märk väl att det endast är klientskattningen för *behov av hjälp* som skiftar skalsteg, från 2 till 1. För domänen narkotikaanvändning skiftar inte skattningarna skalsteg, varken för *oro och besvär* eller *behov av hjälp*. Problemen med narkotikaanvändning skattas över tid som små, det vill säga som ett *Litet problem* och *Litet behov av hjälp*. Sammantaget visar analysen att problem med den psykiska hälsan samt narkotikaanvändning skattas högre över tid medan skattningarna för problem med alkoholanvändning är förhållandevis stabila över tid.

Diskussion

Fokus för den här artikeln var att utifrån ASI-data studera hur *oro och besvär* samt *behov av hjälp och stöd* för personer med alkohol- eller narkotikaproblem skattas av klient och intervjuare samt om behoven skattas annorlunda över en tidsperiod på 14 år. Studien visar att såväl intervjuarskattningarna som klientskattningarna går i samma riktning. Både klienter och socialsekreterare skattar över tid en ökad problemnivå för ASI-domänerna psykisk hälsa och narkotikaanvändning. Även om trenden för narkotikaanvändning inte är lika tydlig kan en ökning påvisas från 2010 och framåt. Beträffande ASI-domänen alkoholanvändning visar intervjuarskattningarna på en nedåtgående trend, men först för den senare delen av undersökningsperioden. Utifrån klientskattningarna framgår att problem med alkohol skattas förhållandevis likvärdigt och att ingen tydlig trend, varken ökning eller minskning, kan påvisas från 2009 och framåt.

Rörande psykisk hälsa visar både klientskattningarna av *oro och besvär* samt *behov av hjälp och stöd* och intervjuarskattningarna av klienternas behov av hjälp och stöd att klienternas problem med den psykiska hälsan ökar över tid. Det är ett fynd som stämmer överens med data som presenteras i en kartläggning från Socialstyrelsen som visar att antalet personer med parallella ohälsotillstånd ökar.

Av de klienter som söker stöd hos socialtjänsten för missbruksrelaterade problem har omkring 50 procent erfarenhet av att – vid minst ett tillfälle – ha vårdats inom

den psykiatriska slutenvården för ohälsotillstånd utöver insatserna för missbruket (Socialstyrelsen 2017b; Socialstyrelsen 2021). Resultatet ligger i linje med dem som presenteras i en svensk studie på longitudinella data från socialtjänsten. I studien framgår att över 60 procent av individerna med missbruksproblem hade erfarenhet av att vid minst ett tillfälle ha vårdats inom den psykiatriska slutenvården (Padyab & Grahn u.å.). Den sammantagna bilden av förhållandena i Sverige stämmer överens med hur det förhåller sig i andra länder. Såväl tysk som dansk forskning har visat att omkring 50 procent av klienter med en alkohol- eller narkotikadiagnos även har en annan psykiatrisk diagnos. Det är emellertid viktigt att i tolkningen av resultaten vara medveten om att förekomsten av samsjuklighet varierar beroende på faktorer som substans, diagnos och tidsperiod (SOU 2021:93).

Utifrån ovanstående kan det konstateras att svåra psykiska ohälsotillstånd är vanliga bland de individer som har kontakt med socialtjänsten och att mer än hälften som söker stöd, utreds och bedöms för alkohol- eller narkotikaproblem inom socialtjänsten har erfarenhet av psykiatrisk slutenvård. Den höga nivån av samsjuklighet är problematisk, särskilt eftersom samsjuklighet ofta är förenad med sämre hälsa och större behov av samordnade insatser (Padyab & Grahn u.å.; Socialstyrelsen 2017b; Socialstyrelsen 2021; SOU 2021:93). I jämförelse med individer med endast ett tillstånd uppvisar personer med samsjuklighet en svårare problematik. De löper även ökad risk för olika typer av följsjukdomar relaterade till såväl missbruket som det psykiska ohälsotillståndet. Vidare är samsjuklighet förenad med en högre förekomst av riskbeteende, kriminalitet och sociala problem som exempelvis ensamhet, arbetslöshet men även hemlöshet (EMCDDA 2016). I en behandlingskontext har samsjuklighet även en negativ inverkan på följsamhet, retention och resultat (Socialstyrelsen 2018).

När de som vänder sig till socialtjänsten för hjälp och stöd har ett allt sämre psykiskt mående medför det nya krav och utmaningar för de yrkesverksamma. Det är eftersträvansvärt med en ökad medvetenhet om samsjuklighet och vad det innebär för den enskilde klienten bland yrkesverksamma och att personal som möter individer med samsjuklighet har rätt kompetens. Det är ett önskemål som även lyfts från klienter med en samsjuklighetsproblematik (SOU 2021:93). I det praktiska arbetet kan användningen av ASI-ntervjun bidra till att identifiera personer som riskerar att utveckla en samsjuklighetsproblematik, vilket ger en ökad möjlighet att anpassa insatser efter behov och agera proaktivt.

I skattningarna för problem med alkoholanvändning visar intervjuarskattningarna att problemen skattas lägre över tid, det vill säga visar en nedåtgående trend. För klientskattningarna är trenden inte lika tydlig och från 2009 och framåt kan ingen tydlig uppåtgående eller nedåtgående trend påvisas. Den trend som intervjuarskattningarna visar bär emellertid drag av den utveckling som varit framträdande i riket i sin

helhet, det vill säga en minskning av den mängd alkohol som konsumeras. Från 2004 till 2018 har svenskens alkoholkonsumtion i genomsnitt minskat med 17 procent, räknat i antal liter ren alkohol per person, 15 år och äldre (CAN 2019b). Det är en minskning som skett parallellt med att alkoholtillgängligheten har ökat, mätt i antalet utskänkningstillstånd.

Även riskkonsumtion och missbruk av alkohol har över tid minskat i Sverige (Folkhälsomyndigheten 2021a; Socialstyrelsen 2017b). Andelen individer i befolkningen, 16–84 år med en riskkonsumtion av alkohol har minskat med 3 procentenheter från 18 procent 2004 till 15 procent 2015. Även om antalet individer med en riskkonsumtion minskar, bör det påtalas att trenden utifrån ett åldersperspektiv inte är lika tydlig. För åldersgrupperna 45–64 år och 64–84 år har antalet riskkonsumenter gått i motsatt riktning och ökat, med tyngdpunkt i gruppen 64–84-åringar (Folkhälsomyndigheten 2021a). Ett liknande mönster framträder även för individer med ett alkoholmissbruk. Trots att andelen klienter som anger alkohol som huvuddrog minskar så ökar andelen äldre, över 47 år, som söker stöd hos socialtjänsten för alkoholmissbruk. Det är en ökning som framträder trots att andelen klienter som enbart missbrukar alkohol utgör en allt mindre del av socialtjänstens klienter (Socialstyrelsen 2017b).

Den trend som påvisas i den här studien, att problem med alkohol skattas lägre eller oförändrat över tid ligger i linje med den rådande trenden i befolkningen, dvs att andelen individer som konsumerar alkohol, har en riskkonsumtion samt missbrukar alkohol minskar. Trots detta är frågan mer komplex än så. I termer av prevention och riktade insatser för individer med riskkonsumtion och missbruk av alkohol synliggör resultaten i den här studien problem med att redovisa data på övergripande nivå. Även om den generella trenden visar att missbruket av alkohol minskar är trenden den motsatta för vissa grupper. Genom stratifierade analyser på markörer som exempelvis ålder m.m. synliggörs olika gruppers behov, vilket i sin tur också möjliggör för insatser och åtgärder att riktas mot dem med störst behov av hjälp (Socialstyrelsen 2017b).

För området narkotikaanvändning visar både klientskattningarna för *oro och besvär* samt *behov av hjälp och stöd* och intervjuarskattningarna för klienternas behov av *hjälp och stöd* att klienternas problem med narkotikaanvändning skattas högre över tid. Den trend och riktning som påvisas i den här studien med ökande problem över tid ligger i linje med vad som rapporteras i litteraturen, nämligen: Det problematiska narkotikamissbruket har ökat. Emellertid är detta ett påstående som bör tas med viss försiktighet med hänsyn till att det inte finns några direkta mått över narkotikautvecklingen. För att kunna redogöra för den problematiska narkotikaanvändningen måste man utgå från indikativa källor. Med detta avses uppgifter som indirekt speglar omfattning och effekter av missbruk, exempelvis sjuk- eller dödlighetsstatistik, tull-

beslag etc. Utifrån indikativa mått blir det tydligt att den problematiska narkotikaanvändningen har ökat under 2000-talet (CAN 2019b). Trots avsaknaden av direkta mått finns det mycket som talar för att narkotika både har blivit mer tillgängligt samt att narkotikamissbruket har ökat. Det är således plausibelt att trenden med ökad tillgänglighet och ökade problem kopplade till narkotikaanvändning även framträder i den här artikelns studiepopulation och följaktligen tar sig uttryck i hur både intervjuare och klient skattar den senares problem med narkotika.

Det framgår att både intervjuar- och klientskattningarna visar samma trend och riktning, men vad innebär det mer precist? Är det ett uttryck för en bredare kompetens eller att intervjuarna är duktiga på ASI? Sannolikt rör det sig om en kombination av de båda.

I intervjuförfarandet är det vanligen utredande socialsekreterare som genomför och ansvarar för intervjun. Det innebär att socialsekreteraren i egenskap av intervjuare ansvarar för att klienten förstår frågorna, syftet med frågorna och för att den information som genereras med ASI-intervjun dokumenteras korrekt (Engström 2005). Kvaliteten på den information som framkommer genom ASI-intervjun är således avhängig intervjuarens kompetens i handhavandet, men även förmågan att skapa en förtroendefull relation till klienterna. ASI-manualen fungerar i många avseenden som en mall för hur frågorna ska ställas och innehåller information om syftet med specifika frågeställningar. Det är emellertid av vikt att den yrkesverksamme visar klienten intresse och respekt genom att lyssna och möta klienten i dennes utsatthet (Skau 2007).

För att vidare förstå samtalet mellan professionell och klient är det viktigt att vara medveten om att det konstitueras av en rad villkor av strukturell karaktär, exempelvis lagar och rutiner som sätter ramarna för vad som låter sig göras och inte. Därtill är professionella samtal också uppgiftsorienterade. Det innebär att samtalets fokus är problemet, utsattheten och konsekvenserna av problemet, snarare än andra områden av klientens liv (Kullberg & Liedgren 2022). Samtalet påverkas även av positionella faktorer som exempelvis klass och kön. Den relationella nivån definieras i varierande grad utifrån position, socialsekreterare och klient men även utifrån institutionella villkor (Johansson 2010). Mötet mellan yrkesverksamme och klient är ofta asymmetriskt, vilket innebär att rätten att ställa frågor och initiera olika typer av samtalsämnen i regel är förbehållet den yrkesverksamme (Kullberg & Liedgren 2021). Även om samtalet villkoras av en rad skilda faktorer kan det goda samtalet ändå ske, klienten känna sig lyssnad till, berikad och tagen på allvar, oavsett om det resulterar i en förändring eller inte (Skillmark & Kullberg 2022).

Kvaliteten på den information som dokumenteras kan alltså relateras till både kunskap om ASI-intervjun, teoretisk såväl som praktisk, samt faktorer som är kopplade till konstituerandet av det goda samtalet. Kunskap om samtalsmetodik och

ASI-intervjun är således viktiga för att förhindra att intervjuaren skapar och utgår från egna normer vid skattningar av klienternas behov i stället för att följa manualens anvisningar (Engström 2005). Det är även av betydelse att den yrkesverksamme har kunskap om och förståelse för vad som konstituerar ett gott samtal och betydelsen av detta under intervjuförfarandet.

Begränsningar

Studien har en rad begränsningar som är viktiga att beakta. I termer av selektion avser resultaten som presenteras de individer med alkohol- eller narkotikaproblem vars hjälpbehov har utretts och bedömts med ASI av socialtjänsten. Det går inte att med säkerhet fastslå att det rör sig om samtliga individer med alkohol- eller narkotikaproblem i de aktuella kommunerna. Utifrån den information som finns att tillgå framgår att intervjun används i någon form i mellan 70 och 90 procent av landets kommuner (Socialstyrelsen 2014; Jemberie m.fl. 2020; Socialstyrelsen 2022). I den senaste versionen av ASI-mManualen anges 83 procent (Socialstyrelsen 2022). Oavsett vilken siffra som ligger närmast den faktiska användningen kvarstår det faktum att användningen av ASI-intervjun är omfattande och fortsätter att öka. I de fall där intervjun inte används, lyfts bland annat klientens fysiska eller psykiska status som orsak. Forskning har visat att ASI-intervjun inte lämpar sig att genomföra med personer som exempelvis är i behov av vård enligt LVM eller är i dåligt psykiskt skick (Skogens 2012), ett fynd som får betraktas som giltigt även för den här studien.

Resultaten bör tolkas med viss försiktighet eftersom det rör sig om tendenser och mittpunkter. Därtill är förändringarna små, även om de pekar i en liknande riktning. Eftersom de skalor som använts för intervjuare och klienter skiljer sig åt – klientskattningarna görs på en femgradig skala från 0 till 4 och intervjuarskattningarna på en tiogradig skala mellan 0 och 9 – ska inte storleken på numerära problemförändringar jämföras mellan de båda skattningsskalorna. Även om etiketterna för de båda skalornas kategorier stämmer överens utgörs respektive kategori för intervjuarskattningarna av två skalsteg medan motsvarande kategori för klientskattningarna utgörs av ett. Kategoriseringen och etiketteringen av klientens behov sker alltså på olika intervall för intervjuarskattningarna och klientskattningarna. Klientskattningarna är subjektiva mått och avser endast de senaste 30 dagarna från intervjutillfället. Intervjuarskattningarna utgår å andra sidan från ASI-intervjuns kritiska frågor och annan relevant information som registrerats under det aktuella livsområdet (Socialstyrelsen 2017a). De är alltså inte begränsade till att endast gälla för de senaste 30 dagarna. Det innebär att även om de slutliga intervjuarskattningarna anpassas till klienternas skattningar bygger skattningarna delvis på olika mått i ASI-intervjun.

Vidare går det inte att bortse från att den samstämmighet som framträder mellan intervjuar- och klientskattningarna i studien kan vara ett resultat av att den senare i

alltför omfattande utsträckning influeras av klientens subjektiva uppfattning om problemets allvarlighetsgrad (Mäkelä 2004). Även om svensk forskning visat att intervjuarskattningar såväl som klientskattningar i sin helhet har hög reliabilitet (Nyström m.fl. 2010), finns den risken. Det är emellertid viktigt att påtala att användningen av ASI i Sverige är formaliserad genom utbildning, instruktioner och råd för hur instrumentet ska användas på bästa sätt. Sammantaget torde detta minska risken för den typ av problem som riskerar att påverka reliabiliteten.

Referenser

- Blom, B. & Morén, S. (2006). *Kunskapens kraft: om socialt arbete, utvärdering och verksamhetsutveckling på kritisk realistisk grund*. Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet. Hämtad från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-14350>
- Blom Nilsson, M., Padyab, M., McCarty, D. & Lundgren, L. (2020). Sexual abuse and future mental health hospitalization in a Swedish national sample of men who use opioids. *Journal of Addiction Medicine*, 14(4), e24–e28. <https://doi.org/10.1097/ADM.0000000000000578>
- CAN Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2012). *Drogutvecklingen i Sverige 2011*. Rapport 130. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. <https://www.can.se/app/uploads/2020/01/drogutvecklingen-i-sverige-2011.pdf>
- CAN Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2014). *Drogutvecklingen i Sverige 2014*. Rapport 144. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. <https://www.can.se/publikationer/drogutvecklingen-i-sverige-2014/>
- CAN Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2017). *Drogutvecklingen i Sverige 2017*. Rapport 164. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. <https://www.can.se/publikationer/drogutvecklingen-i-sverige-2017/>
- CAN Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2018). *Negativa konsekvenser av alkohol, narkotika och tobak – en studie med fokus på beroende och problem från andras konsumtion i Sverige 2017*. Rapport 174. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. <https://www.can.se/app/uploads/2020/01/can-rapport-174-negativa-konsekvenser-av-alkohol-narkotika-och-tobak.pdf>
- CAN Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2019a). *Skolelevers drogvänor 2019*. Rapport 187. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. <https://www.can.se/publikationer/skolelevers-drogvänor-2019/>
- CAN Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2019b). *Drogutvecklingen i Sverige 2019*. Rapport 180. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. <https://www.can.se/publikationer/drogutvecklingen-i-sverige-2019/>
- EMCDDA European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2016), *Comorbidity of substance use and mental health disorders in Europe*. Publications Office of the European Union. https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2935/Comorbidity_POD2016.pdf
- EMCDDA European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2021), *European Drug Report 2021: Trends and Developments*. Publications Office of the European Union. <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/13838/TDAT21001ENN.pdf>
- Engström, C. (2005). *Implementering och utvärdering av Addiction Severity Index (ASI) i socialtjänsten*. Diss. Umeå universitet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-597>
- Evertsson, L., Blom, B., Perlinski, M. & Rexvid, D. (2017). Can complexity in welfare professionals' work be handled with standardised professional knowledge? I: *Social and caring professions in European welfare states: policies, services and professional practices* (s. 209–221).
- Folkhälsomyndigheten (2021a). Utvecklingen i förhållande till ANDTS-politiken 2021 [Elektronisk resurs]. (2022). Folkhälsomyndigheten.
- Grahn, R. (2021). The association between history of civil commitment for severe substance use and future imprisonment: a Swedish registry study. *Journal of Substance Abuse Treatment*. Epub ahead of print. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2021.108613>
- Jemberie, W. B., Padyab, M., Snellman, F. & Lundgren, L. (2020). A multidimensional latent class

- analysis of harmful alcohol use among older adults: subtypes within the Swedish Addiction Severity Index registry. *Journal of Addiction Medicine*, 14(4), e89–e99. <https://doi.org/10.1097/ADM.0000000000000636>
- Johansson, T. (2010). Samtalsstöd i socialt arbete: ett kritiskt socialpsykologiskt perspektiv. I: S. Larsson & S. Trygged (red.), *Counselling: stödsamtal i socialt arbete*. Gothia förlag AB.
- Kullberg, C. & Liedgren, P. (2022). Genus i möten, samtal och relationer i socialt arbete. I: S. Larsson & S. Trygged (red.), *Stödjande samtal, möten och relationer i socialt arbete*. Studentlitteratur.
- Leonhard, C., Mulvey, K., Gastfriend, D. R. & Shwartz, M. (2000). The Addiction Severity Index: a field study of internal consistency and validity. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 18(2), 129–135. [https://doi.org/10.1016/s0740-5472\(99\)00025-2](https://doi.org/10.1016/s0740-5472(99)00025-2)
- Lundgren, L. & Krull, I. (2018). *Screening, assessment, and treatment of substance use disorders: evidence-based practices, community, and organizational setting in the era of integrated care*. New York, NY: Oxford University Press
- Lundgren, L., Padyab, M., Lucero, N. M., Blom-Nilsson, M., Nyström, S., Carver-Roberts, T. & Sandlund, M. (2019). Immigration status and substance use disorder-related mortality in Sweden: a national longitudinal registry study. *Journal of Addiction Medicine*, 13(6), 483–492. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30889058/>
- Lundgren, L., Padyab, M., Sandlund, M. & McCarty, D. (2021). Frequency and recency of non-medical opioid use and death due to overdose or suicide among individuals assessed for risky substance use: a national registry study in Sweden. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 108567. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2021.108567>
- McLellan, A. T., Luborsky, L., Woody, G. E. & O'Brien, C. P. (1980). An improved diagnostic evaluation instrument for substance abuse patients: the Addiction Severity Index. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 168(1), 26–33. <https://doi.org/10.1097/00005053-198001000-00006>
- McLellan, A. T., Luborsky, L., Cacciola, J., Griffith, J., Evans, F., Barr, H. L. & O'Brien, C. P. (1985). New data from the Addiction Severity Index: reliability and validity in three centers. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 173(7), 412–423. <https://doi.org/10.1097/00005053-198507000-00005>
- McLellan, A. T., Kushner, H., Metzger, D., Peters, R., Smith, I., Grissom, G., Pettinati, H. & Argeriou, M. (1992). The fifth edition of the Addiction Severity Index. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 9(3), 199–213. [https://doi.org/10.1016/0740-5472\(92\)90062-s](https://doi.org/10.1016/0740-5472(92)90062-s)
- McLellan, A. T., Cacciola, J. C., Alterman, A. I., Rikoon, S. H. & Carise, D. (2006). The Addiction Severity Index at 25: origins, contributions and transitions. *The American Journal on Addictions*, 15(2), 113–124. <https://doi.org/10.1080/10550490500528316>
- Mäkelä, K. (2004). Studies of the reliability and validity of the Addiction Severity Index. *Addiction* (Abingdon, England), 99(4), 398–418. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2003.00665.x>
- Nyström, S., Sallmén, B. & Öberg, D. (2005). *Beslut på bättre grunder – en handbok för ASI-användare*. IMS/Socialstyrelsen.
- Nyström S., Andrén A., Zingmark D. & Bergman, H. (2010) The reliability of the Swedish version of the Addiction Severity Index (ASI). *Journal of Substance Use*, 15(5), 330–339. doi: 10.3109/14659890903431629
- Padyab, M. & Grahn, R. (u.å.). Vad har forskningen med hjälp av ASI-bedömningsdata lärt oss om socialtjänstens klienter och det praktiska arbetet inom socialtjänsten? Demografiska skillnader i utfall. I: L. M. Lundgren (red.), *Effektiv planering av insatser i socialtjänstens missbruksvård*. Studentlitteratur.
- Scheurich, A., Müller, M. J., Wetzels, H., Anghelescu, I., Klawe, C., Ruppe, A., Lörch, B., Himmerich,

- H., Heidenreich, M., Schmid, G., Hautzinger, M. & Szegedi, A. (2000). Reliability and validity of the German version of the European Addiction Severity Index (EuropASI). *Journal of Studies on Alcohol*, 61(6), 916–919. <https://doi.org/10.15288/jsa.2000.61.916>
- Skau, G-M. (2007) *Mellan makt och hjälp: om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare*. Liber.
- Skillmark, M. & Kullberg, C. (2022). Att stödja våldsutsatta män och kvinnor: former, omfattning och innehåll. I: M. Skillmark & C. Kullberg (red.), *Att möta våldsutsatta män: förståelse, bedömningar och hjälpsatser* (s. 101–126).
- Socialstyrelsen. (2009). *Barn och unga som begår brott. Handbok för socialtjänsten*. Socialstyrelsen.
- Skogens, L. (2012). ASI i retorik och praktik. *Socionomens forsknings supplement*, (32), 34–42. Hämtad från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-80808>
- Socialstyrelsen (2014) *Evidensbaserad praktik i socialtjänsten 2007, 2010 och 2013: kommunala enhetschefer om evidensbaserad praktik och användning av evidensbaserade metoder inom socialtjänstens verksamhetsområden*. Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2017a). *ASI-manualen: anvisningar till ASI Grund och ASI Uppföljning*. Reviderad version 2017. Socialstyrelsen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2017-3-18.pdf>
- Socialstyrelsen (2017b). *Individ- och familjeomsorg: lägesrapport 2017 [Elektronisk resurs]*. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2018). *Nationella riktlinjer för vård och stöd vid schizofreni och schizofreni-liknande tillstånd. Stöd för styrning och ledning*. Socialstyrelsen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/nationella-riktlinjer/2018-9-6.pdf>
- Socialstyrelsen (2019). *Kartläggning av samsjuklighet i form av psykisk ohälsa och beroendeproblematik*. Socialstyrelsen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2019-11-6481.pdf>
- Socialstyrelsen (2021). *Missbruk, substansrelaterade diagnoser och spel om pengar: tematisk uppföljning av behov, vård och stöd i förhållande till det nationella ANDT-arbetet och spel om pengar*. Socialstyrelsen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2021-4-7277.pdf>
- Socialstyrelsen (2022). *ASI-manualen: anvisningar till ASI Grund och ASI Uppföljning*. Reviderad version 2022. Socialstyrelsen.
- SOU 2020:47 *Hållbar socialtjänst: en ny socialtjänstlag*. Norstedts Juridik.
- SOU 2021:93. *Från delar till helhet: en reform för samordnande, behovsanpassade och personcentrerade insatser till personer med samsjuklighet*. Regeringskansliet.
- Sundell, K., Brännström, L., Larsson, U & Marklund, K. (2008). *På väg mot en evidensbaserad praktik - 834 kommunala enhetschefer om evidensbaserad praktik och användning av evidensbaserade metoder inom socialtjänstens verksamhetsområden*. IMS/Socialstyrelsen. https://www.researchgate.net/publication/237665846_Pa_vag_mot_en_evidensbaserad_praktik
- Soussan, C., Andersson, M. & Kjellgren, A. (2018). The diverse reasons for using Novel Psychoactive Substances: a qualitative study of the users' own perspectives. *International Journal on Drug Policy*, 52, 71–78. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1167243/FULLTEXT01.pdf>
- Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (2019). *Missbruk och beroende av alkohol och narkotika: kunskapsläget för utredningar och insatser inom socialtjänsten: en kartläggning av systematiska översikter*. SBU-rapport nr 296. ISBN 978-91-88437-38-9. <https://www.sbu.se/>

contentassets/c969ef9cb6a643d28d8166710a955a83/missbruk-och-beroende-avalkohol-och-narkotika.pdf

Åström, T. (2016). *Att bedöma behov: utredningar av ungdomar som begått kriminella handlingar*. Diss. (sammanfattning). [Elektronisk resurs]. Karolinska Institutet. https://openarchive.ki.se/xmlui/bitstream/handle/10616/45348/Thesis_Therese_%C3%85str%C3%B6m.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Östberg, F. (2010). *Bedömningar och beslut: från anmälan till insats i den sociala barnvården*. Doktorsavhandling. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Webbsidor

CAN Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. (2021, 12 oktober) Hur många använder narkotika i Sverige? <https://www.can.se/fragor-och-svar/narkotika/hur-manga-anvander-narkotika-i-sverige/>

Folkhälsomyndigheten. (2021b). <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/statistikdatabaser-och-visualisering/alkoholdrycksstatistik-i-siffror/lopande-forsaljning-av-olika-varuslag/>

Socialstyrelsen. (18 april 2023). <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/missbruk-och-beroende/bedomningsinstrument-vid-missbruk-och-beroende/addiction-severity-index-asi/>

Nya avhandlingar

Rebecka Strandell (2022). *Omsorgsarbete i hemtjänsten: förändringar, utmaningar och möjligheter*. Diss. Stockholms universitet

Rebecka Strandells doktorsavhandling i socialt arbete, *Omsorgsarbete i hemtjänsten: förändringar, utmaningar och möjligheter*, är en sammanläggningsavhandling som inkluderar fyra delarbeten och en sammanbindande kappa. Som tidigare enhetschef i hemtjänsten vet jag att baspersonalens arbete redan på 1990-talet alltmer präglades av korta punktinsatser hos hjälptagarna och ökande tidspress. Sedan dess har stora omstruktureringar skett inom äldreomsorgen: förskjutning från äldreboende till hemtjänst, striktare biståndsbedömning samt ökat inslag av privata aktörer i och med introduktionen av kundval. Hemtjänsten har därmed kommit att i allt högre grad koncentreras till äldre personer med omfattande och komplexa hjälpbehov. Dessutom har resurserna till äldreomsorgen minskat i förhållande till andelen äldre i befolkningen. Det var därför med spänning, men också med viss oro, som jag började läsa avhandlingen.

Det övergripande syftet med Strandells avhandling är att beskriva och analysera omsorgspersonalens arbetssituation i den svenska hemtjänsten. Avhandlingen avser att fördjupa förståelsen av de villkor som personalen arbetar under och hur de upplever sitt vardagliga arbete. Rebecka Strandell är utbildad socionom men har inte själv arbetat med socialt arbete inom äldreomsorgens område. Hon har således tagit sig an avhandlingsarbetet med ett utifrånperspektiv på ett av de största yrkesområdena i Sverige, vars arbetsvillkor påverkar situationen för såväl dem som arbetar som dem som tar emot hjälpen. Inom hemtjänsten är dessutom majoriteten av både de som arbetar och de som mottar hjälpen kvinnor, arbetsvillkoren handlar därför också till stora delar om kvinnors villkor.

I kappan tecknar Strandell en gedigen bakgrund till avhandlingens delarbeten. Här beskrivs den svenska hemtjänstens historiska framväxt, dess personal och hjälpmottagare. På 1950-talet, när hemtjänst började organiseras i Sverige, rekryterades personalen bland hemmafruar som enligt ett citat i avhandlingen "inte har lust att ge sig ut i förvärsarbetet men som ändå på det här sättet skaffar sig lite extra nålpenningar och samtidigt känner att de gör en allmännyttig gärning". Lönen skulle hållas låg, arbetet bestod främst av hushållsarbete och ingen utbildning krävdes. De flesta var timanställda och utgick direkt från det egna hemmet, vilket innebar att de varken hade arbetskamrater eller -lokaler. Strandell menar att dessa förhållanden fortfarande påverkar arbetsvillkoren i, samt synen på, hemtjänstarbetet. I dag är hem-

tjänsten en central del av den svenska äldreomsorgen. Personalen består fortfarande till största delen av kvinnor, varav många är utlandsfödda, men i dag är två tredjedelar av personalen utbildade undersköterskor och de flesta är tillsvidareanställda. Hemtjänstmottagarna är till största delen över 80 år, majoriteten är kvinnor och allt fler har alltmer omfattande behov, vilket påverkat arbetsuppgifterna. Avhandlingens teoretiska perspektiv utgår från omsorg och omsorgsarbete. Omsorg beskrivs som ett mångtydigt begrepp, som innefattar såväl arbete som förpliktelse och ansvar, men också som en aktivitet med ekonomiska och emotionella kostnader. Omsorgsarbete definieras som en kombination av manuella, intellektuella och emotionella aspekter. Strandell fördjupar sig även i de tidsmässiga aspekterna av omsorgsarbetet. Dessutom används ett teoretiskt perspektiv från arbetsmarknads- och arbetslivsforskning, *precarious work*, för att analysera olika aspekter av problematiska arbetsvillkor och osäkra anställningsförhållanden. Detta perspektiv utvecklar Strandell genom att förtjänstfullt inlemma omsorgsforskningens betoning av de relationella aspekterna av arbetet. Även om avhandlingen är teoretiskt välinformerad, uppfattar jag dess ambition främst ligga i det empiriska och den baseras på ett omfattande datamaterial: dels två årgångar av en nordisk enkätstudie, Nordcare, som skickats till anställda inom äldreomsorgen i fyra nordiska länder, där Strandell analyserat svar från de som arbetar i den svenska hemtjänsten, dels kvalitativa gruppintervjuer med hemtjänstpersonal, anställda inom såväl kommunala som privata utförare av hemtjänst.

I de första tre delarbetena analyseras data från Nordcare. Den första artikeln handlar om hur arbetssituationen i den svenska hemtjänsten har förändrats mellan 2005 och 2015. Strandell visar hur det skett en förskjutning i arbetets innehåll, från städning och inköp till administration, personlig omvårdnad och medicinsk hjälp. Även intensiteten i arbetet har ökat, det genomsnittliga antalet hjälptagare som en anställd möter under en dag har ökat från 8,6 till 11,8. En betydligt större andel av personalen 2015 än 2005 rapporterar arbetsrelaterade problem som att dagligen arbeta underbemannat, känna sig fysiskt trötta efter dagens arbete samt uppleva att man inte kan påverka hur arbetet läggs upp. Även anhopningen av dessa problem ökade. Arbetssituationen har alltså försämrats åtskilligt på tio år.

Det andra delarbetet utgörs av ett kapitel om skillnader i hemtjänstpersonalens arbetssituation i olika delar av landet. Här jämför Strandell tre kommuntyper (storstad, tätort och landsbygd) med fokus på personalgruppens sammansättning, anställningsförhållanden, arbetsvillkor samt arbetets fysiska och psykiska påfrestningar. I kapitlet framgår att i storstad var personalens utbildningsnivå betydligt sämre, dessutom var en större andel av personalen utrikesfödd samt arbetade för en privat hemtjänstutförare. I landsbygd var anställningsförhållandena sämre, vilket kunde handla om ofrivillig deltid, delade turer och svårare att kombinera arbetet med privatlivet. Arbetsvillkoren var dock sämre i storstad, med för mycket att göra, att personalen

oftare förkortade eller helt hoppade över sin lunchrast samt upplevde arbetet som psykiskt och fysiskt påfrestande.

Den tredje artikeln undersöker olika dimensioner av problematiska arbetsvillkor i hemtjänsten och dess samband med personalens hälsa och välbefinnande. Den bild som framkommer är minst sagt bekymmersam. En stor andel av hemtjänstpersonalen arbetar oregelbundna arbetstider och deltid, nästan hälften upplever oro över att lönen inte ska räcka till de månatliga utgifterna. Arbetet karaktäriseras av tidspress och bristande kontroll. Många upplever bristande möjligheter att utvecklas i arbetet och att inte få tillräcklig vidareutbildning. Vidare känner hemtjänstpersonalen oro för att hjälptagarna inte får den hjälp de behöver, vilket väcker en känsla av otillräcklighet vad gäller möjligheterna att möta behoven. Dessutom upplever en stor andel av de svarande problem inom flera dimensioner. Arbetsituationen får negativa konsekvenser för personalens hälsa och välbefinnande, vilket inte särskilt överraskande leder till funderingar på att sluta.

I den fjärde och sista artikeln undersöks hemtjänstpersonalens upplevelser av arbetets tidsmässiga villkor och vilka strategier de använder för att hantera tidspress i det dagliga arbetet. Här analyseras kvalitativa gruppintervjuer med hemtjänstpersonal. Hemtjänstpersonalen ser tiden som komprimerad, det vill säga otillräcklig i förhållande till hjälptagarnas behov. Tiden ses också som förhandsstyrd och kontrollerad, där tidmätningssystem ger möjlighet till kontroll och övervakning samt begränsar möjligheten till flexibilitet. Hjälptagarnas skiftande behov, oplanerade arbetsuppgifter och kollegors sjukfrånvaro gör också att tiden upplevs som oförutsägbar. I sin analys menar Strandell att arbetet är organiserat utefter objektiv och linjär klocktid snarare än subjektiv och oregelbunden processtid. För att hantera arbetets tidspress använde sig personalen av strategier som att avstå från raster eller arbeta över och därmed arbeta obetalt. De maximerade även effektiviteten genom att arbeta snabbara och till exempel dricka mindre för att inte behöva gå på toa. En annan strategi handlade om att omfördela tiden och ta från en hjälptagare för att ge till en annan eller att omprioritera och skjuta upp arbetsuppgifter.

I avhandlingens sista kapitel diskuteras de framkomna resultaten och deras betydelse. Hemtjänstpersonalens arbetsituation riskerar att leda till en långsam process av utslitning, vilket Strandell pekar på som problematiskt ur ett jämställdhetsperspektiv men också ur ett personalförsörjningsperspektiv, eftersom en stor andel av personalen funderar på att sluta. Arbetsförhållandena riskerar även att stärka bilden av omsorgsarbete som ett enkelt arbete, som består av enkla avgränsade arbetsuppgifter som alla kan klara, och därmed osynliggöra de mer komplexa aspekterna av omsorgsarbetet. De minskar jämväl personalens möjligheter att arbeta flexibelt i enlighet med målen om individanpassad hjälp och de äldres rätt till självbestämmande och delaktighet. Strandell lyfter fram risken för att hemtjänstpersonalen

utnyttjas, eftersom deras strävan att tillgodose de äldres behov sker på bekostnad av deras eget välbefinnande. Detta kan ses både som självexploatering och som omsorgsrationellt agerande men riskerar att osynliggöra de problem som finns i arbetet och bidra till ett ohållbart systems överlevnad.

Avslutningsvis diskuteras även framtida möjligheter och Strandell ser det som nödvändigt att förbättra personalens arbetsvillkor om den universella svenska välfärdsmodellen ska kunna överleva, det vill säga tanken att välfärdstjänster som hemtjänsten ska vara av tillräckligt god kvalitet för att attrahera alla socioekonomiska skikt i befolkningen. För detta behövs både förstärkta resurser och organisatoriska förändringar. Personalen måste ges tillräckligt med tid för att kunna använda sin kompetens och utföra sina arbetsuppgifter på ett adekvat och säkert sätt. Deras arbetsscheman måste utformas på ett sätt som ger förutsättningar för heltidsarbete, bättre gynnar återhämtning och möjliggör både familjeliv och annat socialt liv utanför arbetet.

Rebecka Strandell har skrivit en avhandling som på ett tydligt och övertygande sätt visar på ytterst problematiska arbetsvillkor i den svenska hemtjänsten, vilka går ut över de anställdas hälsa och välbefinnande. Avhandlingen utgör ett viktigt kunskapsbidrag både till forskningen om omsorgsarbete och till arbetslivsforskningen. Jag hade dock gärna sett ytterligare ett kvalitativt delarbete för att få en mer fördjupad förståelse av hemtjänstpersonalens arbetssituation och vad som behöver göras för att förbättra densamma. Kappan, som är skriven på svenska, vänder sig till en bred läsekrets av såväl forskare och socialpolitiker som chefer och anställda inom äldreomsorgen. Strandells förhoppning är att avhandlingen ska kunna användas för att förbättra styrning och organisering av äldreomsorgen och därmed situationen både för dem som arbetar i sektorn och för dem som tar emot hjälpen. Jag kan inte annat än understryka vikten av att så sker och anser att avhandlingen borde utgöra obligatorisk läsning för alla som kan utöva inflytande över förutsättningarna i den svenska hemtjänsten. Att arbetsvillkoren inom hemtjänsten kontinuerligt försämrats sedan den tid jag själv hade inblick i verksamheten fyller mig med lika delar sorg som ilska.

Anna Dunér

Fakultetsopponent och professor i socialt arbete vid Göteborgs universitet.

Nya böcker

A. Behtoui, F. Hertzberg och A. Neergaard (red) (2020) *Ungdomars fritidsaktiviteter: deltagande, möjligheter och konsekvenser*. Studentlitteratur.

I antologin *Ungdomars fritidsaktiviteter: deltagande, möjligheter och konsekvenser* undersöks och diskuteras vikten av fritidsaktiviteter för ungdomar i dag ur flera synvinklar. Dessa aktiviteter är en angelägen politisk fråga som rör utanförskap, sociala skillnader och framtidsmöjligheter för ungdomar. En rapport från MUCF (Lundmark & Nilsson, 2022) visade nyligen att den samhälleliga kostnaden för en ung person som hamnar i kriminalitet kan uppgå till mångmiljonbelopp och att tidiga insatser i ungas fritid bör betraktas som en investering för samhället och en möjlighet att förbättra livskvaliteten för ungdomar under uppväxten. En ofta förespråkad metod för att motverka utanförskap och kriminalitet anses vara målinriktade fritidsaktiviteter för barn och ungdomar som riskerar att hamna i utanförskap. I belysning av den här samhällsfrågan är boken aktuell. Här berörs insatser, grupperns möjligheter och framtidsutsikter samt konsekvenser av utanförskap både för individer och samhället. Redaktörer är professorerna i sociologi, Alireza Behtoui och Anders Neergaard, samt docenten i pedagogik, Fredrik Hertzberg. De nio olika empiriska kapitlen är baserade på forskning från discipliner som pedagogik, sociologi, socialt arbete, etnicitet och migration samt socialantropologi.

Boken tar avstamp i ett samstämmigt forskningsläge om fritidsaktiviteter som viktiga och positiva i ungdomars liv. Redaktörerna menar att tidigare forskning om ungas deltagande i fritidsaktiviteter, huvudsakligen internationell forskning utanför Sverige, har visat på en rad positiva effekter på välmående och hälsa, ökat självförtroende och förbättrad självbild. Fritidsaktiviteter, och i synnerhet de strukturerade och organiserade aktiviteterna, har lyfts fram som en resurs med potential att främja lärande och prestationer i skolan. Den svenska kontexten har varit mindre utforskad liksom utformningen och konsekvenserna av olika grupperns deltagande i olika former av aktiviteter. Denna forskningslucka vill redaktörerna och författarna fylla. Utifrån olika metoder, både kvantitativa och kvalitativa, undersöker de ungdomars fritidsaktiviteter med hjälp av enkäter, intervjuer, deltagande observationer och teoretiska analyser.

Forskningen inom fältet är på framväxt, och redaktörerna lyfter att de frågor som framträder tydligast är vad som menas med fritidsaktiviteter och vilka samband

mellan dem och lärande som går att se; vilka som deltar i fritidsaktiviteter och varför det finns skillnader mellan grupper som deltar; vilka positiva och negativa effekter aktiviteterna kan ha; samt vilka samhällseffekter att delta i fritidsaktiviteter kan få, dess utjämnande och möjligtvis polariserande effekt. Författarna utgår från en definition av aktiviteterna som verksamheter som är frivilliga, valfria och vanligtvis pågår utanför den formella ram som skolan och klassrummet står för. Verksamheterna kan visserligen organiseras av skolan, skriver redaktörerna, men ingår inte i skolans uppdrag eller någon läroplan. Vanligast är att fritidsaktiviteter för unga planeras och genomförs av andra aktörer, exempelvis ideella organisationer eller privata aktörer.

En central utgångspunkt i boken är att det är viktigt att granska och analysera olika former av aktiviteter för unga utifrån dess form, det vill säga om de är strukturerade, semi-strukturerade (mindre strukturerade) eller ostrukturerade. Här har tidigare forskning visat att det huvudsakligen är de strukturerade aktiviteterna med regelbundna träffar, vuxna ledare och planerade och utvärderade verksamheter och sysselsättningar som visat sig ha positiva effekter. Mindre strukturerade eller helt ostrukturerade aktiviteter med mindre tydligt syfte, riktning och mer spontana och utan vuxnas ledarskap och styrning, har visat sig i vissa studier ha små eller inga positiva effekter. De kan till och med ha negativa effekter och leda till att de unga dras in i missbruk, kriminalitet eller dåligt sällskap.

Bidragen i antologin utforskar fritidsaktiviteter på skilda sätt men återkommande analytiska begrepp är lärande, socialt kapital och deltagande. Här finns flera intressanta texter om fritidsverksamheter som en arena för lärande och främjande av lärandeprocesser. Kapitlen ställer frågor som vad de unga egentligen lär sig genom aktiviteterna som erbjuds, om lärandets inkluderande förmåga och om lärandet för livet gynnas. Socialt kapital som begrepp, utifrån sociologerna James S. Coleman och Pierre Bourdieu, återfinns som analytiskt redskap i flera av bidragen. Här används det utifrån en förståelse av vikten av goda sociala relationer samt att normer, värderingar och sätt att se på världen delas inom en social gemenskap. Socialt kapital kan vara en viktig resurs för unga, det kan ackumuleras och möjliggöra eller utestänga från gemenskaper. Fritidsaktiviteter kan både bidra till nya gemenskaper, nätverk och social mobilitet. Men återkommande visas att det handlar om vilka aktiviteter som deltagandet sker i, hur de är strukturerade och vilka andra som deltar.

Bland de fritidsaktiviteter som beskrivs i bidragen finns fritidsgården i ett socioekonomiskt marginaliserat område. Isabella Strömberg undersöker vilka som deltar och är engagerade i verksamheten. I kapitlet visas att unga deltar på olika sätt och av olika anledningar. Här finns risken att både råka illa ut och dras in i kriminalitet, men också en möjlighet att bli engagerad i fritidsgårdens verksamhet och att kunna skapa nya positiva relationer. I ett annat bostadsområde med liknande förutsättningar undersöks hur resurssvaga elever, här definierade som elever med svag socioökono-

misk bakgrund och elever med utländsk bakgrund, får möjlighet att delta i ett demokratiprojekt. Abbas Emami diskuterar hur detta projekt visar på fritidsaktiviteternas inkluderande funktion och möjlighet att utöka det sociala kapitalet.

Frågor som styr flera av studierna är hur klasstillhörighet och socioekonomiska förutsättningar påverkar möjligheten att delta i fritidsaktiviteter och hur de resurser de unga har med sig hemifrån spelar roll för framgång och prestationer i skolan, men också i längden i det omgivande samhället. Betydelsen av social bakgrund går som en röd tråd genom antologin liksom kopplingen mellan fritidsaktiviteter och skolan. Fredrik Hertzberg analyserar bland annat skolans perspektiv på aktiviteterna och den konkurrens om ungdomarnas tid som präglar relationen och kan finnas mellan verksamheterna. Alireza Behtoui undersöker deltagandets påverkan på utbildningsresultatet. Han kan se ett positivt samband men konstaterar även att tillgången till aktiviteterna bland annat påverkas av den sociala bakgrunden. I andra kapitel visas också att fritidsaktiviteter kan ha positiv påverkan på välbefinnande och skolresultat. I de avslutande kapitlen utforskar författarna den samhällseliga dimensionen och deltagandets koppling till samhälllig förändring, jämlikhet och medborgarskap.

En fråga, som ställs tidigt i antologin och återkommer uttryckligen i de två sista kapitlen, är om fritidsaktiviteter kan utmana och förändra sociala mönster eller om de snarare cementerar och reproducerar ojämlikhet. Anders Neergaard vill utforska om den samhällseliga ojämlikheten kan minska genom att delta i föreningsliv och Aleksandra Ålund reflekterar över vilken potential som ostrukturerade fritidsaktiviteter kan ha för bildning och medborgargörande hos unga vuxna. Enligt Ålund finns det, trots att tidigare forskning främst lyft vikten och betydelsen av strukturerade fritidsaktiviteter, en betydande kraft i ostrukturerade aktiviteter för unga vuxna som är anordnade av det civila samhällets organisationer.

Ungdomars fritidsaktiviteter: deltagande, möjligheter och konsekvenser är väl-skriven och bred, med en god ämnesbredd, intressanta frågeställningar och olika metoder. Eftersom boken är utgiven på Studentlitteratur är innehållet lättillgängligt och riktar sig främst till studenter inom exempelvis pedagogik, socialt arbete och sociologi samt till yrkesverksamma inom ungdomsarbete. Kapitlen är sammanlänkade och inget av dem känns ovidkommande. Den teoretiska röda tråden, som är tvinnad av socialt kapital, deltagande och lärande, är genomgående och håller samman studierna på ett föredömligt sätt. Ett intersektionellt perspektiv är också genomgående, med särskilt fokus på frågor om betydelsen av etnicitet och socioekonomiska skillnader bland unga. Emellertid hade jag önskat en djupare behandling av betydelsen av kön för ungas deltagande, lärande och framtidsmöjligheter. Frågan berörs i några av bidragen men fördjupas aldrig riktigt, vilket lämnar en del frågetecken kvar hos mig som läsare. Förstärks eller utjämnas skillnader mellan flickor och pojkar i olika fritidsaktiviteter, på olika arenor och platser? Ett historiskt perspektiv på ungas fritidsakti-

viteter hade också kunnat bidra med ytterligare djup och förståelse för utformningen av samhälleliga insatser och strukturerade fritidsaktiviteter i dag. Det hade också kunnat bidra med en diskussion om långsiktiga effekter av att delta på samhällsnivå. Ett sammanfattande kapitel med utgångspunkt i förståelse och förändring hade varit önskvärt som avslutning i antologin för att besvara de frågor som väckts och lämnats kvar hos mig som läsare.

Anna-Karin Larsson

Fil.dr i historia och lektor i socialt arbete vid Örebro universitet.

Referenslista

Nilsson Lundmark, E. & Nilsson, I. (2022). *Utanförskap och unga. En socioekonomisk analys av värdet av främjande öppen fritidsverksamhet för unga*. Rapport. MUCF Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.

En sociolog för folk

till minne av Dorothy E. Smith

Inledning

Den kanadensiska sociologen och feministen Dorothy Edith Smith avled den 2 juni 2022. Under sina 95 år i livet hann hon göra flera betydelsefulla bidrag till bland annat arbetsvetenskap, etnografi, familjesociologi, psykologi och utbildningsvetenskap. Den här essän kommer dock främst att rikta uppmärksamheten mot Smiths bidrag till feministisk teori och metodologi. I synnerhet kommer jag att diskutera Smiths bidrag till att utveckla en feministisk ståndpunktsteori som inte tar kvinnan – i bestämd form singularis – som en homogen utgångspunkt för sitt projekt. Den sociologi som Smith utvecklade riktade fokus bort från att göra den marginaliserade gruppen till ett objekt för forskning till att i stället studera hur maktstrukturer runt omkring marginaliserade grupper formar deras levnadsvillkor. Med utgångspunkt från människors levda erfarenheter utformade Smith institutionell etnografi, en sociologi för att förstå de styranderelationer som formar människors vardagliga liv. I den essän kommer jag att börja med att beskriva Smiths liv och gärning för att därifrån ge en överblick över vad jag anser vara hennes främsta intellektuella bidrag till eftervärlden: feministisk ståndpunktsteori och institutionell etnografi. För att konkretisera de begrepp som Smith introducerade kommer jag att ta exempel från min egen och andras forskning och därigenom även visa vad arvet efter Smith kan ha för betydelse för samhällsvetenskapen framöver.

Biografi och tidiga inspirationskällor

Sannolikt formades Dorothy E. Smiths feministiska grundsyn redan i hennes barndomshem i Northallerton i nordöstra England. Hennes mamma, Dorothy Foster (Abraham) Place, var i sina unga år aktiv i suffragetrörelsen. Under en tid satt hon i fängelse tillsammans med den i dag legendariska feministen och kommunisten Sylvia Pankhurst. Deras brott var att de hade förstört några fönster till ett köpcenter i centrala London i protest mot kvinnoförtrycket.

Med tiden visade det sig att samtliga barn i familjen Smith hade fallenhet för intel-

lektuellt arbete. En av Dorothy E. Smiths bröder blev känd filosof och en annan blev en framgångsrik poet. Tidens normer föreskrev dock att kvinnor skulle ägna sitt liv åt att vara hemmafru, men Dorothy E. Smith kämpade emot. Hon flyttade till London, engagerade sig i Labourpartiet och studerade sociologi. Här kom hon i kontakt med marxismen som på djupet kom att påverka hennes fortsatta intellektuella verksamhet (Risen 2022).¹

I slutet av 1950-talet flyttade Smith tillsammans med sin dåvarande make till University of California i USA. Här försvarade hon sin doktorsavhandling år 1963, nio månader efter att hon fött sitt första barn. Maken lämnade familjen i samband med att avhandlingen blev klar. Smith fick tillfälliga påhugg som lärare i sociologi samtidigt som hon uppfostrade två barn på egen hand. Erfarenheten av att vara ensamstående mamma och anställd på en institution där hon var den enda kvinnan bland ett fyrtiotal anställda kom att präglade hennes fortsatta karriär (Risen 2022). Drygt fyrtio år senare beskrev hon denna dubbla erfarenhet av arbete, att å ena sidan vara ensamstående mor till två söner och å andra sidan vara universitetslärare, som motsägelsefull (Smith 2005 s. 11). Sociologin hon lärde ut till studenterna erbjöd ingen förståelse för kvinnors obetalda arbete i hemmen. Den växande kvinnorörelsen under 1960- och 1970-talen började dock så frön till en alternativ sociologi som Smith så småningom kom att utveckla tillsammans med andra. Den sociologi som Smith (2005 s. 11–13) fått med sig från sin utbildning utgick från abstrakta begrepp, men kvinnorörelsens analyser började från den levda erfarenheten av att vara en kvinna i en mansdominerad värld. Från den utsiktspunkten började Smith se sociala strukturer hon inte sett förut. Fram växte ett förhållningssätt som satte den vardagliga erfarenheten i centrum för sociologin. Här började ett av Smiths viktigaste teoretiska och metodologiska begrepp ta form: *ståndpunkt*.

Kvinnors ståndpunkt

Smith (2005 s. 8) var under större delen av sitt yrkesverksamma liv i dialog med den feministiska filosofen Sandra Harding som introducerade Smith för begreppet ståndpunkt (*standpoint*). Hardings (1986) teori började i en kritik mot den feministiska empirismens objektivitetsanspråk. Harding ville finna ett sätt att värdesätta kvinnors erfarenheter. Där de feministiska empiristerna ville "lägga till" empiri om kvinnor till en redan etablerad (manlig) vetenskap, hävdade ståndpunktsförespråkare som Harding att kvinnor hade en epistemologiskt privilegierad position genom att tillhöra en underordnad grupp i samhället. Likt slaven i Hegels liknelse om relationen

---

1 För vidare diskussion om Marx betydelse för Smith, se exempelvis texten "On sociological description: a method from Marx" i Smith 1990.

mellan herre–slav besatt kvinnor, genom sin position som underordnade, en förmåga att se förtrycket tydligare än män. Harding (1986) riktade samtidigt kritik mot att kvinnorörelsen använde kvinnors ståndpunkt för att konstruera ett enhetligt och universellt subjekt med sanningsanspråk på objektiv kunskap, vilket riskerade återfalla i den feministiska empirism Harding ville bort ifrån. Harding (1986 s. 155–158) drog dock utifrån bland andra Smiths tidiga arbeten slutsatsen att feministisk forskning behöver ta kvinnors erfarenheter av arbete som utgångspunkt och slutdestination för forskningen. Det innebär dock inte, förtydligade Harding 19 år senare, att en forskare måste vara en del av en grupp för att studera en grupp. Hade så varit fallet hade ”samhällsvetenskap varit omöjligt” (Harding 2005 s. 41, min översättning). Vad hon förespråkade var i stället en forskning som utgår från de mest marginaliserade gruppernas perspektiv och sätter deras erfarenheter i centrum (Harding 2015 s. 5, 30)².

Enligt Smith (2005 s. 8–10) skiljer sig dock hennes användning av begreppet ståndpunkt från Hardings. Kvinnan som en subjeksposition i bestämd form singularis kom ganska snart att problematiseras av kvinnor som också tillhörde andra marginaliserade grupper. Först lyfte arbetarklassens kvinnor och lesbiska kvinnor fram att kvinnan i bestämd form singularis tenderade att vara en kvinna som var både medelklass och heterosexuell. Med tiden kom även rasifierade kvinnor att lyfta fram att kvinnan i bestämd form singularis också var en vit kvinna. ”Den implicita närvaron av klass, sexualitet och kolonialism började exponeras”, sammanfattade Smith (2005 s. 8) i efterhand utvecklingen inom feminismen. Föreställningen om att alla kvinnor hade gemensamma intressen byggde, enligt Smith, på en förljugen essentialism. Smith (2005 s. 9) hanterade dock en del av kritiken med att peka på att begreppet kvinna för kvinnorörelsen historiskt haft en politisk roll snarare än att tjäna som en stabil referenspunkt. För kvinnorörelsen innebar kvinna som ett politiskt begrepp en möjlighet att göra anspråk på en subjeksposition i det offentliga. Att betrakta positionen kvinna som politisk innebar att börja se den positionen som någonting som skapades av en rörelse i ett politiskt syfte. Den här erfarenheten tog Smith med till den sociologi hon utvecklade. Ståndpunkt handlade för Smith (2005 s. 10) om att ”etablera en subjeksposition för institutionell etnografi som undersökningsmetod, ett perspektiv för kunskapsproduktion (*site for the knower*) som är *öppen för alla att inta*” (min översättning, min kursivering). Alltså: det handlade om att *välja* ett perspektiv, eller för att vara mer exakt: *välja* en ståndpunkt. Det intressanta här är inte vad forskaren är utan vilken position hen väljer att utgå ifrån. Centralt för Smith är dock att den utgångspunkten, eller ståndpunkten, förblir just en utgångspunkt. Till

---

2 På den här punkten kom feministen Donna Haraway (1991 s. 194) att rikta skarp kritik mot Sandra Harding. Enligt Haraway hänfaller Harding till att romantisera ett underifrånperspektiv. Sociala rörelser underifrån är inte nödvändigtvis emancipatoriska, påminner Haraway (för vidare diskussion, se Mery Karlsson 2020 s. 107).

skillnad från traditionell sociologi om marginaliserade grupper är det inte den marginaliserade gruppen i sig som är Smiths (2005 s. 10) fokus. I stället handlar det om att rikta den sociologiska blicken mot världen runt omkring den marginaliserade gruppen. Den feministiska sociologen Marjorie L. DeVault (2014 s. 4–5) förtydligade detta genom att betona att syftet inte är att generalisera kring en viss grupp utan att identifiera och analysera sociala processer som har generaliserande effekter.

Cripistemologier och sitpoint-theory

Samtalet om ståndpunkt har fortsatt på många håll efter att Smith lämnade sina bidrag till fältet. Ett exempel, som jag själv kommit att arbeta mycket med, återfinns inom kritisk funktionshinderforskning. Den feministiska funktionshinderforskaren Rosemarie Garland Thomsson (2002) lanserade *sitpoint-theory* som en kritik mot det antagande som ryms i *standpoint-theory* om att världen alltid betraktas från ett stående perspektiv. Funktionshinderforskarna Merri Lisa Johnsson och Robert McRuer (2014) har byggt vidare på Garland Thomssons kritik emot ståndpunkt genom att lyfta in ett samtal om cripistemologier i akademien. Det handlar om att ifrågasätta funktionsfullkomliga antaganden som är inbyggda i de vetenskapliga teorier och metodologier vi förstår världen med.

När jag påbörjade mitt avhandlingsarbete hösten 2016 väckte ståndpunktsteorin och cripistemologier flera frågor hos mig. Jag hade kommit in på doktorandutbildningen med en ansökan om att studera funktionsrättsrörelsens arbete för sexuella rättigheter. Jag hade dock ingen erfarenhet av att vara en del av funktionsrättsrörelsen. Jag betraktade mig som en person utan någon form av funktionsnedsättning, en person nära den fiktiva position Garland Thomsson (1997) beskrivit som *normaten*. Kunde jag över huvud taget göra den studie jag åtagit mig att göra?

Här var mötet med Dorothy E. Smiths teoretiserande om ståndpunkt avgörande för att jag skulle komma vidare. För varken Smiths teori eller den cripistemologi som Merri Lisa Johnsson och Robert McRuer (2014 s. 141) utvecklade handlade ståndpunkt, eller *sitpoint* för den delen, om att begränsa epistemologiska privilegier. Snarare än vad en forskare *är* handlar det om vad en forskare *gör*. Johnsson och McRuer (2014 s. 141) lyfter exempelvis fram erfarenheter av att "leva *med* och *nära* personer med funktionshinder" (min översättning, kursivering i original) som en potentiellt gynnsam position för kunskapsproduktion. För Smith (2005 s. 10) handlade ståndpunkt om att välja en utgångspunkt, men enligt Smith skulle studien senare rikta blicken mot maktstrukturerna omkring den marginaliserade gruppen, snarare än mot den marginaliserade gruppen i sig. För mig innebar den här insikten att jag kunde formulera ett forskningsprojekt som utgick ifrån aktivister i funktionsrättsrörelsen för att utifrån intervjuer och deltagande observationer identifiera hinder och möjligheter för

deras kamp. Huvudfokus för studien kom sedermera att riktas mot dessa hinder och möjligheter de upplevde (Mery Karlsson 2020). Eller mer precis: det civilsamhälle som bidrog till att möjliggöra vissa subjektspositioner (och omöjliggöra andra).

För att ytterligare komplicera diskussionen om ståndpunkt kan jag tillägga att min egen subjektsposition i fältet har förändrats under den tid jag forskat om funktionsrättsrörelsen. Under hösten 2022, när jag skrev på den här essän, diagnostiserades jag med epilepsi. De återkommande epileptiska anfällen, och fallskadorna som följde i deras spår, påverkar i dag tveklöst min forskning. Medicinerna som följde med diagnostiseringen har haft en bieffekt av att göra mig trött, en trötthet som resulterat i många försenade texter, inte minst den här essän. All kunskap är situerad kunskap, för att låna Donna Haraways (1988) begrepp. Forskningen utgår alltid från en kropp. Men forskningen utgår också från en kropp som verkar i ett institutionellt sammanhang (jfr Harding 2015). Min epilepsi är en konsekvens av universitetssystemets prekära arbetsvillkor för nydisputerade. Stressen och oron som följer med ständiga tillfälliga påhugg, och bristen på möjlighet att påverka sin arbetssituation, lade grunden för en förändrad kroppslig situation som utgångspunkt för kunskapsproduktionen. Vilka ståndpunkter möjliggjorde, och eventuellt omöjliggjorde, det? Hade min avhandling varit annorlunda om jag haft epilepsin redan under avhandlingsprocessen?

Det hade tveklöst påverkat min förmåga att hålla de snäva tidsramar som omger en avhandlingsprocess. Samtidigt är det möjligt att den egna diagnosen, och mitt gryende engagemang i patientrörelsen, skulle öppna upp möjligheter för fler ingångar till funktionsrättsrörelsen. Dessa resonemang blir ofrånkomligt spekulativa. Men frågorna som väcks därmed påminner om utmaningar som kan finnas med att *inta* ståndpunkter. Även om vi accepterar Smiths ställningstagande att man inte måste tillhöra en grupp för att studera en grupp ser jag ett behov av att fortsätta hålla liv i diskussionen om den situerade kunskapens betydelse. Och den situerade kunskapens föränderliga natur är en påminnelse om att även en ståndpunkt som intas aldrig har några självklara eller statiska gränser.

Institutionell etnografi

Utifrån resonemanget om ståndpunkt utformade Smith *institutionell etnografi*. Smith (2005 s. 2) drar sig för att kalla det en metodologi. Institutionell etnografi är *en sociologi* – varken mer eller mindre. Det handlar inte om att presentera ett nytt sätt att implementera sociologiska teorier. Det handlar om ett nytt sätt att göra sociologi från första början, en alternativ sociologi.

Målet för institutionell etnografi är att ”omformulera de sociala relationerna kring vår kunskap om det sociala så att människor kan utvidga sin tidigare kunskap om våra liv” (Smith 2005 s. 29, min översättning). Om än forskaren börjar i en ståndpunkt så

stannar hen aldrig där. Forskarens uppgift är snarare att kartlägga relationerna mellan aktörer inom olika fält och mellan de olika fälten för att på så sätt synliggöra de *styranderelationer* (*ruling relations*) som påverkar människors vardag (Smith 1990 s. 6; 2005 s. 13). Styranderelationer handlar i den institutionella etnografin om de sätt på vilket makten opererar på olika nivåer genom diskurser, ideologier och organisationer (Selberg 2014 s. 84). Vad forskaren ska försöka förstå inom den institutionella etnografin är hur människor är sammanlänkade med varandra, men också hur de är sammanlänkade med makten – med styranderelationerna.

De styranderelationer som den institutionella etnografin vill förstå är ofta förmedlade via texter (Smith 1990 s. 120; 2005 s. 86). DeVault (2014 s. 15) förklarar att det handlar om att förstå hur texter ”fungerar som centrala nervsystem som genomsyrar och koordinerar olika fält”. För att förstå texters roll i att koordinera människors handlingar tar Smith (1990 s. 161–164; 2005 s. 17–18) hjälp av filosofen Michael Foucault och hans förståelse för *diskurser*. Diskurser handlar i det här sammanhanget om att förstå hur språket och system av kunskap formuleras externt till enskilda individer. Foucaults diskursbegrepp kan således hjälpa forskaren att ett tag in i forskningsprocessen vända blicken bort från den enskilda individens, eller enskilda gruppens, erfarenheter till att förstå de institutionella processer – de styranderelationer – som påverkar den enskildas handlande (DeVault 2014 s. 6). Forskningsprocessen rör sig således från mikro till makro; från de vardagliga upplevelserna till de samhälleliga strukturerna. Däri ruvar en stor del av det som är radikalt med institutionell etnografi, och vad som gör att dess perspektiv skiljer sig markant från den traditionella sociologin.

En sociologi för (vilket?) folk

Smith (2005 s. 1) lyfter själv fram att den sociologi hon vill skapa ska vara en sociologi *för* folk. Den här formuleringen är underrubriken på hennes standardverk *Institutional ethnography: a sociology for people* från 2005. Den sociologi som Smith själv tränades i beskrev hon snarare som en sociologi *om* folk. I traditionell sociologi är människorna forskningsobjekten som forskaren ska förstå. I institutionell etnografi är folks vardagliga erfarenheter i stället utgångspunkten varifrån sociologen ska bidra med kunskap om världen runt omkring folks vardagliga erfarenheter.

Det är dock med viss motvilja jag rubricerat dessa minnesord till Dorothy E. Smith som *En sociolog för folk*. I dag befinner vi oss i en tid av expanderande högerpopulism som försöker konstruera folket som en enhet. Det är ett politiskt projekt som bygger på att dra tydliga gränser mot dem som inte räknas in som en del av folket. Hamnar Smiths formulering om *en sociologi för folk* i nytt ljus på grund av den här samhällsutvecklingen?

Även inom vänstern finns en tydlig vänsterpopulistisk strömning som vill konstru-

era en konfliktlinje mellan folket och eliten. Vi är flera som varnat för att det vänsterpopulistiska projektet riskerar att reproducera exkluderande gränsdragningar kring vilka som inkluderas i dess föreställning om "vanligt folk" (Andrea, Mery Karlsson & Poulsen 2020). Samtidigt har vänsterpopulismens försvarare betonat att de inte vill konstruera "folket" som en essentiell homogen enhet utan som en av flera konstruerade subjektpositioner som utgångspunkt för ett radikaldemokratiskt projekt (jfr Mouffe 2019). Det är inte helt olikt hur Smith (2005 s. 9) talar om konstruerade kategorier som fungerar politiskt snarare än som fast referenspunkt. Jag beskrev tidigare i denna text hur subjektpositionen kvinna för kvinnorörelsen innebar en möjlighet att kräva en plats i det offentliga. Det öppnade, enligt Smith, upp för även andra grupper som tidigare funnit sig exkluderade att göra anspråk på subjektpositionen kvinna. Därigenom skapades en kraftfull dynamik, enligt Smith. Jag tror att översättningen är viktig för att förstå Smiths strävan efter att skapa "a sociology for people". Den bestämda artikeln "the" finns inte i Smiths (2005 s. 1) original. Det är alltså inte en sociologi för *folket*. Det är en sociologi för folk. Formuleringen behåller en viss öppenhet för motsägelsefulla subjektpositioner. Formuleringen är skriven i ett sammanhang där en sociologi för folk ställs i kontrast till en sociologi om folk. Det är inte den bestämda artikeln (eller på svenska bestämda artikel-ändelsen) som är den skiljelinje Smith ville måla upp utan mellan prepositionerna *för* eller *om*.

Bidrag till eftervärlden

Smith pekade tydligt ut hur feminismen kom att breddas under hennes livstid. Fler intersektioner fick betydelse. Hennes alternativa sociologi, som tar fasta på lärdomarna från den intersektionella feminismen, har kommit att inspirera till forskning som utgår från en lång rad olika marginaliserade gruppers ståndpunkt. Exempelvis har Smiths verk inspirerat till forskning om hur hbtq-föräldrars föräldraskap påverkas av styranderelationer som stipuleras i relation till heteronormativa förväntningar kring föräldraskap (Hicks 2009). Ståndpunkten i den här studien är hbtq-föräldrar. Men studien handlar inte om att göra hbtq-föräldrar till objekt för forskning. Tvärtom riktas fokus på hur socialarbetare och adoptivbyråer konstruerar kategorier kring förväntade "könsroller", som förstås med Smiths begrepp *institutionella kategorier*. Genom intervjuer och analys av texter visar sociologen Stephen Hicks (2009) hur styranderelationer bortom gruppen hbtq-föräldrar formar deras vardagliga upplevelser. Ett annat exempel på hur Smiths gärning påverkar forskningen kommer från en studie om rasifierade ungas erfarenheter av polisvåld (Nichols 2017). Ståndpunkten här är rasifierade ungdomar som av sociala myndigheter beskrivs som "i riskzonen" för kriminalitet. Men återigen är målet för forskningen inte att förklara dessa ungdomar med hjälp av abstrakta sociologiska begrepp. I stället är syftet att se hur institutioners age-

rande formar vardagliga erfarenheter av osynliggörande, förminskande och exkludering (Nichols 2017). Gemensamt för de här studierna är att de utgår från vardagliga upplevelser för att förstå styranderelationer. Det är en sociologi som börjar nerifrån.

Bland feministiska forskare som är stationerade i Sverige har den institutionella etnografin bland annat inspirerat till forskning om kvinnors arbetsvillkor i en globaliserad kapitalistisk ekonomi. Genusvetaren Rebecca Selberg (2012) undersöker i sin avhandling hur femininitet formas på ett sjukhus präglad av nyliberala förändringsprocesser. Ståndpunkten Selberg utgår ifrån är sjuksköterskor, men studien visar hur deras vardagliga erfarenheter formas av styranderelationer bortom deras egen kontroll. Forskarna Diana Mulinari, Nora Räthzel och Aina Tollefsen (2021) undersöker hur kvinnor som arbetar på Volvofabriker i Sverige, Mexiko och Sydafrika upplever sin vardag. Genom att förstå hur institutionella processer, främst inom företaget Volvo, formar deras vardagliga erfarenheter bidrar deras studie med fördjupad förståelse för kapitalismens normalitet. Med normalitet menas här hur kapitalismen ser ut när den "fungerar som den ska". Genom att blottlägga hur kapitalismen styr vardagliga handlingar för kvinnor "på golvet" bidrar studien med fördjupad förståelse för kapitalismens inneboende motsättningar. Ett exempel på en sådan motsättning är att det reproduktiva arbetet i hemmet är nödvändigt för att kapitalismen ska överleva, men att det samtidigt undervärderas. Den vardagliga erfarenheten återkommer i samtliga tre nationella kontexter som Mulinari, Räthzel och Tollefsen undersöker. Samtidigt är exploateringen av arbetskraften mer intensiv i det globala syd, vilket ger andra förutsättningar för de kvinnliga fabriksarbetarna i Mexiko och Sydafrika. I de studier som Selberg (2012) samt Mulinari, Räthzel och Tollefsen (2021) gjort syns arvet från Smith framför allt i betoningen på hur de vardagliga erfarenheterna används som utgångspunkt för att förstå institutionella processer, som exempelvis nyliberala förändringar av sjukvården i Sverige eller den globala kapitalismens normalitet.

Ovanstående exempel visar vilken bred potential som finns i den alternativa sociologi som Smith utvecklade. Smiths intellektuella arbete om ståndpunkt och institutionell etnografi har gett avgörande bidrag till allt ifrån studier om möjliga subjekspositioner i dagens civilsamhälle (Mery Karlsson 2020), till forskning om livsvillkoren för hbtq-föräldrar (Hicks 2009) eller polisövergrepp mot rasifierade unga (Nichols 2017), till studier om förändringar i vårdsystemet (Selberg 2012), till kapitalismens globala exploatering av arbetskraft (Mulinari, Räthzel & Tollefsen 2021). Det är därför ingen överdrift att säga att Smiths livsgärning har gett oss bättre förutsättningar att förstå vår samtid.

Mikael Mery Karlsson

Fil.dr i genusvetenskap, lektor på Institutionen för samhällsvetenskap, Linnéuniversitetet samt projektforskare på Institutionen för socialt arbete, Malmö universitet

Referenser

- Andrae, U. & Mery Karlsson, M. & Puolsen, M (2020). Gör upp med idén om vanligt folk. *Dagens ETC: debatt*. Publicerad 2 mars 2020.
- DeVault, M. L. (2014). Investigation ruling relations: dynamics of interviewing in institutional ethnography. I: J. F. Gubrium, J. A. Holstein, A. B. Marvasti & K. D. McKinney (red.), *The SAGE handbook of interview research: the complexity of the craft*. Sage Publications.
- Garland-Thomson, R. (1997). *Extraordinary Bodies. Figuring physical disability in American culture and literature*. New York: Colombia University Press.
- Garland-Thomson, R. (2002). Integrating Disability, Transforming Feminist Theory. *NWSAJ* 14.2: 1–32.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist studies*, 14(3), 575-599.
- Haraway, D. (1991) *Simians, cyborgs, and women. The reinvention of nature*. New York: Routledge.
- Harding, S. (1986). *The science question in feminism*. Cornell University Press.
- Harding, S. (2015). *Objectivity and diversity: another logic of scientific research*. The University of Chicago Press.
- Hicks, S. (2009). Sexuality and the "relations of ruling": using institutional ethnography to research lesbian and gay foster care and adoption. *Social Work & Society*, 7(2), 234–245.
- Johnson, M. L. & McRuer, R. (2014). Cripistemologies: introduction. *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*, 8(6), 127–147.
- Mery Karlsson, M. (2020). *Gå eller rulla – Alla vill knulla! Funktionsrättsaktivism i nyliberala landskap*. Arkiv förlag.
- Mouffe, C. (2019). *Till vänsterpopulismens försvar*. Tankekraft förlag.
- Mulinari, D., Räthzel, N. & Tollefsen, A. (2021). Genusregimer och kvinnors identiteter som industriarbetare: röster från Volvofabriker i Sverige, Mexiko och Sydafrika I: K. Boréus, A. Neergaard & L. Sohl (red.). *Ojämlika arbetsplatser: hierarkier, diskriminering och strategier för jämlikhe*. Nordic Academic Press.
- Nichols, N. (2017). Technologies of evidence: an institutional ethnography from the standpoints of "youth-at-risk". *Critical Social Policy*, 39(4), 604–624.
- Risen, C. (2022). Dorothy E. Smith, groundbreaker in feminist sociology, dies at 95. *The New York Times*. Publicerad 16 juni 2022. Hämtad 2 december 2022 från: <https://www.nytimes.com/2022/06/16/education/dorothy-e-smith-dead.html>
- Selberg, R. (2012). *Femininity at work: gender, labour and changing relations of power in a Swedish hospital*. Arkiv förlag.
- Selberg, R. (2014). Erfarenhet som feministiskt begrepp: kön, medvetande och handling i institutionell etnografi. I: K. Sandell & M. Sager & N. Räthzel (red.). *Kritiska gemenskaper: att skriva feministisk och postkolonial vetenskap*. Lunds universitet.
- Smith, D. E. (1990). *Texts, facts, and femininity: exploring the ruling relations*. Routledge.
- Smith, D. E. (2005). *Institutional ethnography: a sociology for people*. AltaMira Press.

Lyrik

Jeny Rengman

Jeny Rengman skriver poesi och dramatik. Hon är bosatt i Göteborg och har gett ut böckerna *Huset* och *Du kommer rädda mig*. Jeny arbetar även som socionom. Dikten är hämtad ur diktsamlingen *Huset* (Pequod Press, 2013).

alla är lika inför lagen
socialtjänstlagen

din bostadsort
dina språkkunskaper
din kännedom om dina rättigheter
din sysselsättning
din status
ditt kön
din etnicitet
din klasstillhörighet
din ålder
ditt beteende
din motivation
din önskan om stödinsats
din samarbetsförmåga

JENY RENGMAN

Vägledning till författarna

Socialvetenskaplig tidskrift publicerar vetenskapliga originalartiklar, socialvetenskapligt forum, debattinlägg, repliker, bokrecensioner, presentationer av nya avhandlingar och andra forskningsnyheter.

Redaktionen välkomnar manuskript från alla områden inom det socialvetenskapliga forskningsfältet, från olika discipliner och i olika vetenskapliga genrer. Manuskript ska vara skrivna på svenska.

Socialvetenskaplig tidskrift vinnlägger sig om att språkbruket i tidskriften ska vara inkluderande och fritt från partiskhet och systematisk snedvridning avseende historisk kontext, ålder, genus, kön och könsöverskridande uttryck, forskningsdeltagande, ras och etnisk identitet, sexuell orientering, funktionshinder, socioekonomisk status och intersektionalitet.

Manuskript som skickas in till *Socialvetenskaplig tidskrift* får inte tidigare vara publicerade och inte heller vara föremål för bedömning av annan tidskrift eller förlag. Vetenskapliga originalartiklar granskas (dubbelblind granskning) av två oberoende granskare med hög vetenskaplig kompetens.

Originalartiklarna ska vara teoretiska eller empiriska originalarbeten, alternativt översiktsartiklar inom något socialvetenskapligt intresseområde. Artiklarna ska innehålla ett svenskt och ett engelskt abstract (max. 300 ord vardera) samt både en svensk och en engelsk titel. Artiklarna ska inte överskrida 7 800 ord inklusive noter, referenser och engelskt abstract. Svenskt abstract ingår inte eftersom det enbart används till presumtiva granskare.

Artiklar i *Socialvetenskapligt forum* utgör ett komplement till vetenskapliga artiklar av mer traditionellt snitt. Dessa artiklar kan till sin form vara friare än den traditionella vetenskapliga artikeln. De kan till exempel vara skrivna som argumenterande och reflekterande, prövande och experimenterande essäer, kommentarer till aktuell forskning, politiska skeenden, teorier och metoder, som på olika sätt är av socialvetenskaplig relevans, i bred

bemärkelse. En forumartikel får vara max. 6 000 ord inklusive referenser.

Debattinlägg kan vara kommentarer till tidigare publicerade artiklar, ta upp metodologiska eller teoretiska frågor, kontroverser inom forskningsfältet, forskningspolitiska frågor och utbildningsfrågor. Debattinlägg ska inte överskrida 2 500 ord.

Bokrecensioner och presentationer av avhandlingar publiceras vanligen efter överenskommelse med redaktionen. Texterna ska inte vara längre än 2 000 ord.

Artiklar som publiceras i *Socialvetenskapligt forum* samt recensioner av avhandlingar och nya böcker granskas av tidskriftens redaktion. Redaktionen välkomnar artiklar som är skrivna av verksamma såväl inom som utanför akademien.

Socialvetenskaplig tidskrift samarbetar med OJS (Open journal systems) och bidrag laddas upp via <https://socvet.se/information/authors>. Glöm inte att bifoga ett följebrev med nedanstående innehåll:

- samtliga författarnamn med titel och institutionstillhörighet
- kontaktuppgifter till korresponderande författare
- om projektet är etikprövat samt motivering för det ena eller andra förfarandet
- om liknande manus publicerats eller är under bedömning för annan tidskrift eller förlag
- kommentarer om huruvida den gjorda anonymiseringen kan försvåra bedömningen av manuskriptets kvalitet
- om manus har flera författare, hur de olika författarna bidragit och vilka överväganden som gjorts om författarordning.

B**PP****Sverige, Port Payé**

SOCIALVETENSKAPLIG TIDSKRIFT utges av FORSA (Förbundet för forskning i socialt arbete). Tidskriften kommer ut med fyra nummer per år och speglar den vetenskapliga utvecklingen och diskussionen inom hela det sociala området. I tidskriftens redaktion och redaktionsråd ingår kvalificerade forskare från discipliner som socialt arbete, sociologi, psykologi, juridik, statsvetenskap, etnologi, historia och samhällsmedicin. Tidskriften vänder sig såväl till aktiva forskare som till dem som är intresserade av utveckling och kunskapsförmedling inom sociala verksamheter, t.ex. kommuner, landsting eller statliga verksamheter.

FORSA
FÖRBUNDET FÖR FORSKNING I SOCIALT ARBETE

ISSN 1104-1420